

С. В. КУЛЬБІДА

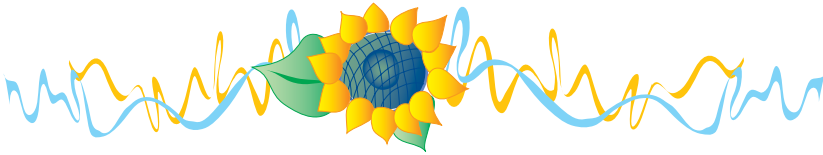
УКРАЇНСЬКА МОВА

3
КЛАС

С. В. Кульбіда

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник
для осіб з особливими
освітніми потребами (Н 90)

3 клас

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Київ
«Либідь»
2020

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист МОН України від 23.07.2020 р. № 1/11-4976)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Умовні позначення:

— запам'ятай правило

— пригадай правило

— дізнайся значення слова

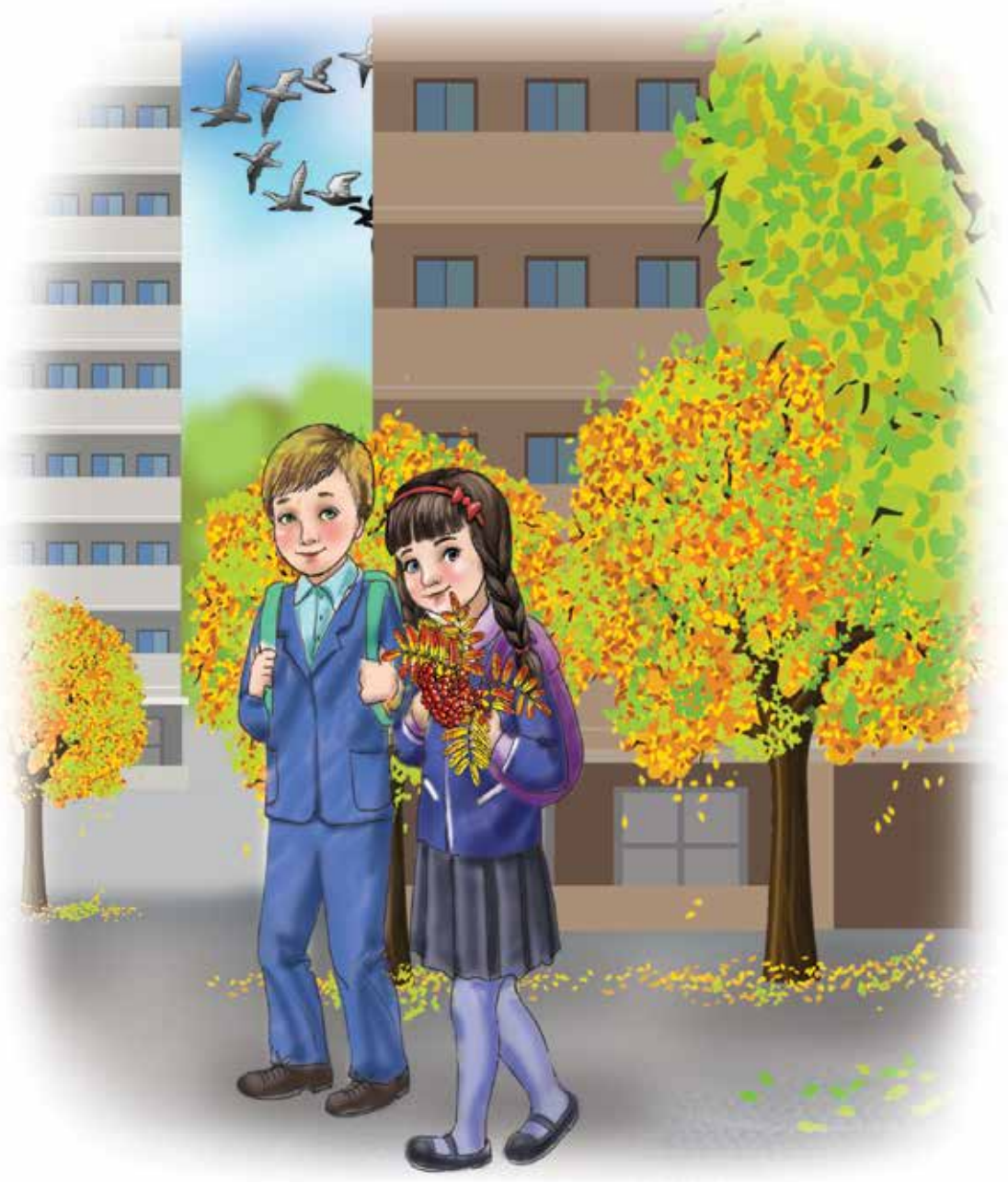
— запам'ятай слово

Кульбіда, С. В.

К90 Українська мова : підруч. для осіб з особлив. освітн. потребами (Н 90) : 3 кл. / С. В. Кульбіда. — К. : Либідь, 2020. — 192 с. : іл.

ISBN 978-966-06-0819-1.

УДК 811.161.2*кл3(075.2.056.2/.3)

Ми прийшли у нашу школу!
Ми іде́м у тре́тій клас!
Влітку до́бре відпочіли,
вчи́тель зустріча́є нас!

Оксана Романовська

МОВА І МОВЛЕННЯ

Мова — засіб спілкування

1

- 1 Розглянь малюнки. Поясни зміст кожного малюнка жестовою мовою.

1

Що (хто) це?
Що робить?

Обличчя,
погляд,
дивиться

2

Що (хто) це?
Який (яка, яке)?
Що робить?

?

3

Що (хто) це?
Який (яка, яке)?
Що робить?
Як робить?
Чому робить?
Куди робить?
Що (хто) це?

?

- 2 Скільки жестів-назв і жестів-дій ти використав для пояснення кожного малюнка?
- 3 Назви й запиши слова за зразком.

Зразок. Малюнок 1: обличчя, погляд, дивиться.

- 4 Назви мови, які ти використав для передачі інформації.

2

- 1 Послухай розповідь учителя.

Для передачі інформації людина користується мовою.
Ти користуєшся двома мовами — жестовою і словесною.

Точна назва цих мов така: українська жéстова мо́ва і українська (словéсна) мо́ва.

Будь-яку інформацію можна передати цими мовами. Головне для людини — постійно вивчати й розширювати свій жестівник і словник. Постійно перевіряти себе й не боятися запитувати:

- Що означає ко́жне поняття?
- Як краще показати жéстом?
- Як дібрати то́чне сло́во?

Така робота над вивченням двох мов має бути послідовною і систематичною.

2 Дай відповіді на запитання.

- Про що ти дізнався?
- Які дві мови ти вивчаєш?
- Яку мову ти знаєш краще?
- Чи погоджуєшся ти з позицією вчителя? Чому?

3

1 Розглянь знаки в другому стовпчику. Поясни жестом, зверни увагу на третій стовпчик.

1	—	Київ — столиця України.	тин тире́ тигр
2	.	Мене звати Ніна.	крупá кра́пля кра́пка
3	,	У тебе є жовті, червоні яблука.	кума́ ко́ма кома́р

2 Вибери з четвертого стовпчика точне слово й назви́.

3 Випиши точні слова. Постав наголоси.

по́гляд сто́лиця

- 1 Прочитай слова й розглянь малюнки.

?	?
віно́к барві́нок дзвіно́к понеді́лок	

- 2 Уточни значення кожного слова й покажи жестом.
3 Придумай назву кожного стовпчика.
4 Постав питання й випиши слова, які відповідають малюнкам, за зразком.

Зразок. Що? — вінок.

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай слова.

ла́па
лі́па
лу́па

- 2 Що спільного? Що відмінного?
3 Поясни значення кожного слова. Скільки слів ти знаєш?
4 Незнайоме слово запиши. Користуйся пам'яткою.

зна́чення па́м'ятка жест сло́во

Пам'ятка

1. *Поняття* — це предмет, ознака, дія, явище, число, ім'я.
2. Покажи жестовою мовою.
3. Назви словесною мовою:
напиши, продактилюй, скажи, прочитай.
4. Запам'ятай переклад з жестової мови на словесну.
5. Запиши у «Мій словничок».
6. Додай малюнок або фото.

- 1 Прочитай (прослухай) уривок із вірша.

Кóжен рідну мóву ма́є
і сво́єю розмовля́є.
Є і в тебе́, дру́же, мо́ва —
рідна мо́ва барві́нко́ва...
Мо́ва ді́дуся́ і та́та,
герої́чна і завзя́та,
з чу́мака́ми в Крим хо́діла,
рідну зе́млю боро́ніла,
ста́ль ва́ріла, хлі́б пекла́,
на́віть в Ко́смосі була́.
Ось яка́ вона́ **чудо́ва**
на́ша украї́нська мо́ва!..

Сергі́й Цу́шко

ко́жен — кожна людина.

завзя́та — активна.

чу́мака́ми — людьми, які їздили до Криму по сіль.

- 2 Про що цей уривок?
3 Чого вчить нас ця інформація?
4 Придумай заголовок.

- 1 До слова *мова* добери слова-ознаки з вправи 6.
2 Намалюй квітку за зразком. У кожную пелюстку напиши слово-ознаку.

Зверни увагу: пелюсток у квітки стільки, скільки слів-ознак.

- 1 Прочитай частини прислів'їв у лівому й правому стовпчиках.

Перша частина

1. **Слово до слова** —
2. Не говори, що знаєш,
3. Щоб розумнішим стати,
4. Удар забувається,

Друга частина

- алé знай, що говориш
- **зложиться мова**
- а слово запам'ятається
- трéба помилки свої пам'ятати

- 2 Поєднай ці частини за змістом і запиши.
- 3 Який розділовий знак ставиться в кінці кожного речення?
- 4 Поясни зміст виділеного прислів'я.

- 1 Прочитай слова і словосполучення.

Вишивáнка, ви́шитий рушні́к, ви́шита сорóчка, ви́шитий фарту́х, ви́шита сукня́, вишива́льниця.

- 2 Назви́ слова. Назви́ словосполучення.
- 3 Заповни в зошиті таблицю.

Слова-на́зви		Словосполучення
що?	хто?	
...	...	...

Розглянь малюнок. Розкажи. Користуйся планом.

План

1. Хто це? (професія)
2. Що робить?
3. Які вироби виготовляє?
4. Чим славні такі вироби?

вирі́б — предмет, річ.

Прочитай вірш.

Запашна́, як ви́шні гілка,
гоми́нка, немóв сопи́лка,
му́сим за́вжди я і ти
ри́дну мо́ву берегти́...

Назар Лаврів

запашна́ — пахуча, має приємний запах.

му́сим — обов'язково треба.

берегти́ — не соромитися розмовляти українською мовою, правильно вживати слова, виправляти помилки.

Спілкуватися можна за допомогою жестового, писемного, усного, дактильного мовлення.

- 1 Намалюй квітку з чотирма пелюстками.
- 2 Яке буває мовлення? Напиши види мовлення на пелюстках квітки.

- 3 Яким мовленням користуєшся ти:
 - коли показуєш жести? • коли пишеш?

- 1 Розглянь жести.

- 2 Яке мовлення презентує кожен жест?
- 3 Яким мовленням користуєшся ти:
 - коли показуєш жести, • коли пишеш?!

- 1 Розглянь малюнок.

- 2 Яке мовлення використовують діти? Чому ти так думаєш?
3 Яка мова: жестова чи словесна?

- 1 Розглянь малюнок.

розмовляю
думаю
співаю
пишу
читаю
мрію

українською

Це – моя мова!

- 2 Склади й запиши два речення.
3 Подумай, які слова-дії відповідають мовленню. Заповни таблицю.

Мовлення			
жестове	писемне	усне	дактильне
розмовляю	?	?	?

- 4 Подумай і оціни своє мовлення за шкалою 12 балів.

- 1 Прочитай вірш. Про що в ньому йдеться?

Хоч до́шка чо́рна,
та вона́
бага́то слів
хоро́ших зна.

*Весна́,
робо́та,
шко́ла,
клас...*

Яка́ розу́мна до́шка в нас!

Хоч кре́йда
кри́шиться бува́,
на до́шці
пи́шуться слова́:

*хлі́б,
не́бо,
со́нце,
ща́стя,
час...*

Яка́ розу́мна до́шка в нас!

Петро Засенко

- 2 Яке мовлення використано для запису на дошці?
3 Спиши виділені слова й постав до них питання.

Пам'ятка

Культура спілкування з людиною

Правило 1. Уважно сприймай чуже мовлення.

Правило 2. Не перебивай мовця.

Правило 3. Не заважай мовцю, не відволікай.

Правило 4. Висловлюватися треба по черзі.

Правило 5. Починай говорити після того, як інший мовець закінчив думку.

Державна і рідна мова

17

- 1 Розглянь малюнок. Розкажи, що на ньому зображено.

Символи України

Прапор

Герб

Гімн

- 2 Покажи прапор.
3 Покажи герб. Як він називається?
4 Пригадай, коли виконують гімн.
5 Чому малюнок названо «Символи України»?

СІМВОЛ

18

- 1 Прочитай речення.

Державні символи України: г..рб, прап..р, г..мн.

Народні символи України: кал..на, в..рба́, барв..нок,
виш..ва́нка.

- 2 Знайди незнайоме слово. Що воно означає?
3 Випиши слова — символи України. Встав пропущені букви.

19

- 1 Побудуй і запиши правильні речення.

1. Тут —

2. Там —

3. Тут зображено		4. Це символи	
5. Тут написано слова		6. Слова Гімну України написав ...	

2 Які труднощі ти відчував, коли виконував завдання?

20

1 Прочитай текст хлопчика Петрика.

*Ми живемо́ в Україні́. Державні́ симво-
ли України́: пра́пор, герб, гімн. Гімн — це
урочі́ста пі́сня. Украї́нська мо́ва — це
державна мо́ва на́шої краї́ни. Ми розмовля-
ємо, чита́ємо й пи́шемо украї́нською мо́вою.*

2 Де ми живемо?

3 Назви державні символи України.

4 Що таке Гімн України?

5 Якою мовою ми розмовляємо, читаємо й пишемо?

21

1 Прочитай текст дівчинки Марійки.

*Украї́нська мо́ва — моя́ рідна мо́ва.
Ма́ма, бабу́ся, та́то і діду́сь розмовля-
ють украї́нською мо́вою. Я люблю́ чита́ти
украї́нські наро́дні казкі́. Моя́ улюбле́на ка́з-
ка — «Рукави́чка».*

2 Якою мовою розмовляють: мама, бабуся, тато, дідусь дівчинки Марійки?

3 Що любить читати Марійка?

4 Яка улюблена казка дівчинки?

- 1 Прочитай речення.

1. Держа́вна мо́ва в Украї́ні — ... мо́ва. 2. На́ша краї́на назива́ється

назива́ється — має назву.

- 2 Встав пропущені слова й запиши речення. Користуйся довідкою.

Довідка: Украї́на, украї́нська.

- 1 Прочитай вірш.

Бу́ква до бу́кви —
ві́никне **с**ло́во.
Сло́во до сло́ва —
звучи́ть **р**і́дна мо́ва.

Ігор Січовик

- 2 Про що йдеться у вірші?
3 Випиши виділені слова. Постав до них питання.

- 1 Прочитай слова.

краї́на — Украї́на

- 2 Що однакове в цих словах? Що різне?
3 Поясни значення кожного слова жестами.

- 1 Розглянь малюнок.

Моя краї́на Украї́на

- 2 Що зображено? Покажи й назви символи. Покажи й назви слова.
- 3 Спиши слова й склади з них три речення за схемами.
1. Розповідне речення: .
 2. Спонукальне речення: !
 3. Питальне речення: ?

26

Склади розповідь «Моя рідна мова». Користуйся планом і ключовими словами.

План

1. Де ти народився? (*Місто, село, область України.*)
2. Хто ти і твої батьки? (*Українець/Українці.*)
3. Яка твоя рідна мова?
4. Які слова тобі найбільше подобаються? (*Слова-назви, слова-ознаки, слова-дії.*)
5. Коли святкують Міжнародний день рідної мови? (*21 лютого кожного року.*)
6. Як ти святкуєш цей день? (*Беру участь у: виставці малюнків «Моя мова», конкурсі «Хто найкраще знає рідну мову».*)

Діалог і монолог

27

- 1 Прочитай текст.

Вчителька: — Дóбрий дéнь, трéтій клас!
Рáда, дíти, бáчить вас!
Ви побáчили дзвiнóк?

Діти: — Так.

Вчителька: — Він поклі́кав на урóк.

Діти: — Ми вже тут.

- 2 Хто вітається й запитує? Хто відповідає?
- 3 Про що розмовляють?

Діалог — розмова **двох**
або **кількох осіб** (учасників).
Між учасниками діалогу завжди
відбувається обмін інформацією.

28

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай вірш.

— Олénко малéнька,
чому́ ти радéнька?
— Бо в ме́не весéла рідня́.
— Чому́ в те́бе о́чі
такі голубéнькі?
— На не́бо дивлю́ся щодня́.

Платон Воронько

радéнька — радісна.
рідня́ — родина, сім'я.

- 2 Покажи на малюнку: Оленку, маму, братика. Хто запитує в Оленки?
3 Що відповідає Оленка на перше запитання? На друге запитання?
4 Чи можна цей текст назвати діалогом? Чому?

29

- 1 Прочитай речення в таблиці.

Що новóго ти дізна́вся на уро́ці?	<i>Учень 1.</i> Я сьогодні зра́нку проки́нувся, почи́стив зу́би...
	<i>Учень 2.</i> Я ви́вчив нові слова́, записа́в їх у «Мій словничо́к».
	<i>Учень 3.</i> Я загуби́в свій телефо́н.

- 2 Хто запитує? Хто відповідає?
3 Поєднай за змістом питальне речення ліворуч із реченням-
відповіддю праворуч. Поясни свою думку.
4 Прочитай діалог.

- 1 Прочитай речення у двох стовпчиках.

— Привіт. Я Максим.
Як тебе звати?

— Сьогодні дощить. Я беру
з собою парасольку.

— Хто це?

— Вітаю. Я Іринка. Приємно
познайомитися.

— Яка погода сьогодні?

— Це я — Марія Степанівна.
Хочу познайомитися з твоєю бабусею.

- 2 Поєднай за змістом питальні речення ліворуч із реченнями-відповідями праворуч.
- 3 Які труднощі ти відчував під час побудови діалогів?

- 1 Розглянь малюнки.

— Яке твоє рідне
місто (селó)?

— Моє рідне місто —
Кропивницький.

— Я народився
у селі Веселому.

— Що ти знаєш
про нього?

— Моє місто носить
ім'я відомого україн-
ського письменника.

— У моєму селі
живе багато ве-
селих людей.

- 2 Хто бере участь у діалозі? Скільки осіб?
- 3 Запиши два речення, які тобі найбільше сподобалися.

- 1 Прочитай питальні речення.
Скільки хвилин триває один урок?
Коли святкують День учителя?
Чому Микола не вівчив вірш?
- 2 Придумай до кожного речення відповіді й створи три діалоги.
- 3 Прочитай діалоги. Найкращий діалог запиши.

- 1 Прочитай казку.
Пізно ввечері від місячного світла прокидаються шкільні парти. Ображені парты починають свою бесіду.
— Подивіться на мене, — каже перша парты, я вся розмальована й подряпана.
— У мене пляма від фарби, а там захований і неприємно пахне сухий бутерброд під третьою партою, — каже друга парты.
— Що нам робити з такими школярами? — загулі всі парты разом.

За Іриною Буренко

загулі — всі разом заговорили.

- 2 Про що розповідається в казці? Коли відбувається розмова?
- 3 Назви учасників діалогу. Скільки їх?
- 4 Чого вчить цей текст?

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст.

— Добрий день, діти!
Рада вас бачити.
Вже був дзвінок.
Він покликав на урок.

- 2 Про що цей текст? Чим він схожий із текстом із вправи 27?
- 3 Скільки осіб говорять (повідомляють)?
- 4 Чи є в тексті запитання й відповіді?

**Монолог —
це мовлення однієї особи
(людини).**

35

- 1 Прочитай текст.

Я прокінувся рано.

Ма́ма готува́ла сніда́нок.

Ві́ршив до́помогти́ накрі́ти сті́л. По́ста́вив на сті́л тарі́лки, покла́в ви́дёлки.

Прийшо́в та́то і нарі́зав украї́нського хлі́ба. Ма́ма час-тува́ла нас буте́рбро́дами з си́ром, сма́женою карто́плею, сві́жими огі́рками з часнико́м і кро́пом.

Ми сма́чно посні́дали.

буте́рбро́д сма́жена карто́пля

- 2 Про що йдеться?
3 Хто розповідає?
4 Чи є в тексті запитання, відповіді?
5 Як називається текст?

36

- 1 Прочитай.

У траві́ці-мураві́ці прилягла́ спочи́ти кі́ця. Б́уду ти́хо я ході́ти, кі́цю щоб не розбуді́ти. Насварі́юсь на пі́вня: «Ци́ть! У траві́ці кі́ця спи́ть».

кі́ця — лагі́дна назва кішки.

- 2 Про що розповідається?
3 Хто розповідає?
4 Визнач, це діалог чи монолог.
5 Запиши текст у вигляді вірша.

1 Прочитай.

Продзвенів дзвінок —
закінчився наш урок!
Працювали ви старанно
і почуєте в кінці,
що у нашій третій класі
діти — просто молодці!

- 2 Хто так говорить? Скільки людей?
- 3 Як називається мовлення, коли говорить одна людина?
- 4 Випиши перше речення. Підкресли слова-дії.

Пам'ятка

Культура монологічного мовлення

1. Висловлюй думку точно.
2. Послідовно будуй речення.
3. Не поспішай.
4. Розбірливо показуй (дактилюй, пиши, говори).
5. Добирай точні жести (слова).
6. Уживай ввічливі жести (слова).
7. Не соромся запитувати, уточнювати інформацію.

1 Розглянь малюнок. Прочитай розповідь.

Мені звати

Мені ... років.

Я вчусь в третьому класі.

Мої улюблені предмети в школі —
математика та образотворче мистецтво.

Я люблю їздити на велосипеді. У
вільний час я вивчаю різні механізми,
педалі, колеса. Мені цікаво складати й ремонтувати!

Коли віросту, я хочу бути

механізми — пристрої (велосипеда).

- 2 Хто розповідає про себе? Чому ти думаєш, що це хлопчик?
- 3 Що розповідає?
- 4 Які слова пропущено в тексті?
- 5 Випиши неповні речення і встав потрібні слова.

Зразок. Мене звати Олексій.

39

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Мене́ зва́ти

Мені́ ... ро́ків.

Я вчу́ся у ... класі.

Мої́ улюбле́ні предме́ти в шко́лі —
украї́нська мо́ва і фізкульту́ра.

У вільний час я дуже люблю́ готу-
ва́ти різні стра́ви. Я зна́ю, як кипі́ть вода́, як кипі́ть
молоко́. Я навчи́лася вари́ти і сма́жити яйця́.

Коли́ я ви́росту, хóчу бу́ти знамені́тим Готува́тиму
смачні́ украї́нські стра́ви.

кипі́ть — нагрі́вається і пускає бульба́шки (про ріди́ну).

- 2 Хто розповідає про себе?
- 3 Що розповідає? Це той самий учень? Поясни свою думку.
- 4 Добери замість крапок слова.
- 5 Випиши два речення про мрію учня.

Зразок. Коли я виросту, хочу бути знаменитим кухарем.

40

Побудуй розповідь про себе за планом.

План

1. Як тебе звати?
2. Скільки тобі років?
3. Які твої улюблені предмети в школі?
4. Чим ти займаєшся у вільний час?
5. Назви свої улюблені справи.

Звертання

41

1 Прочитай текст.

- Скільки уроків у тебе сьогодні? — запитав тато.
- Сьогодні середاً — буде п'ять уроків, — відповів син.
- Чекайтиму на тебе біля школи рівно о 14 годині.
- Добре, постараюсь не затримуватися.

2 Скільки учасників бере участь у розмові? Знайди їх у тексті.

3 Який це текст?

4 Випиши речення-відповіді. Скільки їх?

42

1 Прочитай текст і порівняй його з попереднім.

- Сінку, скільки уроків у тебе сьогодні?
- Тату, сьогодні середاً — буде п'ять уроків.
- Пётрику, чекайтиму на тебе біля школи рівно о 14 годині.
- Добре, тату, постараюсь не затримуватися.

2 Чи змінилися зміст та учасники діалогу? Що змінилося в тексті?

3 Спиши текст. Підкресли нові слова.

учасник

Слово-звертання виділяється:

коюю: Любо, вітаю тебе;

комами: Добре, Любо,
дозволь привітати тебе;

знаком оклику (!): Любо!

Щиро вітаю тебе.

43

1 Прочитай речення зі звертанням.

Козаче, сла́вний твій рід!

Мій Ко́тику! Несé мене́ лисі́ця.

Вчо́ра, моя́ дорога́ бабу́сю, я сам переказа́в твір.

- 2 Добери до речень схеми. Поясни свою думку.

└─, ── ── ── !

└─, ── ── ──, ── ── ── ── .

└─ └─ ! └─ ── ── .

- 3 Запиши речення. Намалюй схеми.

44

- 1 Прочитай речення.

— Дідусю давай змайструємо годівничку, — попросив онук.

— Дідусю Давай змайструємо годівничку, — попросив онук.

— Давай дідусю змайструємо годівничку, — попросив онук.

- 2 Знайди в реченнях слово-звертання. Чи правильно записано звертання? Які знаки загубилися?

- 3 Запиши речення правильно, підкресли звертання.

45

- 1 Розглянь таблицю «Слова-звертання українською мовою».

	Слова	Слова-звертання
Рідні	ма́ма, ма́туся	ма́мо, ма́тусю
	бабу́ся	бабу́сю
	та́то, ба́тько	та́ту, ба́тьку
	ді́д, ді́дусь	ді́ду, ді́дусю
Хлопчики	І́гор, Іва́сик, Мишкó	І́горе, Іва́сику, Мишкú
Дівчатка	На́та, Іри́нка, О́ля	На́то, Іри́нко, О́лю
Казкові герої	Ко́тик, Лисі́чка	Ко́тику, Лисі́чко
Дорослі	Васи́ль Іва́нович, Катери́на Григо́рівна	Васи́лю Іва́новичу, Катери́но Григо́рівно

- 2 Чим різняться однакові слова в другому й третьому стовпчиках?

- 3 Випиши слова — назви казкових героїв.

46

- 1 Пригадай своїх рідних і запиши їхні імена.
- 2 Навпроти кожного імені запиши звертання. Користуйся таблицею із вправи 45.

47

- 1 Прочитай.
Людмíлка загубíла рукавíчку
- 2 Утвори з поданих слів три речення зі звертанням за зразком.
Зразок. Людмилко, ти загубила рукавичку.

48

- 1 Розглянь малюнок.

- 2 Що зображено на малюнку?
- 3 Хто зображений на малюнку? Скільки учасників діалогу?
- 4 Придумай назву малюнка.
- 5 Склади діалог «Зустріч однокласників», використовуй звертання (Яринко, Іванку).

49

- 1 Прочитай текст.

Ув́ечері пита́є Яри́нк.. у дідуса:

- Діду́с.. , чо́му в́ранці в́ставати не хо́четься?
- Це поду́шка в те́бе ледáча, — сказа́в діду́сь.
- Що ж їй зроби́ти, щоб не була́ ледáчою?
- Зна́ю я одну́ таємни́цю, — відпові́в діду́с.. . — Са́ме тоді́, Яри́нк.. , як в́ставати не хо́четься, візьми́ поду́шку,

вінеси її на свіже повітря. Дobre вибий кулачками — вона й не буде ледáчою.

Наступного дня, вранці, знову Ярiнк.. не хоче прокидатися. Але треба подушку провчити, лінощі з неї вибити! Встала Ярiнк.., швидко одяглася, взяла подушку, вінесла на подвір'я, поклала на лавку і почала бити її кулачками.

Повернулася до хати, поклала подушку на ліжко — і пішла умиватися. А дiдус.. хитро усміхався.

За Василем Сухомлинським

- 2 Про що йдеться в тексті? Між ким відбувається діалог?
- 3 Знайди слова, у яких відсутня остання буква. Що це за слова?
- 4 Поясни правильне написання слів-звертань.

Слова ввічливості

50

- 1 Пригадай і назви жести ввічливості. Користуйся малюнками і довідкою.

Довідка: до побáчення, про́шу, дя́кую, будь ла́ска.

- 2 Назви випадки, коли ти такі жести використовуєш.

51

- 1 Прочитай слова ввічливості.

Дóброго ранку! Дóбрий день! Дóброго вéчора! Здрáс-туйте! До побáчення! Захóдь, будь ла́ска. Щiро вітаю вас! Прóшу, сiда́й. Дозво́ль тобі допомогти́.

- 2 Вибери й назви слова вітання. Коли треба вживати ці слова?

Ввічливих слів не одне і не два.
Запам'ятай ці **чудові слова**:
вітання, прощання, подяка, вибачення, прохання!

Пам'ятка

Ввічливі слова вітання

Здра́стуй (-те)!
Віта́ю (Щі́ро віта́ю) тебе́ (вас)!
Ра́д (-а, -ий) ба́чити тебе́ (вас)!
Га́рного дня (ра́нку, ве́чера)!

52

- 1 Розглянь малюнок «Зустріч Колобка і Зайчика».

- 2 Хто зображений на малюнку?
- 3 Придумай діалог між головними героями казки. Використовуй слова вітання з пам'ятки, слова-звертання й схеми речень.

_ _ _ _ _ . _ _ , _ !
 _ _ , _ !

геро́й зверта́ння

53

- 1 Прочитай речення.
Здра́стуй (те), ве́сно! Здра́стуй (те), Ю́рчику! Здра́стуй (те), Окса́но Іва́нівню!
- 2 Спиши речення з правильними словами вітання.
Зразок. *Здрастуй, весно!*

1 Прочитай речення.

1. — Дóброго ... , мій сінку! 2. — Дóброго ... , — ві-
та́лися всі в їда́льні під час обі́ду. 3. — Дóброго ... , —
сказа́в та́то, ко́ли поверну́вся з робо́ти.

2 Доповни речення словами з довідки.

Довідка: ве́чора, дня, ра́нку.

3 Одне речення запиши, підкресли слова вітання.

Пам'ятка

Ввічливі слова прощання

Прощава́й(-те)!

До (насту́пної) зу́стрічі!

До за́втра!

На все до́бре!

До побáчення!

Щасли́вої доро́ги!

1 Прочитай речення.

Закінчи́лися уро́ки, всі (*віта́лися, проща́лися*). Всі
прийшли́ на пе́рший урок і (*привіта́лися, попроща́лися*).
Однокла́сник Миха́йлик прові́в мене́ додо́му і сказа́в:
«До (*за́втра, ра́нку*)». Ми (*привіта́лися, попроща́лися*) з
бабу́сею, а вона́ все маха́ла руко́ю: «До (*побáчення, сні-
да́нку*)».

2 Спиши речення, розкрий дужки.

3 Які труднощі ти відчував у доборі точних слів?

Пам'ятка

Ввічливі слова прохання

Будь ла́ска ...

Бу́дь(-те) ласка́вий(-ві) ...

Про́шу (*тебе́, вас*) ...

Будь дру́гом ...

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай два діалоги.

— Бабу́сю, так сма́чно па́хнуть пири́жкі. Будь ласка́ва, пригості́ мене́, хо́чу скуштува́ти.

— Будь ла́ска, ону́чку, їж на здо́ров'я.

— Дя́кую, бабу́сю.

— Сё́стро, як га́рно ти ма́люєш! ... , дай і мені́ фа́рби, хо́чу домалюва́ти свій ма́люнок.

— ... , бра́те, бері́.

— ... , сё́стро.

- 2 Чим різняться ці діалоги?
3 Які ввічливі слова відсутні в другому діалозі?
4 Добери точні ввічливі слова прохання й запиши діалог.

- 1 Уяви ситуацію за обідом у дружній родині.

Обі́д. Іри́нка поста́вила на сті́л тари́лки, покла́ла ло́жки, хлі́б, ніж. Ма́ма налила́ в тари́лки су́пу. Та́то нарі́зав хлі́ба. Усі́ сіли оби́дати.

- 2 Придумай діалог зі словами прохання між: татом і мамою (3 речення); мамою і дочкою (3 речення).
3 Вибери найкращий діалог зі словами прохання й запиши.

- 1 Прочитай текст.

На́ша вчи́телька Ві́ра Анто́нівна до́вго хвори́ла. Ми з нетерпи́нням чека́ли на її пове́рнення.

Одно́го ра́нку ми побачи́ли її в кла́сі і дру́жно (*попро́щалися, привіта́лися*):

- Здра́стуй (-те), Ві́р.. Анто́нівн.. !
- Лю́бі ді́ти, щі́ро віта́ю (*тебе́, вас*).
- Чи (*ти, ви*) здо́рові?

— **Вдя́чна вам на до́брім сло́ві!**

Як до́бре сьо́годні пройшли́ уро́ки з на́шою улю́бле-
ною вчі́телькою!

- 2 Розкрий дужки й прочитай текст правильно. Поясни, чому ти так думаєш.
- 3 Які ввічливі слова є в тексті? Випиши їх.
- 4 Що означає виділене речення?

вдя́чна

Пам'ятка

Ввічливі слова подяки:

Дя́кую (*тобі́, вам*).
Вдя́чний(-а) (*тобі́, вам*).
Спасі́бі (*тобі́, вам*)!

59

- 1 Прочитай.

Ось шкільний дзвіно́к —
закінчи́вся наш уро́к.
За сумлі́нну пра́цю по заслу́зі
щі́ро (*вибача́ю, віта́ю, дя́кую*) вам, дру́зі.

сумлі́нну — старанну.
по заслу́зі — те, що заслужили.

- 2 Про що повідомляє вчитель?
- 3 Кого повідомляє? Друзі — це хто?
- 4 Назви ввічливі слова.
- 5 Випиши речення з ввічливими словами.
- 6 Підкресли ввічливі слова.

- 1 Прочитай. Подумай, коли так говоримо.

1. Тату, вибач, я запізнився. 2. Котику-Мурчику, про-
сті мене, я не послухався тебе й лисичка мене забрала.
3. Песик наступив на лапку кіці і сказав: — Пробач
мені, я випадково став тобі на лапку. 4. — Ніно, я тебе
вчора образив. Пробач мені. Я більше так не буду.

- 2 Які ввічливі слова використано в усіх реченнях? Поясни чому.
3 Випиши одне речення й намалюй його схему.

- 1 Пригадай ситуації, коли ти вибачався і визнав свою провину.
2 Розкажи. Уживай слова вибачення.
3 Склади пам'ятку «Ввічливі слова вибачення».

- 1 **Робота в парах.** Прочитайте ситуації.

а) Ти йдеш спати. Які слова скажеш рідним?
б) Сім'я сідає до столу обідати. Які слова ти скажеш
усім?

в) Ти був у гостях і вже йдеш додому. Які слова ска-
жеш господарям?

- 2 Дайте розгорнуті відповіді на запитання. Перевір у товариша
правильність і доцільність використання ввічливих слів.
3 Кращі відповіді запишіть.

- 1 Ознайомся з ситуацією.

Товариш хоче пригостити тебе морозивом. Подякуй
йому, назви морозиво, що тобі подобається, або ввіч-
ливо відмовся, поясни причину (ти застуджений, не лю-
биш солодкого).

- 2 Склади діалог. Використай слова-звертання і ввічливі слова.

Прочитай. Знайди стовпчик, у якому записано тільки слова ввічливості.

1	2	3
дякую	до побачення	привіт
щіро радію	будь ласка	слава героям
вибачте	прошу	до зустрічі
сором	дякую	здоровенькі були
доброго вечора	доброго здоров'я	добра справа

слова ввічливості — ввічливі слова

- 1 Розглянь серію малюнків «Як я сьогодні грав у футбол».

- 2 Склади розповідь за малюнками і планом.

План

1. Я і Мишко з м'ячем на вулиці.
2. Неприємна ситуація з малим хлопчиком.
3. Спроба заспокоїти малого хлопчика.
4. Мої гарні вчинки за день.

- 1 Впиши гарні й негарні вчинки хлопчика із вправи 65 до таблиці.

Вчинки	
гарні	негарні
Запросив малого хлопчика гратися разом	Випадково влучив м'ячем у машинку малого хлопчика

- 2 Зроби висновок, яких учинків більше.
 3 Які поради ти даси такому хлопчику?
 4 Чи траплялася з тобою подібна ситуація? Розкажи.

ВЧІНОК

- 1 Пригадай свій вихідний день. Як ти його провів? Що корисного зробив? Розкажи за поданим планом.

План

1. До сніданку я ...	4. Після обіду я ...
2. Після сніданку я ...	5. Увечері я ...
3. В обід я ...	6. Перед сном я ...
- 2 Полічи кількість гарних і негарних учинків.
 3 Чи треба робити більше гарних учинків? Чому?
 4 Уважно прочитай пам'ятку. Запам'ятай її.

Пам'ятка

Що таке ввічливість?

- Ввічливість — ознака культурної людини.
- Під час спілкування будь доброзичливим, уважним, поважай думку співрозмовника.
- Вживай ввічливі жести, слова.
- Не ображай словом.
- Виявляй такт (думай, коли що сказати).
- Підкріплюй слова добрими вчинками.

БУДОВА СЛОВА

Закінчення

68

- 1 Прочитай текст.

Хто з нас не любить ? завжди з нами.
У знайдеш пораду.
З лєгко жити й працювати.
Цінуй і бережи !

- 2 Покажи значення малюнка жестом. Запиши слово.
- 3 Скільки жестів ти використав для передачі значення малюнка?

69

- 1 Прочитай текст ще раз.

Кніга

Хто з нас не любить кніги? Кніга завжди з нами. У кнізі знайдеш пораду.
З кнігою лєгко жити й працювати.
Цінуй і бережи кнігу!

- 2 Чим різняться ці два тексти?
- 3 Знайди слова, що повторюються. Продактилюй їх.
- 4 Що в цих словах однакове й що різне (змінюється)?
- 5 Зроби висновок. Почни так:

У жєстовій мові , у словєсній мові

70

- 1 Випиши з тексту попередньої вправи слова, що повторюються, у стовпчик. Постав до кожного слóва питання.
- 2 Познач змінну частину слóва квадратиком ☐.

Зразок. Книг☐ — що?

Частина слова, що змінюється, — це закінчення.

що?	стіна
чого?	стіна
чому?	стіна
що?	стіна
чим?	стіною
на чому?	на стіні

слово закінчення слова

71

- 1 Прочитай текст. Додай закінчення у словах.

Сніжинка

З неба впала гάρна (що?) сніжинк□.
Хло́пчик стояв і милува́вся (чим?) сніжинк□.
Йому́ було шкода́ (чого?) сніжинк□.

Хло́пчик пійма́в (що?) сніжинк□, а
вона́ розта́нула.

— Яку́ я чудо́ву ба́чив (що?) сніжинк□! — ра́дів
хло́пчик.

- 2 Які питання допомагають додати закінчення?
- 3 Випиши однакові слова, додай закінчення.
- 4 Що змінює закінчення?

72

- 1 Прочитай текст.

Жила́ собі́ (що? хто?) **лисі́ця**. У (чого?
кого?) **лисі́ці** було́ се́меро лисеня́т. Ва́ж-
ко про́гудува́ти (чому? кому?) **лисі́ці**
сво́їх ді́ток.

- 2 Добери точне питання до виділеного слова.
- 3 Випиши виділені слова разом з питаннями. Познач закінчення (користуйся пам'яткою).

Пам'ятка

що? — зим^а, земл^я
 чого? — зим^и, земл^і
 чому? — зим^і, земл^і
 що? — зим^у, земл^ю
 чим? — зим^{ою}, земл^{ею}
 на чому? — на зим^і,
 на земл^і

хто? — Марин^а, Марус^я
 кого? — Марин^и, Марус^і
 кому? — Марин^і, Марус^і
 кого? — Марин^у, Марус^ю
 ким? — Марин^{ою}, Марус^{ею}
 на кому? — на Марин^і,
 на Марус^і

Закінчення змінює форму слова.

Початкове слово одне, а форми слова **різні**:

цукор — цукр^у, цукр^{ом}, у цукр^і;
 осінн^і — осінн^я, осінн^є, осінн^і.

73

- 1 Прочитай групи слів.

Коло́ду, коло́да, коло́ді, коло́дою, на коло́ді, коло́ди.

М'я́са, м'ясо, у м'я́сі, на м'я́сі, м'я́сом, м'я́су.

Хлі́бом, хлі́ба, хлі́б, хлі́бу, на хлі́бі, у хлі́бі.

- 2 Знайди початкове слово і форми слова. Запиши за зразком.

Зразок. Колод^а: колод^и, колод^і, колод^у, колод^{ою}, на колод^і.

74

- 1 Зміни слова за питаннями так, щоб з'явилися нові закінчення:

хто?	кого?	кому?	кого?	ким?	на кому?
Тетя́н ^а	Тетя́н ^и	Тетя́н ^і	Тетя́н ^у	Тетя́н ^{ою}	на Тетя́н ^і
коро́в ^а	...	...	...	...	...
сині́ц ^я	...	...	...	...	...
робі́тніц ^я	...	...	...	...	...

- 2 Запиши. У кожному слові познач закінчення.

- 1 Зміни слова так, щоб у них з'явилися нові закінчення. Користуйся питаннями.

що?	чого?	чому?	що?	чим?	на чому?
водá	...	...	...	...	...
гру́ша	...	...	...	...	...
карто́пля	...	...	...	...	...
топо́ля	...	...	...	...	...

- 2 Запиши змінені слова. Познач закінчення.

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай словосполучення.

Сумний хлопчик, голодний кіт, радісна дівчинка, усміхнений дідусь, руде лисеня, сіре горобеня.

- 2 Відповідай на питання.

хлопчик (який?) дівчинка (яка?) лисеня (яке?)
кіт (який?) дідусь (який?) горобеня (яке?)

- 3 Запиши відповіді за зразком. Познач у словах закінчення.

Зразок. Хлопчик□ (який?) сумний.

Додай пропущені закінчення й запиши речення.

Викóную (що? одну) важли́в□ справ□.

П'ю (що?) соло́дк□ кáв□.

Малюю (що? одну) червон□ троянд□.
Шію (що? одну) нов□ кофтінк□.
Бережу (що? одну) стар□ топол□.

78

- 1 Прочитай вірш.

Веснянка

Ішла **весна-красна**
у синій **хустинці**,
несла **весна-красна**
у **скриньці гостинці**.

Тамара Коломієць

- 2 Чому весну називають *красною*? Які гостинці вона нам приносить?
- 3 Випиши виділені слова. Познач у них закінчення.
- 4 Вивчи вірш напам'ять.

гостінець

79

- 1 Прочитай уривок з тексту. Додай пропущені закінчення.

Споконвіку любіли українці калін□. Саділи її коло хат□. У калін□ гάρний білий, пахуч□, рясн□ цвіт. А ще більше милують ок□ ягоди калін□.

- 2 Запиши в зошит перші два речення.

українці

80

- 1 Прочитай текст. У виділених словах назви закінчення.

У мене є **ма́м**□, **бабу́с**□, **сестри́чк**□.

Я дуже люблю **ма́м**□, **бабу́с**□, **сестри́чк**□.

Удо́ма я граюся з сестри́чк□. Читаю бабу́с□ цікаву кни́жк□. Допомагаю ма́м□ на ку́хн□ готувати їж□.

- 2 Прочитай виділені слова без закінчень.

- 1 Прочитай з товаришами діалог за ролями: автор, Котик, Півник.

Булі собі Котик і Півник та й побратались. От Котику треба йти по дрова, він і каже Півнику:

— Сядь, Півнику, на печі та їж калачі, а я підую по дрова. Та як прийде Лисичка, то не озивайсь!

Пішов.

Коли це біжить Лисичка.

— Півнику-братуку, відчині! Півнику-братуку, відчині!
А Півник каже:

— Тоток-тоток, не велів Коток!..

побратались — потоваришували.

- 2 Простеж, які слова в казці повторюються. Випиши їх. Познач закінчення, постав питання.
- 3 Як називається казка? Продовж її. Що було далі?

- 1 Прочитай. Зі слів кожної групи склади речення. Зверни увагу на перше слово в реченні. Зміни закінчення у виділених словах.

1. Восені, ходіли, у, діти, **діброва**.
2. стояли, дуби, В, осінньому, красівому, **вбрання**.
3. гладенькі, збирали, Діти, **жолудь**.
4. Навесні, **жолудь**, кожний, посадив, два.
5. них, з, Віростуть, **дуб**.

- 2 Запиши за зразком. Познач закінчення у виділених словах.

у що?

Зразок. Восени діти ходили у діброву.

- 1 Прочитай. Зі слів кожної групи склади речення. Знайди перші слова в реченнях і зміни закінчення у виділених словах.

1. восені, **ліс**□, цікаво, у.

- 1 Прочитай. Добери з довідки основи слів і запиши речення.
 Наста́ла ...а.
 Поча́ли розпо́ска́тися ...а. Проки́нулася ...я. Задзвені́ли ...и. Зацві́ли́ блакі́тні ...и.

Довідка: земл.., весн.., дерев.., струмочк.., проліск..

- 2 Прочитай основу слова, а потім — закінчення.
 3 До слова *прокинулася* добери інше слово, близьке за значенням.

- 1 Додай до основи закінчення й утвори різні слова.

корісн□
 дрібн□ **ий, а, е, і** світл□
 кісл□ рум'ян□

- 2 Що це за слова? Поясни свою думку.
 3 Запиши утворені слова. Познач у кожному основу.

- 1 Прочитай.

1. Чіста ганчі́рка. 2. Нема́ чістої ганчі́рки. 3. Витира́ю чістою ганчі́ркою. 4. Ба́чу чісту ганчі́рку. 5. Лежі́ть на чісті́й ганчі́рці.

- 2 Випиши у два стовпчики слова, що повторюються. Познач основу й закінчення.

1.	чіст□а	ганчі́рк□а
2.	...	...
3.	...	...
4.	...	...
5.	...	...

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

Прийшла кум□ із довгим **віник**□
на **бесід**□ із нашим **півник**□,
схопила півник□ на обід
і замелá **мітл**□ слід.

Євген Гуцало

кума — тут: лисиця.

- 2 Назви основи виділених слів. Додай потрібні закінчення.
3 Запиши загадку.
4 Хто це кума? Поясни.

ганчірка мітла

- 1 Прочитай текст.

Прóлісок — **пёрша весняна квітка**. У прóліска **бла-
кйтні квіточкі, зелéне дов́ге лістячко і тонké сте-
бéльце**. Прóліски — д́уже **ні́жні квіти**.

- 2 Випиши виділені слова. Підкресли основу слова й познач за-
кінчення.

Зразок. Перша.

Корінь

- 1 Прочитай і спиши.

Ліс, лісо́к, лісові́, прóлісок, лісні́к.

- 2 Знайди однакову за значенням частину слів.
3 Що означає однакова частина слів?

**Однакова за значенням
частина слів — це корінь.**

Корінь позначають так:

сад, садок, садівник.

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай слова.

Дуб, дубок, дубовий.

- 2 Знайди корінь.
3 Запиши слова й познач корінь.

- 1 Прочитай групи слів.

корінь вод-: вода, вóдний, водяні́к, вóдорості.

корінь клад-: кла́дка, кладо́вка, скла́дати, кла́довище.

корінь голуб-: голу́бка, голу́бний, го́луб, голу́бити.

- 2 Спиши. Познач у словах кожної групи корінь.

Слова, які мають однаковий спільний корінь, — це спільнокореневі слова:

*квіт, квітка, квітувати, квітень,
квітник, квітникар, квітковий.*

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай слова.

Клей

Клен

- 2 Утвори слова зі спільним коренем. Запиши. Познач основу і корінь слова.

Зразок. Клей, клейкий, клейонка, клеїти, приклеєний, клейовий.

ко́рінь спі́льний

94

- 1 Допиши споріднені слова. Познач у них корінь.

Що робити?

сві́тити

хворі́ти

раді́ти

сумува́ти

розумі́ти

Що?

сві́тло

...

...

...

...

Який?

сві́тлий

...

...

...

...

Довідка: сум, сумні́й; ро́зум, розу́мний; ра́дість, ра́дісний; хворо́ба, хво́рий.

95

- 1 Прочитай пари слів. Що вони означають?

гру́ша — гру́шка

ві́шня — ві́шенька

абрикóса — абрикóска

я́блуня — я́блунька

- 2 Спиши. Познач корінь, основу й закінчення.

Зразок. Груша — грушка.

96

- 1 Прочитай пісеньку.

Пісенька

Є у хма́рки хмареня́.

Є у со́нця со́нях.

Є у кві́тки квіте́ня.

Є у ма́ми до́ня.

Анатолій Камінчук

- 2 Випиши парами спільнокореневі слова. Поясни їхнє значення.
3 Які слова з пісеньки відповідають малюнку?

- 1 Розглянь схему-малюнок.

- 2 Випиши спільнокореневі слова. Познач корінь.

Зразок. Са́д, садо́к ...

спільнокореневі слова́

- 1 Прочитай словосполучення.

1. Малéнький ведмédик, ма́ма малéнького ведмédика.
2. Малéнький ко́тик, ма́ма малéнького ко́тика.
3. Малéнький лис, ма́ма малéнького лі́са.
4. Малéнький вовк, ма́ма малéнького во́вка.

- 2 Назви кожне словосполучення одним словом.

Зразок. *Маленький ведмедик — ведмежа.*

Довідка: вовчіця, кішка, ведмédиця, лисі́ця, кошеня́, лисеня́, вовченя́, ведмежа́.

- 3 Запиши спільнокореневі слова парами. Познач корінь.

- 1 Прочитай.

Ма́ти, син, ка́чка, голова́, вода́, земля́, мату́ся, каченя́, голі́вка, воді́чка, земéлька, сино́к.

- 2 Запиши спільнокореневі слова парами.

- 3 Склади речення зі словом *голі́вка*.

- 1 Добери до поданих слів по два спільнокореневі слова.

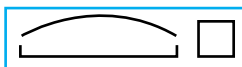
пра́ця — працюва́ти, працьові́тий.

лі́кар —

у́чень —

воді́й —

- 2 Познач корінь.
3 Знайди слова, що відповідають схемі будови слова.

- 1 Прочитай вірш.

Ось яка роді́на

За́втра імені́ни
в ті́тки капу́стіни.
Прийде́ дід-ді́дище,
ста́рий капу́стіще.
Прийде́ з ним бабу́ся,
ста́ра капу́стуся.

Анатолій Камінчук

- 2 Знайди спільнокореневі слова. Випиши їх. Познач у кожному корінь і закінчення.

- 1 Розглянь таблицю.

Спільнокореневі слова	Форми слова
лі́то	літ□
лі́тній	літ□
влі́тку	літ□ом

- 2 Назви спільнокореневі слова.
3 Назви форми слова.
4 Що спільного в обох групах слів?

- 1 Утвори форми слова від слів: *пенáл, телефóн*.
- 2 Запиши утворені слова. Познач закінчення.

- 1 Прочитай групу слів. Запиши їх у два стовпчики. Користуйся таблицею.

Весна́, весні́, весно́ю, весня́ний, весня́нки, весну́.

Спільнокореневі слова	Форми слова
	
...	...

- 2 Познач у словах корінь і закінчення.

Префікс

- 1 Розглянь малюнки.

-летів

- 2 Склади речення за малюнками й питаннями.
 - Хто? що зробив? звідки? (з чого?)
 - Хто? що зробив? куди? (під що?)
 - Хто? що зробив? через що?
- 3 Запиши речення. Підкресли слова з коренем *-лет-*.

Частина слова,

що стоїть перед коренем, — це **префікс**.
Префікс позначають так: *припливе*.

Схема будови слова:

части́на сло́ва

пре́фікс

106

- 1 Добери потрібні за змістом слова з довідки й прочитай речення.

1. Автóбус ... до селá. Автóбус ... від селá.
2. Дідúсь ... до магазíну. Дідúсь ... з магазíну.
3. Чóвен ... до бéрега. Чóвен ... від бéрега.
4. Лисíчка ... до лісу. Лисíчка ... від лісу.

Довідка: зайшóв — вийшов, доплів — відплів; підбігла — відбігла, під'їхав — від'їхав.

- 2 Спиши речення парами. Підкресли спільнокореневі слова.

107

- 1 Прочитай. Додай у речення пропущені слова (користуйся питаннями з довідки).

1. Сóнце **заховáлося** ... хмáру.
2. Оксáна **заховáла** кнiжку ... подúшку.
3. Літáк **злетів** ... аеродрóму.
4. **Зашелестіло** ... лісі зелéне лістя.
5. Тури́сти **поверну́лися** ... по́дорожі.

Довідка: куди? під що? з чого? звідки? де? в чому?

- 2 Визнач корінь у виділених словах.

тури́ст

аеродрóм

108

Прочитай пари слів. Замість крапок додай пропущене слово.

відскóчив ... вогню́

закотівся ... сті́л

зачепівся ... гачóк

зійшóв ... доро́ги

- 1 Розглянь малюнки.

- 2 Склади розповідь за малюнками. Користуйся словами з довідки.

Довідка: йшли, підійшли́, залі́з, підбі́гли, помча́в.

- 1 Прочитай пари слів.

йде — зайдé
пливе́ — припливе́
веде́ — підведе́

їде — поїде
ріже́ — відріже
бере́ — набере́

- 2 Назви́ у словах корінь і закінчення. Яка частина слова стоїть перед коренем? Зачитай.

- 1 Прочитай слова.

ховáє — заховáє
тріпа́є — витріпа́є

несé — донесé
везé — довезé

- 2 Назви́ позначені частини слова.

- 3 Намалюй схему.

- 1 Прочитай словосполучення.

прочитати

дочитати

перечитати

книжку

- 2 Назви корінь, а потім — префікси в перших словах словосполучень.
- 3 Намалюй схему до слів із префіксом.

113

- 1 Прочитай слово. Поясни його значення.

ВЧИТИ

- 2 Утвори нові слова за допомогою префіксів до-, ви-, на-, за-.
- 3 Запиши слова. Познач префікси й намалюй схеми будови цих слів.
- 4 Склади речення зі словом *вивчити*.

114

- 1 Прочитай слова й утвори нові з префіксом *роз-*.

поча́ти	—	роз поча́ти	ме́сті	—	...
ма́люва́ти	—	...	ві́шати	—	...
пи́са́ти	—	...	не́сті	—	...

- 2 Запиши за зразком.

115

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Ми ... на прогулянку. Спочатку ... через місточок і ... в невеликий гайок. Коли ... з гайка, побачили вдалині ліс. Незабаром ми ... до лісу.

Як там гарно!

- 2 Доповни речення потрібними за змістом словами з довідки.

Довідка: перейшли́, пішли́, зайшли́, прийшли́, вийшли́.

- 3 Запиши спільнокореневі слова. Познач префікси.

- 1 Прочитай текст.

У на́шій шко́лі є шве́йна майсте́рня. Там дівча́тка вча́ться ши́ти й вишива́ти. Вони́ вже поші́ли собі́ пла́ттячка. На комі́рцях ви́шили узо́ри. На рукава́х при́шили гۇ́дзики.

- 2 Придумай заголовок до тексту.

- 3 Зачитай і спиши спільнокореневі слова. Познач корінь і префікс.

Зразок. По́шили.

майсте́рня

- 1 Прочитай текст.

Вийшов з лісу їжачок **побродіти**. А тут ра́птом дощ **припустів**. Їжачко́ві нікуди ді́тись. **Згорну́вся** він клубо́чком, при́нішк. Тре́ба я́кось **перепочіти**.

Та дощ як ра́птом розпо́чався, так і **скінчи́вся**. Со́нце в не́бі **загра́ло**.

За Миколою Сингаївським

при́нішк — притих.

- 2 Про кого текст?
- 3 Перекажи текст за планом.

План

1. Звідки вийшов їжачок?
2. Що трапилося з їжачком?
3. Як їжачок захистився від дощу?

- 4 Випиши виділені слова. Познач префікси. Добери близькі за значенням слова з довідки.

Довідка: пішо́в, скрути́вся, перечека́ти, зася́яло, погуля́ти, припини́вся.

Прочитай речення. Добери потрібне слово з дужок. Перші два речення запиши в зошит.

1. Весною до нашої хати (відлетіли, прилетіли) леліки. 2. На своїй хустинці Катруся (вішила, пришила) блакитну квіточку. 3. Наталія (написала, переписала) мамі листів. 4. Дмитрик і Андрійко (переробили, зробили) шпаківні і (розвісили, завісили) їх на деревах.

1 Прочитай і спиши речення. Встав замість крапок потрібні за змістом слова або частини слів.

1. Павлик ...кінувся дуже рано. 2. Ярінка ...читала казку про Котика і Півника. 3. Восени ластівки ...літають від нас. 4. Пётрик отримав повідомлення ... мами.

2 Випиши слова з префіксами. Познач префікси. Намалюй схему будови цих слів.

1 Розглянь малюнки.

2 Прочитай слова.

дивітися — роздивітися (детально розглядати)

летіти — розлетітися (полетіти в різні боки)

казати — розказати (детально розповісти)

сміятися — розсміятися (раптом засміятися)

3 Випиши слова, які відповідають малюнкам.

4 Познач префікси.

1 Прочитай.

1. Біла кві́тка, черво́на я́года, ма́ла рíба.

2. Біле́нька кві́точка, червоне́нька я́гідка, ма́ленька рíбка.

2 Поміркуй, як утворилися слова другого рядка.

3 Випиши частини слів, за допомогою яких утворилися нові слова.

4 Познач у цих словах корінь і закінчення.

Зразок. Біле́ньк^а кві́точк^а.

Зверни увагу: між коренем і закінченням є ще частини слів: **-еньк-**, **-очк-**, **-к-**.

Частина слова, що стоїть після кореня перед закінченням, — це **суфікс**.

Суфікс позначають так: *гарне́нька*.

Схема будови слова:

части́на слова

су́фікс

1 Прочитай словосполучення.

но́ва кні́га	—	нове́нька	кні́жка
чи́ста стіна́	—	...	...
зеле́на трава́	—	...	...
пу́ста ла́ва	—	...	...
дрі́бна рíба	—	...	...
бру́дна калю́жа	—	...	...

2 Утвори за допомогою суфіксів **-еньк-**, **-к-** нові слова.

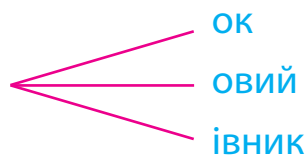
3 Запиши утворені слова. Познач суфікси.

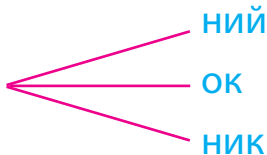
- 1 Прочитай. За допомогою суфіксів утвори нові слова.

дощ	—	дóщ ^и к	—	дóщ ^и ч ^о к
плащ	—	...	—	...
брат	—	...	—	...
ключ	—	...	—	...

- 2 Поясни, як утворилися нові слова.

- 1 Розглянь схеми. Утвори й прочитай слова.

сад

гриб

- 2 Запиши. Познач і назви частини слів.

- 1 Прочитай слова.

Мáтінка, тítка, тáто, брáтик, дідúсь, мáти, татúсь, брат, тítонька, дід.

- 2 Знайди пари за схемами будови слова:

- 3 Запиши слова парами за зразком.

Зразок. *Тат*^о — *татúсь*^о.

- 4 Склади речення зі словом *тітонька*.

- 1 Прочитай текст.

У тéплій водíчці купáлася прèкрáсна квíточка. У не́ї бу́ли чíстí білéнькі пелюсткі́. Від ті́єї красí квíточка зда́вaлася казкóвою.

- 2 Знайди слова, утворені від слів: *води́*, *квітка*, *білі*.

- 3 Запиши ці слова парами. Поясни, як вони утворилися.

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

Живóтик **круглénький**,
ла́пки довгéнькі,
 óчка булькáті,
 ще й до тóго сірува́ті.
Голосóчок — як **дзвіно́чок**.
 У болóті живé,
 хóром пісню ведé:
 — Ква-ква-ква,
 блізько бузькá ще нема́.

За Мартою Чопек

- 2 Що допомогло відгадати загадку?
 3 Виділені слова запиши. Познач у кожному корінь і суфікс.

- 1 Розглянь таблицю «Утворення пестливих слів за допомогою суфіксів».

Суфікси		
-к-	-ик-	-очок-
стіна́ — сті́нка	сом — со́мик	став — ставóчок
бу́да — бу́дка	лоб — ло́бик	сад — садóчок
ха́та — ха́тка	пульт — пу́льтик	віз — візо́чок

- 2 Запиши утворені слова.
 3 Намалюй схеми будови слів кожного стовпчика.

- 1 Прочитай вірш.

Цапо́к води́цю п'є з **цебе́рка**,
 скубе́ **траві́цю** на лужку́.
 Солóдкий цу́кор чи цукéрка —
 це теж **цапко́ві** до смаку́.

Наталя Забіла

- 2 Випиши виділені слова. Поряд допиши слова, від яких їх утворено. Поясни, як утворилися виписані тобою слова.

Зразок. Цапо́к — цап.

цебе́рко

130

- 1 Розглянь малюнки. Скажи, кого (що) на них зображено.

- 2 Запиши ці слова в пестливій формі.

Зразок. Півень — півничок, хустина — хустиночка.

- 3 Знайди й познач у словах суфікси.

131

- 1 Прочитай речення.

1. У **сіре́нької го́рлички** туркотлі́ве го́рлечко. 2. Я несу **мандрі́вочку** у буди́нки, сію-вію **жі́течко** із **торби́нки**.

го́рлички — дикої голубки.

туркотлі́ве — звукове.

- 2 Випиши виділені слова. Допиши слова, від яких їх утворено.
3 Які слова відповідають поданій схемі будови слова?

_____	□
-------	---

- 1 Добери протилежні за значенням слова-ознаки.

чисте́нька (ру́чка) — брудне́нька (ру́чка)
 м'яке́ньке (ву́хо) —
 товсте́ньке (стеблó) —
 солоде́ньке (я́блуко) —

- 2 Склади речення зі словосполученням *солоденьке яблуко*.

- 1 Прочитай уривок з вірша.

Моя бабúся

Бабúся сiва, мов квітúча вишня,
 моя бабúся — вишенька в садú.
 Мене ти зно́ву зустрiчати вийшла,
 i по стежинi я до тебе йду.

Лариса Цiлик

- 2 Хто описує свою бабусю?
 3 З чим порiвнює бабусю автор вiрша? Чому?
 4 Випиши слова з суфiксами. Намалюй схему.

- 1 Прочитай групи слiв.

Кiшка, кiт, кошеня́, кошеня́та.
 Коби́ла, кiнь, лоша́, лоша́та.
 Лиси́ця, лис, лисеня́, лисеня́та.
 Ку́рка, пiвень, курча́, курча́та.

- 2 Заповни таблицю.

Батько	Мати	Одне маля	Багато малят
кiт	кiшка	кошеня́	кошеня́та
...	...	...	...

- 3 Познач у словах частини слова.

Випиши з вправи 134 слова, що відповідають схемі будови слова:

- 1 Прочитай уривок з вірша. Про що йдеться?

Як звáти?

Діти кішки — кошенята,
діти мишки — мишенята,
ма́йже всі звірята — «...ята»:
лисенята, зайченята.

Ще звірята є на «чкі»:
хом'ячкі, бурундучкі...
Ну, а як у нас, людéй,
ма́ми звать своїх дітeй?

Борис Квашньов

звать — називають.

- 2 Як звати діток кішки, мишки, лисиці, зайця? Запиши ці назви.
3 Які слова з суфіксами ти вживав?

- 1 Прочитай уривок з вірша.

Як в гніздéчку пта́шка

Як в гніздéчку пта́шка
пташеня́т голу́бить,
так і ко́жна ма́ма
діток ніжно лю́бить.

Олена Роговенко

- 2 Про що йдеться у вірші?
3 Випиши виділені слова. Познач закінчення, основу, корінь, суфікс.
4 Вивчи вірш напам'ять.

ОРФОГРАМА

138

- 1 Розглянь малюнок.

Л И С Т О П А Д О С І Н Ї

- 2 Знайди і назви слова.
- 3 Які труднощі ти відчував?

**Правильне написання,
що відповідає правилу, —
це **орфограма**.**

Написання
великої букви

Вживання знака
м'якшення (ь)

139

- 1 Прочитай слова.
максім, руслán, тетя́на, оле́г, дарі́на.
- 2 Що означають ці слова? Як їх потрібно писати?
- 3 Підтвердь свою думку правилом.
- 4 Запиши слова правильно й покажи орфограму.

140

- 1 Прочитай. Що це?

Ковальчу́к, палі́й, сторожу́к, Іва́нченко.
Косте́нко, Пилипе́ць, Малярчу́к, Оста́пенко.

- 2 Прочитай рядок, який відповідає орфограмі:

Написання великої букви

141

- 1 Прочитай речення.

на столі́ лежи́ть лимо́н. він ду́же кі́слий. у чай ва́рто
додава́ти ті́льки ча́сточку лимо́на.

- 2 Як записано речення? Яку орфограму не враховано?

- 3 Назви орфограму й запиши речення правильно.

142

- 1 Прочитай слова.

Сі́ль, мали́на, джмі́ль, любі́сток, чебре́ць, ко́рінь, са́ло,
хлі́б.

- 2 Випиши слова, які відповідають орфограмі:

Вживання знака м'якшення (ь)

- 3 Поясни свою думку.

143

- 1 Прочитай слова.

В'язка, м'я́та, прив'язáти, об'і́хати.

- 2 Що спільного в цих словах? За яким правилом їх треба писати?

- 3 Запиши орфограму до правила:

Написання апострофа

144

- 1 Прочитай речення.

Ве́село Юра́сик з Мар'я́нкою танцю́є, а Дем'я́нко їм
аплоду́є.

аплоду́є — плескає в долоні.

- 2 Спиши й назви орфограми, яких дотримано в реченні.

**У коренях можуть чергуватися
голосні звуки.**

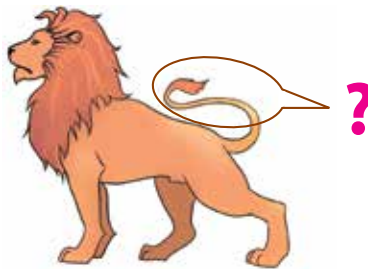
[i]—[o]: (хто?) *кінь* — (кого?) *ко́ня*

[i]—[e]: (що?) *осінь* — (чого?) *осе́ні*

Чергування [i]—[o], [i]—[e] в коренях слів

145

- 1 Розглянь малюнок. Що це?

- 2 Зміни слово так, щоб відбулося чергування.
- 3 Запиши пару слів, підкресли голосні в коренях.

146

- 1 Розглянь малюнки. Назви́.

- 2 Прочитай і доповни речення.
Тут є ... , ... , ... , Нема́ *во́*за, *но́*са, *ко́*та, *сто́*ла.
- 3 Випиши однакові слова парами. Постав наголоси.
- 4 Які звуки чергуються в корені? Підкресли букви, що їх позначають.

Чергування [i]—[o] в коренях слів

147

- 1 Прочитай речення.

Ніч була дуже темна. Сьогодні **вночі** я прокидався.
Учора мені налякав **грім**. Уже давно не було **грому**.

- 2 Поясни, чим різняться виділені слова.
- 3 Чергування яких звуків у них відбулося?

148

- 1 Зміни слова за зразком.

Терно́піль	— з Терно́поля	Львів	— зі	...	
Черні́гів	— з	...	Харків	— з	...

- 2 Підкресли чергування в коренях слів. Назви орфограму.

149

- 1 Розглянь малюнок.
- 2 Хто зображений на малюнку? Чому дівчинка засмучена? Що болить у дівчинки?
- 3 Як можна допомогти зняти біль? Що дати проти болю?
- 4 Запиши слова, в яких відбулося чергування.

150

- 1 Прочитай речення.

У мене сильний головний біль. А в Сашка болить живіт. Мені боляче, коли дають укол.

- 2 Випиши спільнокореневі слова. Познач корінь і підкресли чергування голосних.

151

- 1 Прочитай словосполучення.

Га́рна річ — га́рні ре́чі; ста́ра піч — ста́рі пе́чі; ди́кий ле́бідь — ди́кі ле́беді.

- 2 Назви голосні звуки, які змінилися в корені однакових слів.
- 3 Випиши пари слів з чергуванням звуків.

Чергування [i]—[e] в коренях слів

- 1 Розглянь таблицю «Чергування в коренях слів».

Питання	[i]—[o]	[i]—[e]	[o]—[i]
що?	ніс	промінь	но́ги
чого?	но́са	проме́ня	ні́г
чому?	но́су	проме́ню	но́гам
що?	ніс	промінь	но́ги
чим?	но́сом	проме́нем	но́гами
у (на) чому?	у (на) но́сі	на проме́ні	на но́гах

- 2 Яке чергування відбулося в коренях кожного слова? Запиши.

- 1 Прочитай речення.

1. Я сиджу́ на (пíч, печі́) і їм калачі́. 2. Ужé давно́ в на́ших буди́нках нема́є старі́х (пíч, пече́й). 3. Учора́ загуби́в телефо́н, дуже́ шко́да — була́ гáрна (річ, рече́).

- 2 Добери правильні слова з дужок. Поясни свою думку.
3 Назви орфограму.

промінь калáч міст папір

- 1 Скільки тобі років? Додай потрібне слово й прочитай речення.

Мені́ за́раз (скільки?) ... (рік, років). Мину́лого (рік, року) мені́ було́ ... (рік, років). Насту́пного (рік, року) мені́ ви́повниться ... (рік, років). Чоти́ри (рік, роки) то́му я ходи́в до дитя́чого садка́. Я народи́вся ... (рік, років) то́му.

- 2 Випиши слова, що мають орфограму:

Чергування [i]—[o] в коренях слів

- 1 Розглянь малюнок. Назви, що зображено.

- 2 Слова запиши. Постав наголос.
3 Які труднощі ти відчував під час написання слів?

Ненаголошені [е], [и] в коренях слів перевіряються наголосом:

в(е,и)рба́ — вéрби
о́з(е,и)ро — озéра
л(е,и)сто́к — лі́стя

Ненаголошені [е], [и] в коренях слів

- 1 Переклади жест СЕЛО словом.
2 Запиши його в множині. Постав наголос і познач корінь.
3 Назви орфограму.

- 1 Прочитай слова.

ст..по́к — степ
д..мо́к — ...
т..плó — ...
ст..блó — ...

т..но́к — ...
с..ро́к — ...
д..в'я́тка — ...
в..сло́ — ...

- 2 Зміни слова так, щоб ненаголошений звук став наголошеним.
3 Запиши пари слів. Постав наголоси.

- 1 Прочитай.

Ж(и,е)ття прож(и,е)ти — не по́ле перейті́.

- 2 Як ти розумієш цей вираз?
- 3 Знайди два спільнокореневі слова. Випиши їх.
- 4 Постав наголоси, запиши орфограму.

- 1 Прочитай.

Л..сіця, л..сеня́, лис.

З..ле́ний, з..лені́є, зе́лень.

- 2 У кожному рядку знайди слово з наголошеним голосним [е], [и].
- 3 Спиши, підкресли орфограму:

Ненаголошені [е], [и] в коренях слів

- 1 Розглянь малюнки.

- 2 Назви й запиши слова.
- 3 Постав наголоси. Скористайся орфографічним словником.

орфографічний словник — це словник, за яким можна перевірити правильність написання слів.

Є слова, в яких перевірити ненаголошені [е], [и] наголосом неможливо:
ди́ректор, де́путат, дисци́пліна.

Орфографічний словник допоможе перевірити правильне написання.

- 1 Прочитай і доповни речення.

Нашого д..рєктора звать Він — зайнята люди-на. Є д..путатом нашого міста Але д..рєктор завжди дбає про д..сц..плїну в школі й турбується про учнів.

- 2 Випиши слова з пропущеними буквами.
3 Назви словник, за яким можна перевірити правильне написання цих слів.
4 Переклади ці слова жестовою мовою.

дирєктор депутат кринїця

- 1 Знайди в словах ненаголошені [е], [и].

горизонт держава температу́ра сигнал

- 2 Запиши слова у «Мій словничок», підкресли орфограми.
3 Запам'ятай написання цих слів, запиши їх у «Мій словничок».

- 1 Доповни речення словами з попередньої вправи.

1. Там далєко за річкою виднівся 2. Нормальна ... тіла — 36 градусів. 3. Світлофóр подав червóний ... , і ми зупинїлися біля перехóду. 4. На́ша ... має характерні сїмволи: гімн, герб і пра́пор.

- 2 Одне речення запиши, підкресли слово з орфограмою:

Ненаголошені [е], [и] в коренях слів

- 1 Прочитай словосполучення.

К(е,и)рмó в(и,е)лос(и,е)пéда, к(е,и)рува́ти авто́бусом, кор(е,и)стувáтися т(е,и)лефóном, р(е,и)монтува́ти т(е,и)ле-ві́зор.

- 2 Перевір написання слів за орфографічним словником.
3 Невідомі слова запиши у «Мій словничок».

телефóн телеві́зор

- 1 Прочитай.

Пєрший місяць ос..ні — vē..
сєнь. Своєю нáзвy він дістáв від дух..
м'яної вічноз..лєної рослини, яка на..
з..вáється vēр..с. Зацвітáє vēрес у
сєрпні і цвітє до жóвтня.

- 2 Випиши слова з орфограмами: Чергування [е]—[і] в коренях слів і Ненаголошені [е], [и] в коренях слів.

- 3 Поясни написання цих слів за зразком.

Зразок. Осєні — осінь.

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

Чарівнік прийшóв у ліс,
фáрби, пєнзлика приніс.
У дібрóві та садóчку
стáли жóвтими л..стóчки.
В лісі віросли гр..бóчки,
у опєньках всі п..нью́чки.

Наталя Гуркіна

- 2 Які букви пропущено в коренях виділених слів? Чому ти так думаєш?
- 3 Випиши слова, що відповідають орфограмі:

Ненаголошені [е], [и] в коренях слів

- 1 Прочитай речення. Що пропущено? Назві..
..óвтень — дрýгий місяць ос..ні.

- 2 Напиши орфограми до слів з пропущеними буквами.

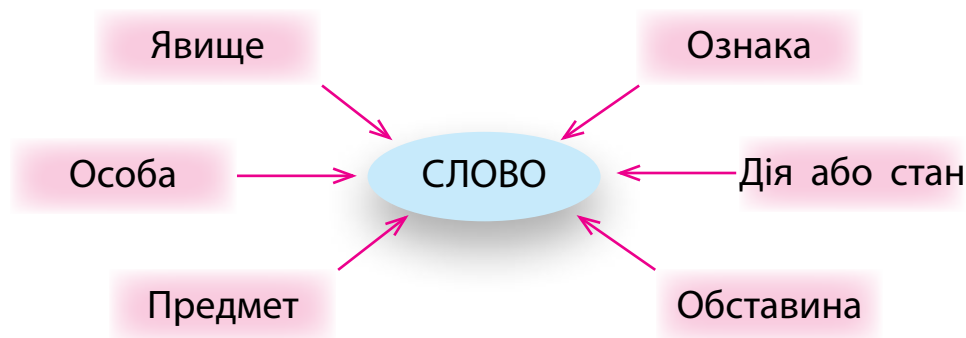
vēресєнь жóвтень листопáд

ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Багатозначні слова

168

- 1 Розглянь схему «Значення слова».

- 2 Що може означати слово? Наведи приклад. Зроби висновок.

Слово має **лексичне значення**:

стілець — предмет, на якому сидять;

стояти — бути на ногах, не рухатися з місця.

169

- 1 Прочитай.

1. У ... відбулася виставка нових книжок. 2. У ... пахне смачними пиріжками. 3. На перерві у ... завжди багато учнів. 4. У ... директора я ніколи не був. 5. У актовій ... проходять шкільні вистави, концерти.

- 2 Доповни кожне речення потрібним словом з довідки.

Довідка: їдальні, залі, бібліотеці, кабінеті, коридорі.

- 3 Які слова в реченні тобі допомогли вибрати правильне слово?

- 1 Прочитай слова.

Їдальня, зала, бібліотека, кабінет, коридор.

- 2 Поясни значення кожного слова.

- 3 Поділи слова на дві колонки.

Одне значення

Багато значень

...

...

Є слова, що мають
одне пряме (точне) значення:
стіл, стілець.

Є слова, що мають **багато значень**,
це — **багатозначні слова.**

Коса — заплетене волосся на голові дівчини,
коса — знаряддя в косаря.

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай.

Черешня. Черémха

1. Дéрево, якé даé черéшні. 2. Ягоди дéрева.
2. Дéрево, якé даé цвіт черémхи. 2. Ягоди дéрева.

- 2 Скільки значень має слово *черешня*? Випиши їх.

- 3 Скільки значень має слово *черемха*?

черéшня черémха

- 1 Прочитай. Добери слова до їхніх значень.

віріб із бóрошна з на́чинкою
столи́ця України
пе́рший день тіжня

Ки́їв
поне́ділок
пирі́г

- 2 Чи можна дібрати до цих значень інші слова?
3 Скільки значень мають слова *Kиїв*, *поне́ділок*, *пирі́г*?

- 1 Розглянь малюнки. Назви слова й поясни їхні значення.

- 2 Запиши в два рядки.
Слова з одним значенням: ...
Багатозначні слова: ...

- 1 Пригадай і покажи жест РОЗКЛАД.
2 Поясни значення жесту РОЗКЛАД УРОКІВ. МЕНЮ В ІДАЛЬНІ. ПРОГРАМА ТЕАТРУ.
3 Скільки значень має жест?
4 Зроби висновок.

- 1 Розглянь малюнки.

- 2 Прочитай значення слова.

1. Частина рослини, що міститься в землі.
2. Частина зуба, що міститься в тілі.
3. Початок, основа, причина чогось-небудь.
4. Основна частина слова.

- 3 Назви слово й запиши його значення.

- 4 Як називається таке слово?

кóрiнь

- 1 Прочитай загадки й вибери правильну відгадку.

* * *

Вночі їй завжди півник снітьсЯ,
вона не кóрка, а ... (гуска, ворона, лисиця).

* * *

Велікі óчі й головá.
Не колобóк це, а ... (слон, сова, коза).

- 2 Чи допомогли тобі слова загадки правильно відгадати?
- 3 Чому не можна дати інші слова-відгадки?
- 4 Одну загадку й відгадку запиши.

- 1 Прочитай вірш.

В шкóлі є музéй у нас.
Експонáти — віщий **клас**.
Є тут прялка, коромісло,

пра́ска, пи́санка, коли́ска,
ми́ски, гле́чики із гли́ни,
рушники́ на сті́нах.

Лариса Колотуша

- 2 Які слова тобі не відомі?
- 3 З'ясуй їхні значення за тлумачним словником.

експона́т

Тлумачний словник — це словник,
який **пояснює значення** слів.

178

- 1 Із вправи 177 випиши виділене слово.
- 2 З'ясуй за тлумачним словником його різні значення й запиши.
- 3 У якому значенні вжито слово *клас* у вірші?

179

- 1 Прочитай пари речень.
1. **Сон** зморів дитину. Весною в лісі цвіте **сон**. 2. **Голова́** села́ відкрів збо́ри. У хлопчика бо́літь **голова́**. 3. **Збір** третьокла́сників розпо́чнеться о 10-й годі́ні. На-весні́ й улі́тку відбува́ється **збір** ліка́рських рослі́н.
- 2 Випиши виділені слова. Поясни їхні значення.
- 3 Чи однакові за значенням ці слова? Чому?

180

- 1 Прочитай. Зі слів кожного рядка склади речення.
1. Ключ, Мишко́, від замка́, загуби́в.
Полети́в, ключ, у віри́й, журавли́ний.
2. Ната́ля, ма́мине, на, плече́, голі́вку, схили́ла.
Ромаш́ка, голі́вку, землі́, до, схили́ла.
- 2 Які слова повторюються в реченнях кожної пари?
- 3 Випиши їх. Поясни їхнє значення в кожному реченні.

Пряме і переносне значення слова

181

- 1 Розглянь малюнки й прочитай. Що зображено?

Метéлик

Цвіте́

- 2 Прочитай. З'ясуй значення виділеного слова в кожному рядку.
1. **Метéлик** — кома́ха, яка́ літає, — пряме́ значення.
 2. **Метéлик** — прикра́са на сорóчці у ви́гляді ба́нта — ? значення.
 3. **Як метéлик** (про акти́вну люди́ну) — ? значення.
 4. Кві́тка **цвіте́** — пряме́ значення.
 5. Ді́вчинка **цвіте́** (РАДІСТЬ) — ? значення.
- 3 Випиши слова і речення з прямим значенням слова.

Пряме значення слова переноситься на розуміння **іншого слова за подібністю**.

Виникає **переносне значення слова**:

Чорне **море** — **море** квітів (БАГАТО КВИТИ);
біла стіна — **білий**, як стіна.

пряме́ значення слова перенóсне значення слова

182

- 1 Прочитай.
- Підійшла́ (вчи́телька, зима́, спе́ка, жі́нка, весна́, о́сінь, прибира́льниця).
- 2 Розкрий дужки й утвори речення з переносним значенням.
- 3 Запиши речення з переносним значенням.

- 4 Поясни, чому не з усіма словами з дужок можна утворити речення з переносним значенням.

- 1 Розглянь малюнки.

- 2 Прочитай. Зверни увагу, як образ слова переноситься на інший предмет.

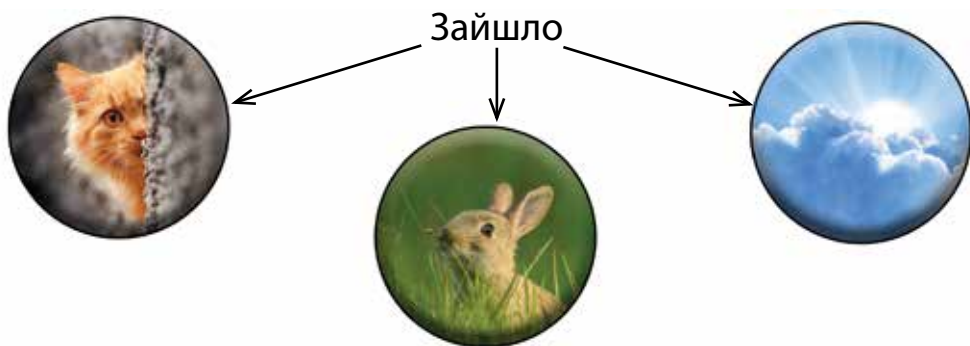
1. У Михайлика маленький нóсик. З нóсика чайника йде пара.

2. Сóнечко світить. Кóжна дитина — це мамине сóнечко.

- 3 Знайди однакові слова. Визнач пряме й переносне значення слова. Почни так:

У першому реченні слово...

- 1 Розглянь схему з малюнками.

- 2 Придумай речення зі словом-дією *зайшло* в прямому і переносному значенні за схемою:

└ — — — .

**Дія з живого предмета
переноситься на неживий:**
стоїть людина — стоїть спека.

185

- 1 Прочитай і утвори речення.

Іде (дідусь, годинник, дощ).

Біжить (дорога, дитина, річка).

Спить (людина, дерево, ліс).

- 2 Назви, в якому значенні — прямому чи переносному — вжито слова-дії в кожному випадку.

186

- 1 Прочитай. Замість крапок добери потрібні слова з довідки.

Взімку річка (що робить?) ... , влітку річка (що робить?)

Довідка: біжить, стоїть.

- 2 Запиши утворені речення. У якому значенні вжито дієслова?

187

- 1 Прочитай вірш.

Дощик, дощик доганяв,
біг за мною, мов щеня.
Вже торкався мені до ніг,
та я скочив за поріг.
Вбіг би дощик і до хати —
зачинила двері мати.

- 2 Знайди слова, де дія переноситься на неживий об'єкт.
3 Випиши слова з переносним значенням. Поясни їх.

188

- 1 Прочитай загадку. Відгадай.

Біжить річка — ми лежимо,
стоїть річка — ми біжимо.

- 2 Знайди й запиши слова з прямим значенням. Поясни.

- 1 Розглянь малюнки.

- 2 Прочитай словосполучення.

червоний мак — червоне обличчя
колючий їжак — колючий погляд

- 3 Спиши. Підкресли слова в переносному значенні.

- 1 Прочитай.

Скертíна на столі.
Бíла скертíна всю зéмлю вкрíла.

- 2 Про яку скатертину йдеться в другому реченні?
3 Спиши речення. Підкресли слово в переносному значенні.

облíччя скертíна

- 1 Прочитай.

Золотíй годинник, золотíй промінь; кам'яна́ хата,
кам'яне́ обличчя; черствíй хліб, черствá людина; холóд-
ний погляд, холóдна вода.

- 2 Заповни таблицю за зразком.

Пряме значення	Переносне значення
Золотий годинник (ОЗНАКА З ЧОГО ЗРОБЛЕНИЙ?)	Золотий промінь (ОЗНАКА ЯСКРАВОСТІ)
...	...

- 3 Поясни значення словосполучень зі словом-ознакою в прямому й переносному значенні.

- 1 Прочитай звернення.

Сядьте, діти, всі рівненько,
усміхніться всі гарненько,
настрій на урок **візьміть**
й працювати розпочніть.

- 2 Про що йдеться? Хто до кого звертається? Коли так звертаються?
- 3 Чому в тексті виділено два слова? Що вони означають? У якому значенні їх ужито?
- 4 Як називаються такі слова?

- 1 Прочитай уривок із вірша.

До могó вікна́
підійшла́ весна́,
розтопі́лася на ші́бці
кві́тка льодяна́.
Крізь прозо́ре скло
со́нечко зайшло́
і покла́ло те́плу ру́ку
на мо́є чолó...

Дмитро Павличко

- 2 Про що цей вірш?
- 3 Яка пора року завітала в гості?
- 4 Які ще дії живого предмета у вірші перенесено на неживий?

скло чолó

- 1 Випиши з вправи 193 виділені слова.
- 2 Поясни їхнє значення.
- 3 Придумай до них сполучення слів з прямим значенням. Запиши.

195

- 1 Розглянь малюнок. Що це? Покажи жестом, назви слово.

М М

- 2 Запиши: БУКВА — буква, літера.

Слова, які пишуться **по-різному**,
але мають **подібне значення**, —
це **синоніми**.

Кошик, корзина — плетений виріб
для перенесення чогось.

196

- 1 Пригадай українську абетку.
2 Покажи український дактильний алфавіт.
3 З'ясуй значення слів *абетка* і *алфавіт* у тлумачному словнику. Як називаються ці слова?
4 Запиши ці слова.

синоніми літера алфавіт

197

- 1 **Групова робота**. Пригадайте жести-синоніми до ХОДИТИ (ПЕРЕСУВАТИСЯ).
2 Покажіть: ХОДИТИ, ПІДНІМАТИСЯ, ОПУСКАТИСЯ, КРОКУВАТИ, БРЕСТИ (ВЕДМІДЬ), ЛАЗИТИ, ІТИ (З ПАЛИЧКОЮ) та ін.
3 Знайдіть відповідні слова в українській мові. Запишіть їх.

- 1 Прочитай два тексти.

Перший текст	Другий текст
Першого вересня всі діти йдуть до школи. Ось ідуть другокласники. Там ідуть першокласники з батьками. Ідуть учителі. Ідуть услід вихователі. Усі йдуть веселі й бадьорі.	Першого вересня всі діти йдуть до школи. Ось біжать другокласники. Там спішають першокласники з батьками. Крокують учителі. Наздоганяють услід вихователі. Усі ходять веселі й бадьорі.

- 2 Знайди в першому тексті однакове слово-дію.
- 3 Знайди й випиши виділені слова-дії з другого тексту.
- 4 Як називаються такі слова? Чим вони різняться? Випиши їх.

- 1 Розглянь малюнок.
- 2 Добери з довідки найвлучніші синоніми до дії дівчинки.

Довідка: дивиться, спостерігає, бачить, оглядає.

- 3 З одним словом склади й запиши речення.

- 1 Розглянь малюнок.
- 2 Добери з довідки точні слова й опиши стан хлопчика.

Довідка: радіє, сумує, тужить, ображається, веселиться, жується.

- 3 Склади й запиши речення з синонімами.

- 1 Розглянь малюнки.

- 2 Прочитай синоніми.

Їжа, стра́ва, харч, корм, пожі́ва.

- 3 До кожного малюнка добери найвлучніший. Обґрунтуй свою думку.

- 1 Прочитай речення. Вибери з дужок найточніший синонім.

1. Сьогодні в їдальні була дуже смачна (їжа, стра́ва, корм) — вареники з сиром.

2. У нашої кішки є улюблений (стра́ва, харч, корм).

3. Восени люди заготовляють для тварин (їжу, стра́ви, корм).

4. Комахи під корою дерев знаходять (стра́ву, пожі́ву).

5. У дорозі турист узяв із собою (корм, їжу).

- 2 Як допомогли тобі синоніми вибрати потрібне слово? Поясни свою думку.

їжа стра́ва корм

Синоніми збагачують мовлення, допомагають точніше описувати предмети й події.

Який друг? — добрий, милий, милосердний, щирий друг.

- 1 Розглянь малюнок. Яку пору року зображено? Чому ти так думаєш?

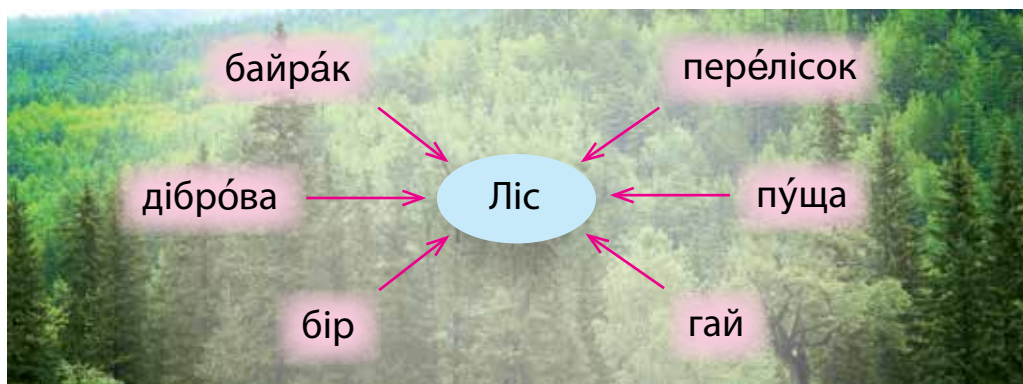

Прийшла́ зима́. Ста́ло ду́же хо́лодно. Ко́лі до́вго сто́яти на мі́сці, ру́ки почина́ють ... , но́ги ... , все ті́ло

Довідка: холо́нути, ме́рзнути, кля́кнути, дубі́ти.

- 2 Прочитай текст і подумай, які слова-дії відсутні.
3 Добери слова-синоніми з довідки і встав у текст.
4 Для чого потрібні синоніми?

- 1 Розглянь схему «Синоніми слова *ліс*».

- 2 Прочитай і з'ясуй значення кожного синоніма.

Ліс — вели́ка діля́нка землі́, поросла дере́вами й ку́щамі.

Байра́к — невели́кий ліс у яру́, в доли́ні.

Бі́р — хво́йний ліс.

Га́й — невели́кий листяни́й ліс.

Дібро́ва — дубо́вий ліс.

Перелі́сок — невели́кий рідкі́й лісо́к.

Пуща́ — вели́кий, гу́стий, дрімучи́й ліс; ха́щі.

- 3 Які слова для тебе нові?
- 4 Склади речення з двома синонімами (на вибір).

бір дібро́ва

205

- 1 Розглянь схему «Український узор».

- 2 Добери слова-ознаки, якими можна описати український узор.
- 3 Як називаються такі слова?

узо́р

206

- 1 Прочитай речення. Вибери з дужок найточніший синонім.

Узи́мку земля́ (*спить, дрімає, куняє*) під снігово́ю (*ковдро́ю, ша́пкою*). Дерéва сто́ять (*сумні́, зажу́рені, невдово́лені*). Ще восе́ні з них лі́стя (*облеті́ло, обсі́палося, попáдало*). А за́раз на дере́ва ві́є (*холóдний, лю́тий, морóзний*) ві́тер. Інколи проліта́ють (*ні́жні, тенді́тні, чарі́вні*) красу́ні-сніжи́нки.

Пі́сля зими́ завжди́ (*наступáє, прихóдить, наста́є*) весна́.

- 2 Чи можна ці речення назвати текстом?
- 3 Спиши за зразком.

що робить?

чим?

Зразок. Узимку земля *спить* під сніговою *ковдрою*.

Антоніми

207

Прочитай. Утвори за зразком слова протилежного значення.

день	—	ніч	тут	—	там
почáток	—	...	радісно	—	...
дівчинка	—	...	вчóра	—	...
та́то	—	...	вгорі	—	...

Слова протилежного значення — це **антоніми**.

Що? рука — нога.

Що робити? стояти — лежати.

Яка? весела — сумна.

208

1 Прочитай пари слів.

добрó	—	зло
запита́ння	—	ві́дповідь
бага́ч	—	бідня́к
плюс	—	мі́нус

2 На яке питання відповідають ці слова?

3 Чи можна дібрати до одного слова кілька антонімів?

анто́нім па́ра

209

1 Прочитай слова. Утвори пари.

бі́ла	легке́
важке́	чо́рна
солóдкий	те́мна
сві́тла	гіркі́й

2 Постав питання до слів кожної пари.

3 З однією парою слів склади два речення. Запиши. Підкресли антоніми.

- 1 Прочитай. Добери з дужок слово-антонім.

говоріти — ... (мовча́ти, сказа́ти)

пла́кати — ... (смія́тися, ридáти)

ляга́ти — ... (встава́ти, вмо́щуватися)

знайти́ — ... (загуби́ти, підібра́ти)

- 2 Запиши пари слів. Постав питання.

- 1 Прочитай.

Секúнда, мину́лий, узíмку.

- 2 Добери до кожного слова точний антонім з довідки.

Довідка: суча́сний, майбу́тній, годі́на, хвили́на, восе́ні, влі́тку, навесні́.

- 3 Запиши слова парами.
4 Що означають ці слова?

- 1 Прочитай загадки.

* * *

Я — анто́нім слова **лі́то**.
В мене бі́ла те́пла сві́та,
хоч моро́з люблю́ сама́.
Моя́ на́зва — це

* * *

Я анто́нім **шúму, стúку**.
Уночі́ без мене́ му́ка.
Для спочи́нку найми́ліша.
Хто я? ...

- 2 Відгадай загадки. Добери антоніми до слів-відгадок.
3 Запиши парами.
4 У другій загадці назви́ синоніми.

СПОЧИ́НОК

- 1 Прочитай. До кожної пари слів добери правильне питання.

бага́ч	—	бідня́к	який?
бага́тий	—	бідний	хто?
бага́тіти	—	бідні́ти	як?
бага́то	—	бідно	що робити?

- 2 Спиши пари слів разом із питаннями. На які питання відповідають слова кожної пари?
- 3 Чи можна до слів першої пари поставити питання інших пар?

- 1 Прочитай.

Ві́тер вго́ру підніма́є,
до землі́ все опу́скає.
І лівору́ч, і правору́ч —
підніма́є, опу́скає.

- 2 Знайди слова-антоніми, які відповідають на питання *що робить? куди?*
- 3 Запиши слова-антоніми парами.

- 1 Прочитай текст.

По́дорож на ву́лицю Протиле́жності

В одні́му дівно́му мі́сті є ву́лиця Протиле́жності.

Ця ву́лиця рі́зниться від і́нших ву́лиць. На ній лівору́ч і правору́ч є розкі́шні пала́ци й убо́гі хаткі́, росту́ть висо́кі дере́ва й низькі́ ку́щі. Тут живу́ть лю́ди бі́дні й бага́ті, висо́кі й низькі́, сумні́ й весе́лі, до́брі й злі́. Тут літа́ють ве́лети і по́взають кома́хи.

Хто спра́вжні ме́шканці ці́єї ву́лиці?

розкі́шні — бага́ті.
убо́гі — бі́дні.

- 2 Про що розповідається в тексті?
- 3 Хто справжні мешканці вулиці? Чому вона має таку назву?

Пам'ятка

Працюємо в парі

1. Прочитайте завдання.
2. Висловлюйте свою думку по черзі.
3. Обговоріть і визначте спільну думку.
4. Домовтеся, хто відповідатиме перед класом.
5. Представте свою відповідь.
6. Спільно оцініть якість виконаного завдання.

- 2 Вставте в речення антоніми з довідки.

Картка № 1

Ранні пташки росу п'ють, а ... слізки ллють.
Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину

Довідка: пізніше, пізні.

Картка № 2

Краще гірка правда, ніж ... брехня.
Згода дим будує, а незгода

Довідка: руйнує, солódка.

216

- 1 Прочитай.

1. Лелéка — дикий птах. Він літає в не́бі. Кúрка — домашня пта́шка. Вона́ хóдить по подві́р'ї.

2. У татка ру́ки дужі й си́льні. У ма́ми ру́ки — ла́гідні та ні́жні.

3. Узíмку віє хуртові́на — влі́тку бу́де те́пла дні́на.

- 2 Випиши з речень слова-синоніми й слова-антоніми.

- 3 Поясни свою думку.

217

- 1 Прочитай слова.

Дóвгий, ширóкий, малій, далéкий, корóткий, вузький, близький, висóкий, великий, низький.

- 2 Знайди пари антонімів. Згрупуй їх за: розміром; відстанню.

218

- 1 Прочитай пари слів.

Свій — рідний. Свій — чужий. Мій — твій. Особистий — свій.

- 2 Випиши пари слів-антонімів.

- 3 Які тут є ще пари слів?

219

- 1 Розглянь малюнки. Що зображено?

- 2 Побудуй речення за зразком.

Зразок. Мотузка (яка?) товста, а нитка (яка?) тонка.

- 3 Запиши. Підкресли антоніми.

220

- 1 Прочитай два тексти про різні пори року.

...

1. Прийшла золота

Дні стали коротшими, а ночі довгими. Сонечко спустилося нижче до землі. Пагорби вкрилися сухою травою і листям. Пташки відлітають у теплі краї.

Стало холодніше.

...

2. Прийшла зелена

Дні ста́ли до́вшими, а но́чі корóтшими. Со́нечко підня́лося ви́ще над земле́ю. Па́горби вкри́лися соковито́ю траво́ю. Пташкі поверта́ються з те́плых краі́в.

Ста́ло теплі́ше.

- 2 Чим різняться ці тексти? Які слова змінили зміст речень першого тексту? Як називаються ці слова?
- 3 Добери до текстів заголовки.

Антоніми допомагають висловити думку точно, яскраво, образно:

**З малої хмарки великий дощ буває.
Зимове сонце *світить*, та *не* *гріє*.**

221

- 1 Прочитай текст.

Легенда про антоніми

Коли́сь давно́ жили́ в одні́му селі́ на одній ву́лиці по сусі́дству хло́пчик і дівчинка.

Хло́пчик Анто́н жив у вели́кому буди́нку ліво́руч, а дівчинка Анто́ніна — у малій хати́нці право́руч. Вони́ ходи́ли в одну́ шко́лу, оди́н клас, товаришувáли. Та були́ дуже́ різні: Анто́н — низькі́й на зрі́ст, ти́хий і скро́мний, Анто́ніна, навпа́кі — висо́ка на зрі́ст, рухли́ва й весéла.

Ви́росли ді́ти й ви́рішили подорожувáти. Анто́н пішо́в на півде́нь, а Анто́ніна — на півні́ч. А коли́ проща́лися, хло́пчик пла́кав, а дівчинка смія́лася.

Не суди́лося товари́шам поверну́тися в рідне село́. В пам'я́ть про них лю́ди ста́ли називáти проти́лежні слова́ анто́німами.

З журналу

- 2 Про що ти дізнався?
- 3 Випиши у два стовпчики антоніми, які характеризують хлопчика і дівчинку. На які питання вони відповідають?
- 4 Навіщо антоніми в мовленні?

ЧАСТИНИ МОВИ

Загальне поняття про частини мови

222

Прочитай слова. Згрупуй їх за питаннями й запиши до таблиці.
Хви́ліна, хви́лінна (ро́змова), хви́лінний (на́стрій).
Секу́нда, секу́ндний (вди́х), секу́ндна (справа).

Слово-назва що?	Слово-ознака	
	яка?	який?
хви́ліна	хви́лінна (ро́змова)	хви́лінний (на́стрій)
...	...	...

223

1 Прочитай словосполучення.

Ки́ївська о́бласть — Ки́ївщина
Микола́ївська о́бласть — ...
Черні́гівська о́бласть — ...
Сумська́ о́бласть — ...
Херсо́нська о́бласть — ...

2 Утвори нові слова. Запиши. Постав питання.

яка?

що?

Зразок. Ки́ївська о́бласть — Ки́ївщина.

224

1 Прочитай питальне речення.

Де ти живеш?

2 Відповідай за зразком.

Зразок. Де ти живеш? Я живу в Сумській області.
Я живу на Сумщині.

- 3 Знайди на карті України свою область. Покажи.

225

- 1 Прочитай групу спільнокореневих слів. Як ти розумієш жест ЩЕДРУВАТИ?

Щедрува́ти, щедрува́ння, ще́дрий, ще́дро.

- 2 Добери до кожного слова питання за зразком. Запиши.

Зразок. Щедрувати — що робити?

- 3 З одним словом (на вибір) склади речення.

щедрува́ти

226

- 1 Прочитай групи спільнокореневих слів.

Ді́хати, ді́хання, ді́хальний.

Пла́вати, пла́вання, пла́вальний.

Кохáти, кохáння, кохáний.

- 2 Розмісти їх у таблиці за зразком.

Слова-дії що робити?	Слова-на́зви що?	Слова-ознаки який?
щедрува́ти	щедрува́ння	ще́дрий
...	...	...

227

- 1 Прочитай речення з вірша Сергія Шаповалова.

1. Війшов слон на перо́н. Слон сіда́є у ваго́н.

2. Слон у цірку є арти́ст. Слон об'ї́хав со́тні міст.

- 2 Назви́ слово, що повторюється. Заміни його й запиши речення за зразком.

Зразок. Вийшов слон на перон. Він сідає у вагон.

- 3 Чому слово слон замінили на він, а не вона, воно, вони?

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай речення.

1. У Соломії довга і красива ко..а́. На лузі пасється молодá ко..а́.

2. На бе́рег вийшла ка́..ка з каченятами. У будівельника на голові новá ка́..ка.

- 2 Назви слова з пропущеними літерами. Поясни їхнє значення за зразком.

що?

Зразок. Коса — заплетене волосся.

- 1 Прочитай пари речень.

1. Солда́т сьогодні чергува́в зра́нку. Солда́т служи́ть в а́рмії.

2. Цуценя́ гра́лося на подві́р'ї. Цуценя́ до́бре посні́дало.

3. А́йстра була́ черво́ного ко́льору. А́йстра цвіла́ весь ве́ресень.

- 2 Знайди слово, що повторюється в реченнях кожної пари. Заміни його й запиши за зразком.

хто?

хто?

Зразок. Солдат сьогодні чергував зранку. Він служить в армії.

- 3 Назви питання, на які відповідають парні слова.

солда́т цуценя́ а́йстра

- 1 Прочитай речення з антонімами. Доповни потрібним словом.
 (Що?) Ніч була́ (яка?) місячна. — День був (який?)
 (Коли?) Уночі́ було́ (як?) місячно. — Удень́ було́ (як?)

- 2 Запиши. Назви пари антонімів.

- 1 Прочитай загадку. Відгадай.

* * *

Влітку бродить **без** дороги
пóміж сосен і беріз.
 Взіймку він хропé в барлóзі,
від морóзу схова́в ніс.

- 2 Постав до кожного слова питання.
 3 До яких слів питання не можна поставити?
 4 Як називаються ці слова?
 5 Випиши виділені слова в рядок.

Службові слова

потрібні для зв'язку слів

у **словосполученні**: великі **і** малі люди,
 у **реченні**: **На** мене впала сніжинка **і** розтанула.

службо́ві слова́

- 1 Прочитай словосполучення.
 Весéлий **і** сумний кло́ун.
 Вели́кий ... мали́й колекти́в.
 Висо́кий ... низькі́й у́чень.
 Нові́й ... старі́й президéнт.
- 2 Поєднай і запиши ознаки-антоніми за зразком.
- 3 Обведи службове слово. Навіщо воно в словосполученні?

- Прочитай і розшифруй словосполучення за зразком.
Накомбайнікомбайнер.
Натракторітракторист.
Навелосипедівелосипедист.
Укосмосікосмонавт.
Укабінетідиректор.
Уселіфермер.

Зразок. (На) комбайні комбайнер.

- Постав питання до кожного слова.
- Чи можна поставити питання до службового слова?

комба́йне́р космона́вт
велосипе́д фе́рмер

- Роглянь малюнок і прочитай прислів'я.
З чужої біди не смійся.
- Як ти розумієш ці слова?
- Що треба зробити в такій ситуації?
- Спиши прислів'я, обведи службове слово.

- Прочитай вірш.

Хто це?

... реце́пту ... база́рі
пта́х цей ви́брав окуля́ри.
Ната́гну́в собі́ ... ніс,
по́леті́в труди́тись ... ліс.

- Чого не вистачає у вірші?
- Спиши вірш. Встав службові слова з довідки.

Довідка: на, по, на, в.

- 1 Прочитай словосполучення.

Пирог

з

капу́стою
сі́ром
м'я́сом
ві́шнями
горо́хом
ма́ком
я́блуками
полу́ницею
карто́плею

пирогі — домашні печені вироби з борошна з начинкою.

- 2 Запиши утворені словосполучення. Обведи службове слово.

Зразок. Пирогі (з) капустою.

- 1 Прочитай неповні речення.

У шкільній їдальні печуть не пирогі, а пиріжки

Моя бабуся пече пирогі

Моя мама пече пирогі не з ... , а з

Я люблю пирогі

- 2 Додай слова за змістом і запиши. Обведи службові слова.

- 1 Прочитай уривок з української народної пісні.

Козак служив при війську,

мав років двадцять три.

Любив козак дівчину

і з сіром пирогі.

- 2 Знайди службові слова. Які слова вони поєднують?

- 3 Випиши за зразком.

Зразок. Служив (при) війську.

- 1 Розглянь цікаві словосполучення. Між словами заховалися службові слова. Кожне службове слово складається з точної кількості букв (квадратиків).

Гостінець		в			зайця
Перелізти		е			тин
Дивіться		р			вікно
Чай		б			цукру
Росте		а			хатою

- 2 Встав між словами службове слово за змістом. Користуйся довідкою.

Довідка: від, через, крізь, без, за.

- 3 Прочитай словосполучення.
4 Назви орфограму в слові, що утворилося по вертикалі.

- 1 Випиши словосполучення з вправи 239.

Зразок. Гостинець (від) зайця.

- 2 Поясни, як пишуться службові слова.
3 Розглянь малюнок. Придумай до нього речення.
4 Хто приносить тобі гостинці від зайця?

- 1 Прочитай словосполучення.

Відпливти від (чого?) берега.
Відрізати від (чого?) аркуша.
Відняти від (чого?) числа.

- 2 Назви слова з префіксом. Як пишеться префікс?
3 Назви службове слово. Як воно пишеться?
4 Спиши. Познач префікс і обведи службове слово.
Зразок. Відпливти (від) (чого?) берега.
5 До малюнка й словосполучення придумай речення.

- 1 Поділи на слова й запиши правильно.

Відкла́стиві́дво́гнища.

Відне́стиві́дві́кна́.

Відчепі́тиві́дгачка́.

Зразок. Відкла́сти (ві́д) во́гнища.

гості́нець во́гнище бе́рег

- 1 Розглянь таблицю і словосполучення.

Префікс	Службове слово
1. Частина слова	1. Окреме слово
2. Пишемо разом	2. Пишемо окремо
3. Служить для утворення нових слів	3. Служить для зв'язку слів у реченні

Відчепі́ти ри́бу від гачка́.

- 2 Що таке префікс? Як він пишеться? Для чого служить?
- 3 Як пишеться службове слово? Для чого служить?

- 1 Прочитай речення.

І́гор (при)йшо́в (у)клас, сі́в (за)па́рту, (ві́д)крі́в кні́жку.
У Ната́лки (ві́д)ра́дості́ (по)бі́гли сльо́зи (по)щока́х.

- 2 Спиши речення, розкрий дужки. Познач префікси й підкресли службові слова.

Зразок. І́гор прийшов (у) клас, сі́в (за) парту, ві́дкрив книжку.

- 1 Виконай завдання.

- Прочитай українську абетку від **А** до **Ї**.
- Прочитай українську абетку від **А** до **С**.
- Прочитай українську абетку від **А** до **Я**.

- 2 Запиши букви української абетки від **А** до **Ї**.

246

- 1 Розглянь малюнки. Дай короткі відповіді на запитання.

- Хто зображений на малюнку?
- Що зображено на малюнку?

- 2 Відповіді запиши за зразком.

Зразок. *Хто? хлопчик.
Що? книжка.*

247

- 1 Прочитай слова.

Дівча́тка, я́годи, хлопчи́ки, гриби́, ко́шики, пе́сик, ліс,
сиро́їжки, їжа́к, ву́ж, па́лиця.

- 2 У перший рядок запиши слова, що відповідають на питання *хто?*, у другий — на питання *що?*
- 3 Склади розповідь із цими словами. Назви тему розповіді.

Іменники — це **слова**,
що **називають предмети, людей,**
тварин, явища природи.

Відповідають на питання:

хто?

що?

письменник, кінь

сніг, зошит

іме́нники хто? що?

- 1 Розглянь малюнок «Що сьогодні на обід?».

- 2 Назви іменники, які відповідають на питання *хто?* і *що?*
 3 Запиши у два стовпчики. Розкажи, кого й що ти бачиш.

- 1 Прочитай слова. На яке питання вони відповідають?

Стіл, пова́га, ліс, любóв, водá, щéдрість, горобéць, до-
 бротá, íній, злість, папі́р, сум.

- 2 Які з цих слів називають предмети?
 3 Які слова не називають предмети? Випиши їх.
 4 Зроби висновок, чи всі іменники називають предмети.

- 1 Прочитай групи слів.

Зимóвий, зимá, зимувáти, зímно.

Рáдісно, рáдість, рáдо, радíти.

Поважáти, пова́жний, пова́га, пова́жно.

- 2 Постав питання до кожного слова. Знайди іменники.
 3 Випиши іменники і постав питання.

Зразок. Зима — що? ім.

- 1 Прочитай.

ніч	—	день	сónце	—	...
почáток	—	...	тéмрява	—	...
не́бо	—	...	чистотá	—	...

- 2 Добери іменник протилежного значення й запиши парами.

- 1 Прочитай словосполучення.

Весняний день, рідна ма́ма, смачний борщ, га́рний о́дяг, сі́рий вовк, соло́дка цуке́рка.

- 2 Знайди іменник, постав питання.

- 3 Спиши за зразком.

що?

Зразок. Весняний день.

- 1 Прочитай іменники.

Земля́, брат, ві́кно, го́динник, дя́дько, крини́ця, абри-ко́с, дире́ктор, ма́люк.

- 2 Запиши у два стовпчики за зразком.

Істота хто?	Неістота що?
брат	земля́
...	...

- 3 Що спільного в іменників-істот?

- 4 Як називаються іменники, які відповідають на питання *що?*

Іменники — назви істот
відповідають на питання **хто?**
малюк, дя́дько, лі́кар, ко́мар, зайче́ня.

Іменники — назви неістот
відповідають на питання **що?**
стілець, огі́рок, ка́бінет, доро́га.

- 1 Прочитай іменники — на́зви істот.

Теля́, кіт, го́луб, зозу́ля, змія́, кома́р.

Люди́на, дити́на, депута́т, плаве́ць, будіве́льник.

- 2 Як можна назвати ці групи іменників?
- 3 Спиши першу групу іменників. Назви її.

255

- 1 Прочитай слова.
Ручка, вазон, кошеня, гарбуз, птах, муха.
- 2 Спиши. До кожного слова постав питання й визнач, що це — істота чи неістота.

Зразок. Ручка — що? неістота.

256

- 1 Прочитай іменники.
Калач, силач, картина, квартира, художник, директор.
- 2 Намалюй у зошиті таблицю й випиши у два стовпчики: назви істот і назви неістот.

Назви істот	Назви неістот
силач	калач
...	...

істота неістота

257

- 1 До кожного іменника, який відповідає на питання хто?, добери іменник, який відповідає на питання що?

Хто?		Що?		Хто?		Що?
лікар	—	лікарня		моряк	—	море
школяр	—	...		футболіст	—	...
лісник	—	...		селянин	—	...
садівник	—	...		шахтар	—	...

- 2 Прочитай іменники — назви істот.
- 3 Випиши іменники — назви неістот.

1 Прочитай.

Сніжинка, бджола́, дощ, кра́пля, лід, вода́.

2 Які слова об'єднано в цій групі?

3 Доповни й запиши речення.

У гру́пі слів — назв ... є зайве сло́во — Це сло́во нале́жить до гру́пи

1 Прочитай загадки. Відгадай.

* * *

З **м** — на полі він росте,
з **р** — у воді живе.

* * *

З **т** — звичайна огоро́жа,
з **л** — ри́ба прехоро́ша.

2 Перетвори іменник — назву неістоти на іменник — назву істоти. Запиши.

1 Прочитай.

У шко́лу я беру́ (що?) Зра́нку я ба́чив (що?) У рука́х я трима́ю (що?)

2 Придумай іменник, що означає назву неістоти, і додай за змістом у речення.

3 Найкраще речення запиши. Підкресли іменник.

1 Прочитай.

1. Ді́вчинка під па́ртою загуби́ла (пенáл, пальто́).
2. (Сі́тка, стіна́) була́ обклéєна шпалéрами. 3. У вели́кій кімна́ті сто́яв (телеві́зор, телефóн).

2 Добери за змістом іменник. Поясни свій вибір.

3 Прочитай речення правильно.

- 1 Розглянь малюнки. Назви зображені предмети.

- 2 Розподіли назви предметів у дві групи. Запиши.

М'єблї — стілець,

П'осуд — кастру́ля,

Іменники поділяються на **загальні назви** і **власні назви**.

Загальні — це назви багатьох однорідних предметів.

Завжди пишуться з малої букви:
картина, телевізор, учень, людина.

- 1 Розглянь малюнки. Кого зображено?

- 2 Добери до малюнків загальну назву з довідки.

Довідка: лю́дина, профе́сія, робо́та, спеціалі́ст, пра́ця.

264

- 1 Прочитай групи слів.

Оса́, джмі́ль, му́ха —

Ту́флі, череви́ки, кро́сівки —

Пла́ття, сарафа́н, шо́рти —

Ви́крутка, соки́ра, мото́к —

Жоржи́на, ай́стра, тюльпа́н —

- 2 Добери до кожної групи загальну назву.

Зразок. Оса, джмі́ль, му́ха — комахи.

265

- 1 Прочитай.

За першою партою сидить **хло́пчик** За другою партою — **ді́вчинка** Наша **вчи́телька** має свій стіл біля дошки.

- 2 Доповни речення власними назвами.

- 3 Випиши виділені іменники. Як вони називаються?

266

- 1 Прочитай слова.

Жи́томир, село́, держа́ва, Ко́дня, Украї́на, мі́сто, Карпа́ти, го́ри.

- 2 Запиши ці слова до таблиці за зразком.

Загальна назва	Власна назва
мі́сто	Жи́томир
...	...

- 3 На яке питання відповідають іменники?

- 4 Як пишуться іменники в першому стовпчику?

- 5 Чому іменники в другому стовпчику пишуться з великої букви?

Власні назви — це назви міст, сіл, річок, країн, вулиць, областей, прізвища, імена людей, клички тварин.

Завжди пишуться з великої букви:

*Улітку я був у місті **Львові**.*

***Калинівка** — це назва мого села.*

***Польща** — це країна в центрі **Європи**.*

267

- 1 Іменники — назви міст розмісти за алфавітом. Запиши.
Харків, Вінниця, Ярémче, Ужгород, Біла Церква, Херсón.
- 2 Які це іменники? Чому?

Власні назви можуть мати
одне слово: Суми, Теребовля;
два слова: Нова Ушиця, Південний Буг.

268

- 1 Прочитай власні назви.
Суми, Польща, Болгарія, Львів, Греція, Черкаси, Канада, Китай, Бразилія, Тернопіль.
- 2 Покажи жестом їхнє значення. Перевір правильність за географічним жестівником.
- 3 Запиши власні назви у два стовпчики: країни й міста.

269

- 1 Прочитай розповідь дівчинки.
Менé звáти Катруся. Моé прізвище — Пилипéць. Це прізвище діста́лося мо́ім батька́м від пра́діда Пили́па.
Я живу́ в місті Біла Церква. Це місто знахо́диться в Київській о́бласті. У на́шому місті течé річка Рось.
Біла Церква ма́є да́вню істо́рію. Я ду́же люблю́ сво́є місто і пишáюся ним.
- 2 Випиши власні назви. Поясни їхнє написання.

- 1 Прочитай незакінчені речення.

Мене́ зва́ти Моє́ прізви́ще — Я живу́ в мі́сті (се́лі) Це мі́сто (се́ло) знахо́диться у ...їй о́бласті. **У на́шому мі́сті тече́ рі́чка**

Мі́сто (се́ло) ... ма́є да́вню істо́рію. Я люблю́ своє́ мі́сто (се́ло).

- 2 Доповни речення власними назвами. Поясни, як їх треба записати.
- 3 Випиши виділене речення. Підкресли загальні назви.

- 1 Прочитай питальні речення.

- Хто сьогодні чергує в класі?
- Хто вчора чергував у класі?
- Хто завтра чергуватиме в класі?

- 2 Дай розгорнуті відповіді на запитання. Користуйся схемою:

загальна назва + власна назва

Зразок. Сьогодні в класі чергує учень Сидорчук.

- 1 Прочитай.

1. Мені подобається Чорне (що?) 2. Минúлого літа ми були́ на екскурсії на (чому?) ... Сві́тязь. 3. Жи́томирська (що?) ... сла́виться лі́сами й перелі́сками. 4. Дніпро́ — це найбільша (що?) ... в Украї́ні.

- 2 Які іменники в реченнях пропущено?
- 3 Встав загальні назви. Користуйся довідкою.

Довідка: о́зері, мо́ре, рі́чка, о́бласть.

- 1 Придумай до загальних назв власні назви.

кошеня́ ...
пе́сик ...

ко́рова ...
ву́лиця ...

місто ...
дирéктор

країна ...
вчітьелька

2 Запиши за зразком.

заг. власн.

Зразок. Кошеня Мурчик.

274

1 Прочитай.

Бóсий хлóпець сіно кóсить,
росá рóсить нóги бóсі.

* * *

Рогáта корівка реве́ —
Ромáнко траві́чку рве.

2 Назви́ іменники — на́зви істот і неістот, загальні й власні на́зви.

275

1 Прочитай діалог.

Ніч і День

— Як тебе́ звать? — спита́в у Нóчі День.

— Як звать? Ні́як не звать. Ніч та й го́ді.

— Як зва́тимуть тебе́ за́втра?

— За́втра теж зва́тимуть Ніч.

— Як зва́ли тебе́ вчо́ра?

— Теж Ніч.

— А мене́ сьогодні звать вівто́рком,
за́втра зва́тимуть середо́ю, а вчо́ра зва́ли
понеді́лком, — сказа́в День.

Микола Малишевський

2 Хто бере участь у діалозі?

3 Що звать завжди однаково? Що звать по-різному?

4 Чому слова *День* і *Ніч* написано з великої букви?

5 Назви́ всі дні тижня по черзі. Запиши.

понеді́лок вівто́рок середá

- 1 Прочитай.

В (У, у)країні є (Д, д)ніпро́ — до́вга, могу́тня (Р, р)іка.
У (Р, р)іку впада́ють малі й вели́кі (Р, р)ічки: (Д, д)есна́,
(П, п)ріп'ять, (І, і)рпінь, (Р, р)ось, (П, п)сел.

На берега́х (Д, д)ніпра́ розташо́вано (М, м)іста: (К, к)ійів,
(З, з)апоріжжя, (Ч, ч)ерка́си, (Х, х)ерсо́н, (К, к)а́нів.

- 2 Як пишуться слова з дужками? Поясни.
3 Спиши. Встав правильну букву в загальних і власних назвах.
4 До виділеного слова намалюй звукову схему.

- 1 Прочитай і утвори правильні речення.

гу́си, лу́зі, На, паслі́ся.

Юра́сь, дражні́ти, і, пру́тик, поча́в, узя́в, гусе́й.
зашипі́в, і, Гуса́к, за, кіну́вся, Юра́сем.
закрича́в, і, Хло́пчик, вті́к.

- 2 Про що ці речення? Чи можна їх назвати текстом?
3 Які слова треба написати з великої букви? Чому?

- 1 Розглянь малюнки і прочитай речення. З яких вони казок?

Які це казки?

— Від дідуся втік, від
бабу́сі втік, від за́йчика
втік

— Хто ти? — запита́в Ма-
ле́нький Огіро́чок.
— Я — Мете́лик-Капу́сниця.

- 2 Запиши на́зви казок. Поясни написання великої букви.

- 1 Прочитай речення.

У мене є **ніс**. **Він** розрізняє за́пахи.
 ... **голова́**. **Вона́** бага́то ду́має.
 ... **се́рце**. **Воно́** сту́кає в гру́дях.

- 2 Випиши іменники за зразком.

Зразок. Ніс — він.

- 1 Прочитай.

... ба́тько працю́є в шко́лі, ... елє́ктрик.
 ... мату́ся ши́є в ательє́, ... шва́чка.
 ... я́блуко лежи́ть на па́рті, ... ду́же соло́дке і смачне́.

- 2 Встав за змістом слова: *мій, моя, моє, він, вона, воно*.

- 3 Прочитай доповнені речення.

Іменники бувають чоловічого, жіночого, середнього роду.

Чоловічий рід (можна додати *мій, він*):

тат[о], олівець[о], бригадир[о].

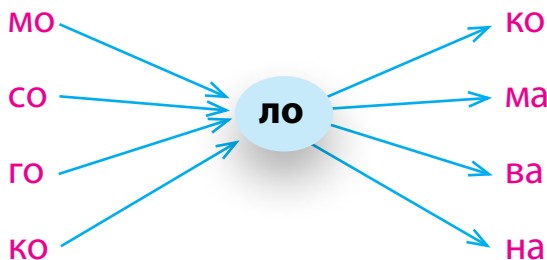
Жіночий рід (можна додати *моя, вона*):

спин[а], ліні[я], радість[я].

Середній рід (можна додати *моє, воно*):

вікн[о], серц[е], колосс[я].

- 1 Утвори зі складів слова. Запиши, познач закінчення.

- 2 Визнач рід утворених іменників.

- 1 Розглянь малюнки. Назви предмети.

- 2 Запиши іменники до таблиці, познач закінчення.

Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
косинéць□	дорóг[а]	вікн[о]
...	...	...

- 1 Прочитай.

За́єць, леви́ця, слон, кіт, зайчи́ха, кошеня́, зайченя́, слоненя́, лев, слони́ха, левеня́, кішка.

- 2 Розмісти на́зви тварин у стовпчики таблиці за родами.

Чоловічий рід він, мій	Жіночий рід вона, моя	Середній рід воно, моє
за́єць□	зайчи́х[а]	зайчен[я]
...	...	...

- 1 Розглянь малюнки. Покажи жестами.

- 2 Запиши слова й визнач рід за зразком.

Зразок. Вишн[я] — ім., жін. рід.

видéлка ви́шня дзе́ркало лі́жко

- 1 Прочитай. Знайди пари іменників.

Кранівнік, виховáтелькa, перекладáч, дирéктор, учíтель, **кранівни́ця**, вчíтелькa, депутáт, дирéкторкa, депутáтка, виховáтель, перекладáчка.

- 2 Запиши іменники парами. Визнач рід.

чол. рід

жін. рід

Зразок. Кранівник — кранівниця[я].

- 1 Розгадай ребуси й назви слова.

- 2 Запиши іменники-відгадки. Визнач рід кожного. Поясни.

- 3 До кожного слова намалюй звукову схему.

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

Сидить дівчина в комóрі,
а косá її надвóрі.

- 3 Випиши іменники і визнач рід.

- 1 Запиши нáзви багатьох і одного предметів у два стовпчики за зразком. Постав питання до іменників.

Багато

Один

щі́глики

—

щі́глик□

дерéва

—

...

хмáри

—

...

телефóни

—

...

- 2 Склади речення зі словом *телефони*.

**Іменники, що означають один предмет,
вживаються в однині:**

клен□, папірець□, машин□.

**Іменники, що означають два і більше предметів,
вживаються в множині:**

клен□, папірц□, машин□.

289

- 1 Прочитай. Утвори множину іменників за зразком. Запиши.

Хто?

голуб□ — голуб□
двірнік□ — ...
тигр□ — ...
мáляр□ — ...

Що?

косинéць□ — косинц□
млинéць□ — ...
стілéць□ — ...
прапорéць□ — ...

- 2 Визнач рід іменників.
3 Чим різняться кожна група слів у множині? Познач закінчення в кожному слові.

290

- 1 Прочитай.

Надхóдить весна́. Поступóво сла́бшають (морóз). Та-
нуть (сніг). Розта́ють (буру́лька). **Приліта́ють пéрші
(птаx): (шпак, лелéка).**

- 2 Як ужито іменник у дужках?
3 Зміни іменник на множину й прочитай речення.
4 Виділене речення запиши правильно, познач закінчення імен-
ників.

291

- 1 Прочитай словосполучення.

Дві жмéн.. , три пекáрн.. , сірі кошен.. , смішні мал.. ,
весéлі горобен.. .

- 2 У якому числі вжито іменники?
3 Спиши і додай закінчення множини.

- 1 Прочитай іменники жіночого й середнього роду.

Хто?

мал[я] — мал[ята]
зайчен[я] — ...
собачен[я] — ...
кошен[я] — ...
горобен[я] — ...

Що?

кишен[я] — кишен[і]
пекáрн[я] — ...
віта́льн[я] — ...
столя́рн[я] — ...
жме́н[я] — ...

- 2 Утвори за зразком множину. Запиши. Познач закінчення.
3 Назви м'які приголосні в словах *вітальня, столярня*.

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай слова в однині й множині.

хло́пчик[] — хлопчик[и]
ді́вчинк[а] — дівча́тк[а]
дити́н[а] — діт[и]

хло́пець[] — хлопц[і]
ді́вчин[а] — дівча́т[а]
люди́н[а] — лю́д[и]

- 2 Запиши й запам'ятай ці іменники. Познач закінчення.
3 У слові *хлопець* полічи кількість букв і звуків.

- 1 Прочитай. Іменники в дужках зміни з однини на множину.

1. На тренува́ння з пла́вання прийшли́ тільки (ді́вчи-на). 2. Сьо́годні (хло́пець) гра́ли у футбо́л. 3. У дитячо-му садку́ вийшли на прогу́лянку (дити́на). 4. Знайо́мі (люди́на) при́їхали на екску́рсію.

- 2 Запиши утворені речення.

295

- 1 Прочитай. Додай до іменників закінчення у множині.

Дівч.. са́дять ліп.. і берéз.. .

Хлоп.. са́дять клéн.. й ясен.. .

- 2 Запиши речення. Познач закінчення.

296

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

Ста́ло бі́ло навкругі́ —
я розтру́шую́ снігі́.

Наганя́ю холоди́,
во́ди ско́вую в льоди́.

- 2 Випиши іменники в множині, утвори однину за зразком.

Зразок. Сніги — сніг.

297

- 1 Прочитай рядки слів.

а) герой, гирой, гірой.

б) чиревики, черевики, черивики.

в) дициметр, децеметр, дециметр.

г) деректор, директор, дериктор.

- 2 Знайди в кожному рядку правильне слово. Випиши його, постав наголос. Поясни значення.

- 3 Назві слова у множині.

геро́й дециме́тр череви́к

298

- 1 Прочитай.

... на поля́х.

... на річка́х.

... гуля́є.

Коли́ це бува́є?

- 2 Добери за змістом іменники, які відповідають на питання *що?* Користуйся довідкою.

Довідка: метéлиця, лід, сніг.

- 3 Відгадай загадку. Назві іменники в однині й множині.

299

- 1 Розглянь малюнок.

План

1. Яка пора року?
2. Який **покрив** на землі?
3. Які перші **квіти** зацвіли?
4. Що ще пробилось з-під снігу?
5. Які **відчуття** в тебе виникають, коли ти розглядаєш малюнок?

- 2 Розкажи, що зображено на малюнку, за поданим планом.
- 3 Чи користувався ти словами-ознаками? Назви їх і полічи.

300

- 1 Прочитай слова-ознаки.

Сніговий, білий, весняні, червоні, високі, красиві, пахучі, низька, зелена, молода, радісні, сумні, приємні.

- 2 Розкажи про малюнок із попередньої вправи. Використовуй слова-ознаки.
- 3 Порівняй дві розповіді. Зроби висновок: навіщо слова-ознаки в мовленні.

301

Випиши з вправи 299 виділені іменники й добери до них слова-ознаки з вправи 300.

що? який?

Зразок. Покрив сніговий.

Прикметники — це **слова-ознаки**,
відповідають на питання:

який?

веселий

малюк

яка?

весела

сестра

яке?

веселе

кошеня

які?

веселі

діти

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай слово.

Скляний

?

?

- 2 Знайди й назви предмет за ознакою. Поясни свою думку.
3 Як називаються слова-ознаки?

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай. До кожного іменника додай прикметники.

Одяг (як ий?) зимовий, весняний.

Взуття (як е?) ... ,

Погода (як а?) ... ,

Канікули (як і?) ... ,

- 2 Запиши. Познач у прикметниках закінчення.
3 Пригадай, як підкреслюється прикметник.

- 1 Прочитай. Знайди в словосполученнях прикметники.

Зелений дракон, дерев'яний міст.

Смачне печиво, нове слово.

Святкова кулька, дбайлива квочка.

Свіжі квіти, зайві предмети.

як а?

як ий?

як і?

як е?

- 2 До кожного рядка слів вибери й постав питання до прикметників. Поясни свою думку.

Прикметник має зв'язок з іменником.

як а? як и́й?
 стежка вузька спіли́й виноград

305

- 1 Прочитай. Добери до прикметника іменник. Обґрунтуй свою думку.

Холо́дний (ві́тер, рука́). Téплий (ла́па, ко́стюм). Легке́ (сукня́, перо́). Свято́ві (де́нь, дні́).

- 2 Запиши словосполучення за зразком. Постав питання до прикметників.

який?
 Зразок. Холодни́й вітер.

306

- 1 Розглянь таблицю і малюнки.

Питання	Прикметник
як и́й ?	га́рн и́й
як а ?	га́рн а
як е́ ?	га́рн е́
як и́ ?	га́рн и́

- 2 До назви кожного малюнка добери правильний прикметник. Постав питання.
- 3 З утвореними словосполученнями придумай і запиши чотири речення за схемою:

└─── ─── ─── ?

- 4 Підкресли прикметники.

курча́тко пірамі́да

Прикметники змінюються за числами:

Однина

який? кмітливий солдат

яка? кмітлива сусідка

яке? кмітливе зайчєня

Множина

які? кмітливі солдати

які? кмітливі сусідки

які? кмітливі зайчєнята

307

- Прочитай словосполучення.

Швидкий пóтяг, старá я́блуна, кольорóві весéлки, гúмові чóботи, швидкі́ пóтяги, старі́ я́блуні, гúмовий чóбіт, кольорóва весéлка.

- Випиши прикметники в однині за зразком.

Зразок. Швидкий потяг — одн.

308

- Прочитай текст.

Надвóрі бу́ло хóлодно. Вчóра дув сільний і холóдний ві́тер. Швíдко насува́лися тёмні хмáри. Мóкрий сні́г па́дав і не спиня́вся.

Лю́ди надíли тéплі ша́рфі й зимóві ша́пки.

А сьогóдні ві́глянуло весня́не со́нечко. Усі́ забу́ли про вчорáшню негóду.

негóда — погана погода.

- Випиши прикметники з іменниками в множині. Постав питання до прикметників.
- Поясни вибір питання до кожного прикметника.

309

- Прочитай і доповни речення.

Питання прикметників однини: ... , ... ,

Питання прикметників множини:

- Перевір свою думку за правилом. Речення запиши.

однина́ множина́

- 1 Прочитай вірш.

Солда́тський обелі́ск

Стоїть солда́тський обелі́ск,
на обелі́ску со́нця блиск.
Ти принеси́ сюди́, як всі,
осі́нні айстри́ у росі́.
Під обелі́ском зупини́сь,
солда́тській сла́ві уклони́сь.

Грицько Бойко

обелі́ск — пам'ятник.

- 2 Знайди словосполучення з прикметниками.
3 Визнач число прикметників.

- 1 Прочитай. Назви іменники й прикметники.

Мобі́льний, зу́стрічі, шухля́да, хво́ре, телефо́н, пу́ста,
се́рце, ранко́ві.

- 2 Поєднай їх за змістом і запиши за зразком.

чол. р.

Зразок. Мобільний телефон.

Прикметники в однині змінюються за родами.

Чоловічий рід

який?

новий шарф

осінній день

Жіночий рід

яка?

нова шапка

осіння ніч

Середній рід

яке?

нове пальто

осіннє листя

- 1 Назви правильне питання до прикметників. Визнач рід.

папі́р (який?) бі́лий

молоко́ (як..?) бі́ле

рома́шка (як..?) бі́ла

хма́ри (як..?) бі́лі

- 2 Випиши словосполучення чоловічого роду.

1 Прочитай запитання.

- Дирéктор дорóслий чи малійй?
- Депутáт працьовітий чи лініівий?
- Президéнт молодійй чи старійй?

2 Добери до іменника точний прикметник і дай відповіді.

3 Відповіді запиши. Познач рід прикметників.

1 Прочитай словосполучення.

Відповідь яка? (п^рáвильн..^{..} , зм^істóвн..^{..}). Запитáння яке? (к^орóтк..^{..} , тóчн..^{..}). Схéми які? (сл^овéсн..^{..} , жéст^ов..^{..}). Узóр який? (в^ішит..^{..} , м^альóван..^{..}).

2 Визнач рід прикметників і закінчення.

3 Випиши словосполучення з прикметниками жіночого й середнього роду.

1 Прочитай словосполучення.

Львívська óбласть, кійівські каштáни, Одéський óперний теáтр, Житóмирський райóн, Тернóпільська óбласть, Хáрківський університéт, дніпрóвські пляжі.

2 Знайди прикметники. Визнач рід і число.

3 Запиши за зразком.

яка?

Зразок: Львівська область — жін. рід., одн.

1 Розглянь малюнки. Прочитай, яке буває яйце.

сирé
вáрене
крутé
смáжене

2 Запиши. Розкажи, яке яйце ти любиш.

- Розглянь малюнок. Прочитай. Доповни речення словами з довідки.
— Сьогодні на уроці я **була** ... , ... ,
— Сьогодні на уроці я **був** ... , ... ,
- Хто розповідає про себе в першому реченні?
- Кому належить друге речення?
- Запиши речення.

Довідка: ува́жн[а], старáнн[ий], зібран[ий], акурáтн[а], кмітлїв[ий], актївн[а], неувáжн[а], ледáч[ий], балакуч[ий].

- Розглянь малюнки. Хто це? Назви.

Вухáте

Чубáтий

Кирпáта

...

...

...

- Придумай словосполучення за малюнками.
- Запиши, визнач рід прикметників.

- Заповни таблицю.

Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
смугáст[ий] тигр	смугáст[а] тигріця	смугáст[е] тигреня
гнід.. кінь	гнід.. кобіла	гнід.. лошá
кудлáт.. пес	кудлáт.. собáка	кудлáт.. цуценя

- Зроби висновок: які закінчення мають прикметники чоловічого, жіночого й середнього роду.

- 1 Прочитай словосполучення з іменниками середнього роду.
Вільне місце. Малé теля́. Кумéдне кошеня́.
Сусíдне числó. Пізнé привіта́ння. Остáннє завда́ння.
- 2 Яке закінчення мають прикметники в першому рядку?
- 3 Яке закінчення мають прикметники в другому рядку?
- 4 Зроби висновок і запиши правило:

Прикметники мають закінчення -[е], -[є].

- 1 Прочитай і утвори за зразком множину.
сів[ий] дід — сів[і] діди́ біл[а] ва́за — біл[і] ва́зи
охáйний това́риш — за́йнята ха́та —
новíй госпóдар — хвóра дитíна —
старíй календа́р — сві́тла кімна́та —
- 2 Випиши два словосполучення у множині. Познач закінчення.

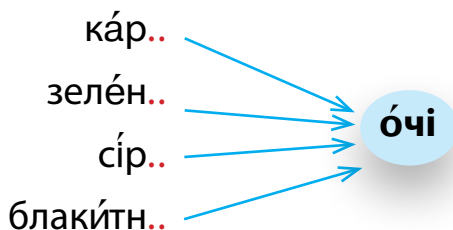
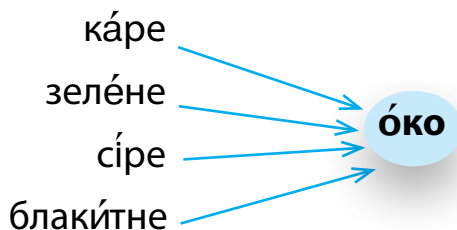
Прикметники у множині

відповідають **на питання які?**

і завжди мають **закінчення -і:**

прям[і] дороги, міцн[і] зуби, сір[і] мишенята.

- 1 Прочитай словосполучення. Утвори прикметники у множині.

- 2 Запиши за зразком.

одн.

мн.

Зразок. Кар[е] око — кар[і] очі.

- 1 Прочитай і доповни речення.

Очі бува́ють ка́р.. , сі́р.. , зе́ле́н.. , блакі́тн.. . У ме́не
... о́чі. У моє́ї ма́ту́сі ... о́чі. О́чі мо́го това́риша

- 2 Спиши речення і підкресли прикметники.
3 Які закінчення мають прикметники у множині?

- 1 Прочитай словосполучення.

Ванта́жна маши́на. Широ́кі поля́. Солони́ огірки́. Солодка́ ка́ша. Ціка́ві мультфі́elmi. Ді́кі твари́ни. Загу́блений телефо́н.

- 2 Випиши словосполучення з прикметниками в множині. Постав питання за зразком:

які?
←
Зразок. Широ́к*і* поля́.

- 1 Прочитай.

Сьо́годні **обласни́й центр** — це **краси́вий багато-поверхо́вий буди́нок, широ́кий проспéкт, сві́тлий пала́ц, зе́лена ву́лиця, асфальто́вана доро́га.**

- 2 В якому значенні (однини чи множини) вжито виділені словосполучення? Як їх треба вжити?
3 Прочитай речення зі словосполученнями в множині.

- 1 Прочитай загадку. Відгадай.

Що це?

Лист зе́ле́н.. і ми́цн.. ,
сні́г для ньо́го не стра́шн.. .
А коли́ весну́ стріча́є,
си́н.. о́чі розкрива́є.

- 2 Спиши. Встав пропущені частини слова. Поясни свою думку.

- 1 Пригадай, які бувають бутерброди. Назви.

- 2 Продовж і запиши речення.

Закрітий бутербрód має

Відкрітий бутербрód — це

- 1 Прочитай. Добери до прикметників антоніми.

висóкий будінок — низькíй будінок

тонкá кніжка —

дóбрий учінок —

тепéрішній учень —

учорáшня подія —

- 2 Запиши. Визнач рід прикметників.

- 1 Прочитай діалог.

Учителька: Сьогодні я запросіла на урок двох кішок: бездóмну й домáшню. Вони хочуть нам щось розповісти. (До кішок): — Дóброго дня! Назвіться, будь ласка.

Домашня кішка: Менé клічуть Сільва.

Бездомна кішка: Менé клічуть по-різному: хто Чорнушкою, хто прóсто кіцькою.

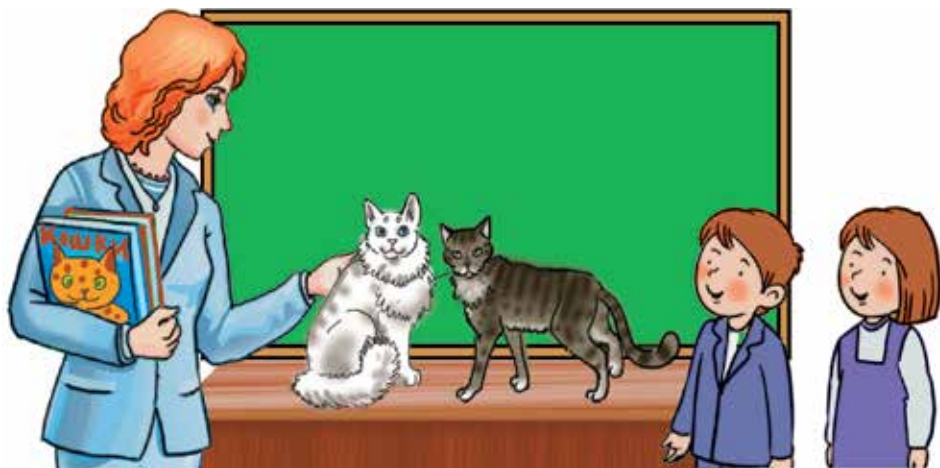
Учителька: Скажіть, будь ласка, де ви живете?

Домашня кішка: Я живу́ в затишній кварти́рі, маю улюблене крісло, різні іграшки.

Бездомна кішка: А я живу́, де доведеться: у тёплого кутку́ підва́лу, біля під'їзду.

Учителька: Як ви живете?

Домашня кішка: Я живу́ чудóво. Мені дуже тёпло,

затишно. Вчасно обідаю, гуляю, граюся з різними іграшками, сплю біля господарів. Люблю дивітися мультки. Настрій завжди веселий, бадьорий.

Бездомна кішка: Я нещасна, настрій не веселий, а сумний. У мене немає дому, господарів. Часто доводиться мокнути під дощем, спати на холоді, бродити вулицями.

Учителька: Чим ви харчуєтесь?

Домашня кішка: Моя хазяйка дає мені молочко, сметану, рибку, м'ясо. Купує різний котячий корм. Я завжди сита, задоволена й ледяча.

Бездомна кішка: Добре, якщо вдається зловити мишку або відшукати рештки їжі біля смітника. Для мене то чудовий обід. Я кмітлива, рухлива, спостережлива.

Учителька: Можливо, у вас є прохання до дітей?

Бездомна кішка: Діти, просимо вас: не ображайте нас, а навпаки, захищайте й допомагайте.

Домашня кішка: Ми будемо вам вірними друзями!

Учителька: Подумайте, чому я запросила на урок цих двох кішок?

- 2 Назви учасників діалогу.
- 3 Що ти про них дізнався?
- 4 Що спільного в розповідях двох кішок? Що відмінного?

Склади опис двох кішок за малюнками і планом. Використовуй текст із попередньої вправи і прикметники з довідки.

Домашня кішка

Бездомна кішка

План

1. Яка кішка?
2. Яка кличка в кішки?
3. Де живе кішка?
4. Як живе?
5. Який настрій у кішки?
6. Чим харчується кішка?
7. Які прохання до дітей має кішка?
8. Яке твоє ставлення до кішки?

Довідка: домашня, бездомна, гарна, замурзнана, чиста, брудна, здорова, хвора, щаслива, нещасна; (настрій) веселий, бадьорий, сумний, пригнічений; сита, голодна, задоволена, незадоволена, ледяча, кмітлива, грайлива, рухлива, спостережлива; (ставлення) позитивне, негативне, співчутливе, турботливе, нейтральне.

1 Прочитай. Доповни речення словами з довідки. Запиши.

1. Річка Шостка **вузька** й мілка, а Десна — ... і
2. Богданівка — мале село, а Калінівка — 3. У нашому краї тепло літо і ... зима.

Довідка: широка, глибока, холодна, велике.

- 2 Випиши парами прикметники-антоніми.
- 3 До виділеного слова намалюй схему. Назви кількість букв і звуків.

332

- 1 Прочитай текст. Про що в ньому йдеться? Яка його основна думка?

Є біля нашої школи березняк. Посадили його (дбайли-
ва рука) учнів, що давно навчалися в нашій школі.

Милують очі перехожих (білокора берізка). Восени
розплітають вони (золота коса). А взимку (голе дерево)
бачать (зимовий сон).

(Колишній школяр) — зараз (освічений дорослий).
Вони зробили гарну справу. (Висока берізка) — добра
пам'ять про колишніх школярів.

милують — радують.

перехожих — людей, які проходять повз.

освічений — той, хто здобув освіту.

- 2 Розкрий дужки й зміни словосполучення. Які труднощі ти відчував?
- 3 Якої пори року подобаються берізки тобі? Вибери з тексту відповідне речення й запиши.

333

- 1 Прочитай текст. Добери з дужок точний прикметник.

Уже пригріло (весняне, літнє) сонечко. Почали тану-
ти (осінні, зимові) сніги. Вєрби розпускають свої перші
(пухнасті, колючі) котики. Скоро прилетять (перелітні,
літні, весняні) птахи. Швидше побіжать (веселі, чисті,
брудні) струмки. Розцвітуть (весняні, зимові) квіти-перво-
цвіти. Значить, настає (справжня, колишня) весна.

- 2 Одне речення спиши. Підкресли прикметник. Постав до нього питання.

яке?

Зразок. Уже пригріло весняне сонечко.

- 1 Прочитай словосполучення в однині.

Яка? (Який?) Хто? (Що?)

весéл[а]	ма́м[а]
сумн[а]	ха́т[а]
весéл[ий]	ді́дусь
сумн[а]	бабу́ся
весéл[ий]	ві́тер
весéл[а]	сині́ця[я]

Які? Хто? (Що?)

весéл[і]	ма́м[и]
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...

- 2 Утвори за зразком множину. Запиши.
3 Підкресли словосполучення, ужиті в переносному значенні.

Займенник

- 1 Розглянь малюнки. Назви словом.

ді́вчинка
?

пе́рси́к
?

курча́
?

ді́ти
?

- 2 Як можна ще назвати дівчинку? Вибери й запиши правильне слово з довідки.

Довідка: він, вона́, воно́, вони́.

хто? хто?

Зразок. Ді́вчинка — вона.

- 3 Заміни словами з довідки на́зви інших малюнків.

- 1 Прочитай і доповни речення за зразком. Користуйся схемою.

1. Полуні́ця[і] — смачні́ ягоди. **Вони́** корисні́ й мі́стять вітамі́ни.

2. Гру́ш[і] — ... фру́кти.

3. Огірк[и] — ... о́вочі.

_____.

Вітаміни — корисні речовини, необхідні для життя людини й тварини.

2 Запиши третє речення. Підкресли виділене слово.

337

1 Добери з дужок точне слово й прочитай речення.

Бабу́ся, жі́нка, сли́ва, пере́рва — (вона́, він).

Кі́т, бегемо́т, кран, телеві́зор — (вона́, він).

Зайча́, курча́, індіча́, каченя́ — (вона́, воно́).

Ді́ти, кві́ти, маши́ни, стовпи́ — (вона́, вони́).

2 Запиши й підкресли вибране слово.

Зразок. Бабуся, жінка, слива, перерва — вона.

338

1 Розглянь малюнок. Назви частини голови словами.

2 Запиши слова у три стовпчики. Поясни свою думку.

Він	Вона	Воно
ніс	...	...

1 Прочитай речення.

1. Микóлка піше листá бабúсі. 2. Він дúже любить свою бабúсю.

3. Натáлка піше листá мáмі. 4. Вона́ дúже любить свою́ мáму.

5. Пташеня́тко стриба́є по подві́рю. 6. Воно́ збира́є хлі́бні кри́хти.

2 Дай відповіді на запитання.

- Хто любить свою́ бабúсю?
- Хто любить свою́ мáму?
- Хто збира́є хлі́бні кри́хти?

3 Які іменники замінено словами *він, вона, воно* в другому, четвертому й шостому реченнях? Запиши ці речення в зошит.

1 Прочитай речення. Переклади жестовою мовою.

Я — учень трéтього клáсу.

Менé звáти Валéрій.

Моé прізвище Сологúб.

Мені 10 рóків.

2 Випиши виділені слова. Постав питання. Користуйся довідкою.

Зразок. Я — хто?

Довідка: Хто? Когó? Чиé? Кому́?

1 Склади план розповіді про себе. Користуйся реченнями з попередньої вправи й схемами речень плану.

План

1. Хто я?

2. ?

3. ?

4. ?

2 Розкажи про себе. Використовуй слова *я, мене, моє, мені*.

- 1 Прочитай діалог. Скільки осіб бере участь у діалозі?

— Ти хто?	— Я дівчинка.
— Як тебе звати?	— Мене звати Юля.
— Як твоє прізвище?	— Моє прізвище Ткачук.

- 2 Хто запитує? Хто відповідає?

- 3 Спиши діалог.

- 1 Прочитай частину діалогу. Запитай у свого товариша.

— Ти хто?	— Я
— Як тебе звати?	— Мене звати
— Як твоє прізвище?	— Моє прізвище

- 2 Запиши доповнений діалог.

- 1 Прочитай.

Я (зв'юся, називаюся) Андрійком. Моє (ім'я, назва) починається на літеру А. Моє прізвище Кучерук. Вонó починається на літеру К.

У мене є сестрічка Ліля і братик Олесь. Ім'я сестрічки починається на літеру Л. Ім'я братика — на літеру О.

- 2 Вибери з дужок точне слово. Покажи його жестом.

- 1 Прочитай текст. Зверни увагу на виділені слова.

Улітку **я** поїду до дідуся в селó. Дóбре **мені** бóде в дідуся. Урáнци **я** бóду ловіти рíбу. Удéнь **я** бóду купáтися, а пóтім допомагáти дідусéві. Увéчері **я** бóду диві́тися дитя́чі перedáчі по телеві́зору.

- 2 Хто розповідає про свій відпочинок улітку?
3 Заміни виділені слова на *ти, тобі*.

1 Розглянь малюнок.

2 Добери з дужок потрібні слова й прочитай текст.

Улітку (ми, діти) поїдемо до дідуся в село. Дobre буде (нам, дітям) у дідуся. Уранці (ми, діти) будемо ловити рибу. Удень (ми, діти) будемо купатися, а потім допомагати дідусеві. Увечері (ми, діти) будемо дивитися **дитячі** передачі по телевізору.

3 Хто цього разу розповідає про свій відпочинок?

4 Чому ти так вважаєш? Поясни свою думку.

5 Намалюй звукову схему до виділеного слова. Назви кількість букв і звуків.

уранці удень увечері

Перекажи текст вправи 346 за поданим планом.

План

1. Хто поїде влітку в село?
2. Як буде дітям у дідуся?
3. Що діти робитимуть уранці?
4. Що діти робитимуть удень?
5. Як відпочиватимуть діти увечері?

Дієслово

348

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай вірш.

Не́бо я́сне, степ, як мо́ре,
трава́ зеле́ніє,
льон сині́є, **грéчка** па́хне,
пшени́ця жо́втіє.

Леонід Глібов

- 2 Знайди слова-дії.
3 Постав до них питання.

пшени́ця зеле́ніє

349

- 1 Випиши з вправи 348 виділені іменники за зразком.

Зразок. Трава (що робить?) зеле́ніє.

- 2 Постав питання до слів-дій. Підкресли закінчення.

Дієслова — це **слова-дії**,
означають дію предмета,
відповідають на питання:

що робить? **що роблять?** **що зробив?**
сидить стоять поставив

350

- 1 Прочитай уривок з вірша.

Дієсло́во — сло́во діє:
хо́дить, ко́сить, ві́є, сі́є,
сло́во пла́че і раді́є,
усміха́ється і мрі́є.

Лариса Лужицька

- 2 Знайди дієслова, постав до кожного питання.
3 Спиши уривок. Підкресли дієслова.

351

- 1 Прочитай і знайди дієслова.

Чита́є, сад, лі́тній, іті́, лікува́в, тебе́, шви́дко, чоти́ри.

- 2 Постав питання до кожного дієслова.
- 3 Запиши дієслова разом із питаннями.

352

- 1 Прочитай групи слів.

Письмо́, писа́ти, спі́саний, напи́шу, письмо́во.

Ді́во, дівно́, диву́юся, дивува́тися, дівни́й.

Сві́тло, сві́тляк, сві́тити, сві́тили, сві́чка, сві́тлий.

- 2 Спиши. Підкресли дієслова, постав до кожного питання.

353

- 1 Прочитай. Які слова відсутні в загадках?

* * *

... ба́ба на грядка́х, ... в хустка́х.

* * *

В на́шої бабу́сі ... дід в ко́жусі,
бі́ля пе́чі ... , без во́ди

- 2 Встав дієслова й відгадай загадки. Користуйся довідкою.

Довідка: сиді́ть, заку́талася, сиді́ть, грі́ється, умі́ється.

- 3 Випиши дієслова за питаннями.

Що *робить*? сидить, ... ,

Що *зробила*? ... ,

Що *зробить*?

354

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

Взі́мку спить.

Влі́тку брині́ть.

Над кві́тами літа́є,
солóдкий сі́к збира́є.

- 2 Знайди в реченнях дієслова. Постав до них питання.
- 3 Запиши питання й випиши до нього дієслова.

- 1 Розглянь малюнки.

Що робить?

Що роблять?

- 2 Розкажи, хто що робить.
- 3 Речення запиши. Підкресли дієслова двома лініями.

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай.

1. Діти (що роблять?)
2. Сорóка (що робить?)
3. М'яч (що робить?)
4. Квіти (що роблять?)

- 2 Продовж і запиши речення. Підкресли дієслова й питання.

- 1 Прочитай.

Край села ... невеличка **хатінка**. У ній ... старéнька **бабу́ся**. До не́ї ча́сто ... **школя́рі**. **Вони́** ... бабу́сі. **Ді-вча́та** ... у ха́ті. **Хлоп'я́та** ... гусе́й і ... во́ду.

- 2 Що відсутнє в тексті?
3 Чи зрозумілий зміст тексту без дієслів?
4 Додай дієслова з довідки й прочитай текст.

Довідка: живе́, прихо́дять, допомага́ють, прибира́ють, но́сять, году́ють, стої́ть.

- 5 Зроби висновок про роль дієслів.

Випиши з попередньої вправи виділені слова й додай до них дієслова за змістом. Постав питання до дієслів.

що робить?

Зразок. Хатинка стоїть.

- 1 Прочитай іменники.

Птах, ри́ба, вуж, кіт, соба́ка, соловéйко, ку́рка, зозу́ля, коро́ва.

- 2 Добери до іменників дієслова. Запиши за зразком.

Зразок. Птах (що робить?) літає.

- 1 Прочитай групи слів.

гра
літа́к
стрибо́к
хода́

гра́ти
літа́ти
стриба́ти
ходи́ти

грайли́вий
літа́льний
стрибо́вий
ходя́чий

- 2 До слів кожної групи постав питання.
3 Випиши групу слів, що відповідають на питання *що робити?*

стрибо́к стрибáти

- 1 Розкажи жестовою мовою, що ти робив учора, робиш зараз, робитимеш завтра.
- 2 Переклади жести-дії дієсловами й запиши до таблиці.

	Що робив?	Що роблю?	Що робитиму? Що буду робити?
Я	чит[ав]	чит[аю]	читат[иму] б[уду] читати
	пис[ав]	пиш[у]	...
	...	...	...

Дієслова мають **три часи**:

минулий **теперішній** **майбутній**
що роб[ив]? що робл[ю]? що робит[иму]?
що буду робити?
 чит[ав] чит[аю] читат[иму]
 буду читати

теперішній час майбутній час минулий час

- 1 Прочитай текст.

Заєць скавав у лісі. Лис блукав лісом, шукав собі їжу. Заєць побачив лиса й сховався під кущ.

- 2 Що робив заєць у лісі?
- 3 Що робив у лісі лис?
- 4 Що зробив заєць, коли побачив лиса? Чому?
- 5 Постав питання до дієслів.
- 6 Запиши питання й дієслова парами. Зверху напиши час дієслова.

- 1 Розглянь малюнки.

- 2 До кожного малюнка придумай речення. Використовуй дієслова. Почни так:

Сьогодні я (що роблю?) ...

Завтра я (що робитиму?) ...

Учора я (що робив?) ...

- 1 Прочитай уривок з вірша.

...світа́є,
край не́ба пала́є,
солове́йко в те́мнім га́ї
со́нце зустріча́є.
Тихе́сенько ві́тер ві́є,
сте́пі, лані́ мрі́ють,
мі́ж яра́ми над става́ми
ве́рби зеле́ніють.

Тарас Шевченко

мрі́ють — тут: ледве видніються.

- 2 Знайди дієслова. Визнач час дієслів.
3 Випиши дієслова за зразком:

Зразок. Що робить? світає, ... , ... ,

Що роблять? мріють,

- 1 Прочитай хлопчачий вірш.

Хлопчачий вірш

Табу́рétку ми робі́ли.
І стру́гали, і пи́ляли,
молотка́ми працюва́ли.
Па́лець вда́рили уже́ —
це нічо́го, заживе́...
Фарбува́ли, лакува́ли...
По́тім та́ту дарува́ли.

- 2 Про кого йдеться у вірші? Що робили діти? Що при цьому сталося?
- 3 Чи траплялася з тобою подібна ситуація?
- 4 Якому реченню відповідає малюнок?
- 5 Чому вірш так називається?

- 1 Знайди у вірші з попередньої вправи дієслова. Назви їх.
- 2 До кожного дієслова постав питання. Користуйся довідкою.

Довідка: що робили? що зробили? що зробить?

- 3 Запиши дієслова у три стовпчики.

- 1 Прочитай дівчачий вірш.

Дівчачий вірш

Ми сніжінки виріза́ли,
шкі́льнє свя́то готува́ли.
На папе́рі розміча́ли,
но́жицями працюва́ли.
Мі́льним ро́зчином змочи́ли
і на ши́бку приліпи́ли.

- 2 Знайди у вірші дієслова, що відповідають на питання *що робили? що зробили?*, й випиши їх у два стовпчики.

1 Прочитай текст.

Я люблю кімнатні квіти. Я їх доглядаю: поливаю, обрізаю сухі листочки.

Раз на тиждень протираю від пилу горщики.

2 Спиши. Підкресли дієслова. Визнач час.

1 Розглянь таблицю.

Хто?	Теперішній час		Майбутній час	
	Питання	Приклад	Питання	Приклад
Я	що роблю?	пиш <u>у</u>	що буд <u>у</u> робити? що робит <u>иму</u> ?	б <u>уд</u> <u>у</u> писати писат <u>иму</u>
ТИ	що робиш?	п <u>и</u> ш <u>еш</u>	що буд <u>еш</u> робити? що робитим <u>еш</u> ?	б <u>уд</u> <u>еш</u> писати писатим <u>еш</u>
МИ	що робимо?	п <u>и</u> ш <u>емо</u>	що буд <u>емо</u> робити? що робитим <u>емо</u> ?	б <u>уд</u> <u>емо</u> писати писатим <u>емо</u>
ВИ	що робите?	п <u>и</u> ш <u>ете</u>	що буд <u>ете</u> робити? що робитим <u>ете</u> ?	б <u>уд</u> <u>ете</u> писати писатим <u>ете</u>
ВІН, ВОНА, ВОНО	що робить?	п <u>и</u> ш <u>е</u>	що буд <u>е</u> робити? що робитим <u>е</u> ?	б <u>уд</u> <u>е</u> писати писат <u>име</u>
ВОНИ	що роблять?	п <u>и</u> ш <u>уть</u>	що буд <u>уть</u> робити? що робитим <u>уть</u> ?	б <u>уд</u> <u>уть</u> писати писатим <u>уть</u>

2 Назви питання дієслів теперішнього часу.

3 Яка частина змінюється в питанні й у дієслові?

Дієслова змінюються за особами.

370

- 1 Прочитай.

Збира́ти, склада́ти, ми́ти.

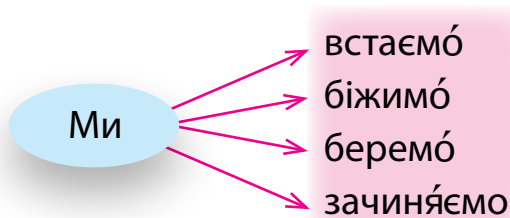
- 2 Зміни дієслова за зразком.

Я (що роблю?) збира́ю, ... ,

Ти (що робиш?) збира́єш, ... ,

371

- 1 Розглянь схему. Прочитай.

- 2 Запиши дієслова зі словом *ми*.

- 3 Постав питання до дієслів. Визнач час.

372

- 1 Прочитай дієслова.

Спа́ти, телефо́нува́ти, набира́ти, міні́яти.

- 2 Зміни дієслово на майбутній час із питанням *що робитиме?*

- 3 Запиши парами за зразком:

Зразок. Спати — спат[име].

- 4 Склади речення з дієсловом *мініятиме*.

373

- 1 Прочитай словосполучення.

Тéпло обійма́тиму, ніжно гла́дитиму, пра́вильно гово-
ри́тиму, то́чно відпові́датиму.

- 2 Знайди дієслова. Постав до них питання і визнач час.

- 1 Прочитай речення.

1. Сьогóдні **Оксáна** (*пíше, пíшуть*) перéказ. 2. Зáраз **Назár** (*викóнують, викóнує*) завдáння. 3. **Руслáн** і **Люд-мíлка** (*поkáзує, поkáзують*) новí жéсти.

- 2 Вибери точне питання й розкрий дужки.

- 3 Випиши сполучення іменників з дієсловами. Назви час дієслів.

- 1 Прочитай. Доповни речення дієсловами теперішнього часу.

1. Хліб печу́ть, а борщ
2. Карто́плю са́дять, а пшени́цю
3. Вірш чита́ють, а пісню
4. Пénзликом малю́ють, а рúчкою
5. Сік п'ю́ть, а вінегрéт

Довідка: сіють, вáрять, їдять, пíшуть, співа́ють.

- 2 Запиши речення. Підкресли дієслова. Постав до них питання.

- 1 Прочитай вірш.

Лю́бій ма́мі

Лю́бій ма́мі на світа́нні
квітку подару́ю.
З днем святко́вим привіта́ю,
міцно поцілу́ю.
Хай моя́ чудо́ва квітка
на вікні зроста́є
і з мату́сею щора́нку
со́нце зустріча́є.

Олена Роговенко

- 2 Знайди у вірші й випиши дієслова, що відповідають на питання *що роблю? що робить?*
- 3 Визнач час дієслів.

377

- 1 Пограйте в гру «Що робить учень?». Придумай і запиши як-найбільше дієслів, що відповідають на питання *що робить?*
- 2 Перевір, хто придумав і записав більше дієслів.

378

Склади речення за запитаннями. Запиши.

1. *Хто? ... що робить? ... куди?*
2. *Хто? ... що зробив? ... кого?*
3. *Хто? ... що зробив? ... куди?*

379

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

Ця тварина — справжній друг.
Тяжко робить: тягне плуг,
поле оре, сіно возить.
Їсть і сіно, і овес,
з нею дружить Сірко-пес.
Копитами цок-цок-цок,
верхи возить діточок.

Марта Чопек

цок-цок-цок — тут: цокає, стукає.

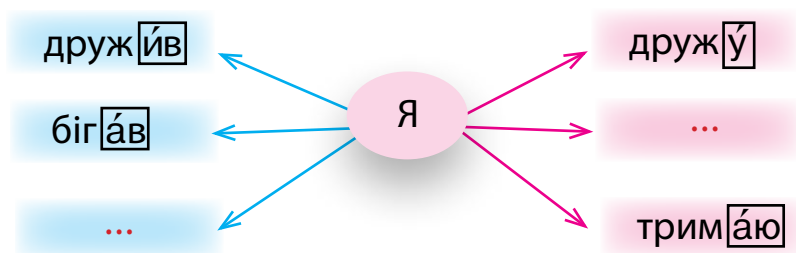
- 2 Знайди в загадці дієслова. Назви їх.
- 3 Що робить тварина? Дай письмову відповідь.

380

Прочитай. Утвори форми минулого і теперішнього часу.

Минулий час

Теперішній час

- 1 Розглянь таблицю «Минулий час дієслова».

Я, ти, він що робив? що зробив?	Вона що робила? що зробила?	Воно що робило? що зробило?	Ми, вони що робили? що зробили?
куп ^{ИВ} скуп ^{ИВ}	куп ^{ИЛА} скуп ^{ИЛА}	куп ^{ИЛО} скуп ^{ИЛО}	куп ^{ИЛИ} скуп ^{ИЛИ}

- 2 Поясни значення слів *купив* і *скупив*.

- 1 Прочитай дієслова. Утвори форму минулого часу за зразком.

Я суму́ю — сумув^{АВ}. Вона́ має́ — мал^А.
 Я поверта́ю — Вона́ нес^Є —
 Я зберіга́ю — Вона́ диха^Є —
 Вонó спить — спал^О.
 Вонó склада́Є —
 Вонó ремонту́Є —

- 2 Запиши. Визнач час дієслів.

- 1 Розглянь малюнок. Прочитайте з однокласниками діалог в особах: автор, водяна лілея, метелик.

Де ночує водяна лілея

Росте на ставу́ біла квітка — водяна лілея. Радісно розтуляє свої пелюсточки до сонця. Сідає на білу квітку метелик. Хоче перепочити, бо вже вечір наближається. А квітка йому́ каже:
 — Леті́, метелику, шука́й іншої квітки, бо я лягаю на ніч спати під во́ду.

— Чому́? — дивується метелик.

— Бо у мене під водою чекає м'яка по́стіль.

Скла́ла біла лілея пелюсточки й ті́хо пішла́ спочива́ти під во́ду. А метелик полеті́в на бе́рег.

За Василем Сухомлинським

- 2 Знайди дієслова й запиши у три стовпчики.

Що робить?

Що зробила?

Що зробив?

...

...

...

384

- 1 Прочитай уривок з вірша.

На високій горі

На високій горі
дуб-нелинь **стояв**,
корінням з Дніпра
води **набрав**.
На світанку **шумів**,
і **чули** поля:
— Вічна слава тобі,
Україно моя!

Дмитро Чередниченко

дуб-нелинь — дуб, з якого не опадає листя.

- 2 Де стояв дуб-нелинь? Що чули поля, коли дуб шумів на світанку?
- 3 Випиши виділені слова. Постав до них питання.

Зразок. Дуб (що робив?) стояв ...

385

- 1 Розглянь неповні речення із питаннями. Доповни речення словами з довідки.

1. Хто? ... вчили вірш про що?
2. Учителька що зробила? ... що?
3. У лісі що зробили? ... перші що?

Довідка: діти, прочитала, казку, квіти, зацвілі, весну.

- 2 Запиши утворені речення.
- 3 Підкресли дієслова минулого часу.

- 1 Розглянь малюнок.

- 2 Дай повні відповіді на запитання. Запиши.
- Куди приїхали діти?
 - Звідки приїхали діти?
 - Куди відлітали лелеки?
 - Звідки повернулися лелеки?
- 3 У кожному реченні постав питання до дієслова.

- 1 Прочитай. Добери з дужок потрібне за змістом дієслово.

Що **робили**?

Що **зробили**?

Біля школи ми (сади́ли, посади́ли) вели́кий сад. Кожного ра́нку ми (полива́в, полива́ли) са́джанці. Тепе́р у на́шому саду́ (росло́, ві́росло) бага́то плодо́вих дере́в. Восе́ні ми (збира́ли, зібра́ли) урожа́й фру́ктів.

- 2 Запиши перші два речення. Назви час дієслів.

- 1 Прочитай дієслова.

Іти́, ходи́ти, брести́, чала́пати, чо́вгати, крокува́ти, то́пати.

- 2 Яку дію характеризують ці слова?
- 3 Як вони називаються?

- 1 До дієслів лівого стовпчика добери протилежні за значенням дієслова з правого стовпчика. Запиши парами.

купува́ли	від'ї́хали
приї́хали	продава́ли
розмовля́ли	стоя́ли
йшли́	відліта́ли
зустріча́ли	мовча́ли
прилеті́ли	проводжа́ли

Зразок. *Купували — продавали.*

- 2 З однією парою дієслів склади й запиши речення.

- 1 Прочитай речення. Зверни увагу, які різні дії означає слово *іде*.
Іде́ сніг. Іде́ паропла́в. Іде́ уро́к. Іде́ весна́. Іде́ час. Іде́ мультфі́льм.

- 2 У кожному реченні заміни дієслово *іде* синонімом. Запиши.

Зразок. *Падає сніг.*

Довідка: пока́зують, пливé, ї́де, наста́є, па́дає, мина́є, відбува́ється.

- 1 Прочитай і переклади дієслово жестовою мовою.

Просити (*щось*).

- 2 Добери дієслова-синоніми з довідки. Запиши.

Довідка: благáти, клопотáти, зверта́тися з проха́нням.

- 1 Прочитай.

Пла́кали ді́ти. Пла́кав кіт. Пла́кала берéза. Пла́кали стрі́хи.

Пливé чо́вен. Пливé хло́пець. Пливу́ть хма́ри. Пливлі́ качкі́.

- 2 Випиши речення з дієсловами в переносному значенні. Підкресли дієслова.

- 1 Прочитай і утвори речення за схемою.

Світитьтанегрієсонцезолоте...

⏟, — — ⏟ — — ...

- 2 Запиши речення. Підкресли дієслова.
3 Які труднощі ти відчував?

Не з дієсловами
завжди пишеться **окремо**.

Ходив — не ходив, візьму — не візьму.

Не з дієсловами

- 1 Прочитай вірш.

Жив на світі хлопчик Не,
він без **не** і не дихне.
Він не хоче вранці встати,
він не любить працювати.
Не малює, не читає,
навіть у футбол не грає.
Він постійно ледарює,
ніщо його не хвилює.

Анатолій Свашенко

- 2 Про що розповідає вірш? Яку назву можна йому дати?
3 Випиши всі дієслова з **не**. Познач орфограму: **Не з дієсловами**

- 1 Прочитай пари речень.

1. Замісиш глину	— зробиш цеглину.
Не замісиш глину	— цеглину.
2. Приб'єш гачок	— повісиш рюкзачок.
Не ... гачок	—
3. Зарядиш телефон	— будеш спілкуватися.
Не ... телефон	— спілкуватися.

4. Змайструєш годівничку — повісиш на вербичку.

Не ... — ... на вербичку.

2 Додай у другі речення пропущені слова. Запиши за зразком.

3 Які труднощі ти відчував?

4 Яку орфограму ти застосував?

396

1 Прочитай вірш.

...Носоріг
уздóвж доріг
насі́яв незабу́док
і написа́в:
«Не насмі́тять!
Не наступі́ть!
І не зірві́ть! —
Неха́й на ра́дість бу́дуть!»

Тамара Коломієць

2 Випиши з вірша спонукальні речення.

3 Назви орфограму до правильного написання дієслів з **не**.

397

1 Прочитай речення.

Не мо́жна пóстувáти у воді́.

Не мо́жна сиді́ти у воді́ до посині́ння.

Не мо́жна читáти лéжачи.

до посині́ння — до тремті́ння, по́ки не зме́рзнеш.

2 Які це речення?

3 Перебудуй розповідні речення на спонукальні за зразком.

Зразок. Не можна пóстувати у воді́. — Не пустуй у воді́.

- 1 Розглянь малюнки.

- 2 Прочитай речення.

Годинник висить. Олівець лежить. Чайник стоїть.
Подушка лежить.

- 3 Уточни значення дієслова за зразком.

Зразок. *Годинник висить, а не лежить.*

- 1 Прочитай текст.

Бездомні тварини потребують нашого захисту й допомоги. Вони часто (не) мають їжі, води, теплого кутка й догляду.

(Не) ображайте бездомних тварин!

(Не) бийте їх! (Не) цькуйте! (Не) дражніть!

- 2 Про що йдеться в тексті? Яка його основна думка?
3 Випиши речення, у яких треба застосувати орфограму:

Не з дієсловами

- 1 Прочитай.

Радіє вчителька, радіє бабця, радіє природа.

Хмуриться погода, хмуриться Вітько, хмуряться хмари.

- 2 Випиши сполучення слів з дієсловами в переносному значенні.
3 Поясни свою думку.

- 1 Розглянь малюнок.
- 2 Придумай речення з дієсловом *стоїть* і *не* за схемою.

└ — — — — — , а — — — — — .

- 3 Запиши. Підкресли підмет і присудок.

Десна

Прийшла весна,
шумить Десна
та хвилі розганя.
— Порá, порá,
вставáй від сну, —
до дiда промовля.
Прокинувся дiд —
Днiпрó старий,
ревé, гудé,
клекóче.
Десна́ жартує,
гомонiть,
радiє та регóче.

Лариса Колотуша

- 2 Знайди у вірші слова, близькі до слів *говорить*, *сміється*.
- 3 Знайди слово, протилежне за значенням до слова *сумує*.

- 1 Прочитай неповні речення.
Бурóлька ... вниз голово́ю.
Кажáн ... вниз голово́ю.
- 2 Встав дієслова за змістом.
- 3 Запиши доповнені речення. Підкресли граматичну основу.

Довідка: спить, ростé.

Прислівник

404

- 1 Розглянь малюнки.

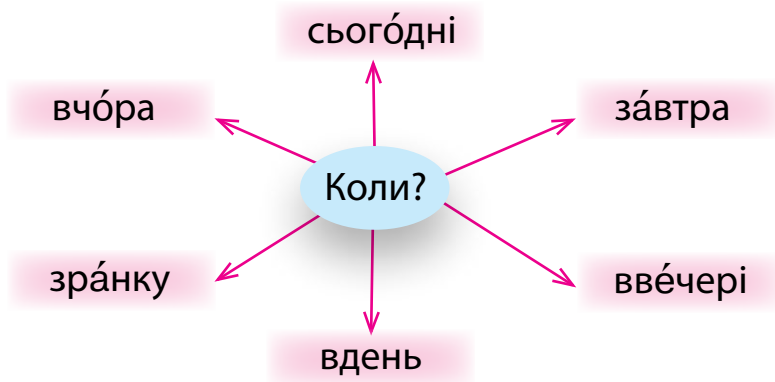
- 2 Склади речення за питанням *коли?* і схемою:

└─── ─── ──── ?

Зразок. Коли дерево цвіте?

405

- 1 Розглянь схему.

- 2 Поясни значення слів, що відповідають на питання *коли?*
3 З двома словами (на вибір) склади речення.

день вдень сьогодні

406

- 1 Прочитай неповні речення.

1. Миколка був (коли?) ... в лікаря. Сергійко йде (коли?)
... до лікаря. Стас піде (коли?) ... до лікаря.

2. Олénка прокінулась (коли?) Обід у шкільній їдальні (коли?) Тато повернувся з роботи (коли?)

2 Додай точне слово й запиши речення.

коли?

Зразок. Миколка був учора в лікаря.

Прислівники — це слова, які означають **ознаку дії**, відповідають на питання:

коли? вранці, восени, сьогодні,

де? тут, вгорі, праворуч,

як? чесно, постійно, гарно,

куди? близько, вниз, угору.

прислівник ознака дії

407

Прочитай групи слів. Знайди прислівники.

Сміх, сміятися, смішний, смішно.

Зéлень, зелéний, зеленіти, зéлено.

Вісіти, висотá, вісоко, висóкий.

Чісто, чістити, чістий, чистотá.

408

1 Прочитай групи слів.

Брудний, бруд, брудніти, брудно.

Хóлод, холóдний, хóлодно, холодіти.

Тéплий, тéпло, теплотá, тепліти.

2 Розмісти слова в стовпчики таблиці.

Іменник що?	Прикметник який?	Дієслово що робити?	Прислівник як?
бруд	брудний	брудніти	брудно
...	...	...	...

- 1 Прочитай пари прислівників. Поясни їхнє значення жестовою мовою.

Лівобóруч — правобóруч. Тут — там. Зні́зу — вгорі́.

- 2 На яке питання відповідають прислівники?

- 1 Прочитай. Добери потрібні слова з довідки й склади два речення.

Ду́же (як?) ... бува́є тільки (коли?)

Довідка: хо́лодно, спеко́тно, взі́мку, влі́тку.

- 2 Запиши утворені речення. Постав питання до прислівників.

як?

коли?

Зразок. Дуже холодно буває тільки взимку.

- 1 Прочитай прислівники.

Вранці́, швидко́, щодня́, напам'я́ть, скраю́.

- 2 Постав до них питання з довідки.

Довідка: як? коли? де?

- 3 Запиши за зразком.

Зразок. Як? — напам'я́ть.

напам'я́ть

- 1 Прочитай вірш-звертання.

Шанóвний третьокла́снику!
Працю́й наполе́гливо,
шви́дко, старáнно,
щоб ко́жну хвилі́ну
не втра́тити ма́рно.

- 2 Знайди прислівники й постав до них питання.

Зразок. Працю́й (як?) наполе́гливо, ...

- 1 Вибери з дужок потрібне слово й прочитай прислів'я.

1. Проспіш (весна́, весно́ю) — запла́чеш (зима́, зимо́ю). 2. Хто (весна́, весно́ю) байдику́є, той (зима́, зимо́ю) голоду́є.

- 2 Як ти розумієш прислів'я? Що означають слова *проспиш*, *заплачеш*? У якому значенні вжито ці слова у прислів'ях?
- 3 Спиши. Постав питання до прислівників.

коли?

коли?

Зразок. *Проспиш весною — заплачеш зимою.*

- 1 Прочитай текст.

...

Зайчик з лісу прибіг на горód і став **ува́жно** роздивля́тися. **Тут** і **навко́ло** ні́кого не бу́ло. Він **шви́дко** знайшо́в гря́дку з капу́стою і став **сма́чно** сні́дати. **Ра́птом** зайчик побáчив бабу́сю, яка **пові́льно** ру́халася на горód. Він **миттє́во** схо́пився й помча́в до лісу.

- 2 Про кого ти прочитав? Придумай до тексту заголовок.
- 3 Випиши виділені слова. Постав до них питання.

як?

Зразок. *Уважно роздивлятися.*

Склади речення-відповіді за зразком. Використовуй прикметники з довідки.

- Який у тебе сьогодні настрій?
- Який у тебе настрій був учора?
- Який настрій у твого товариша сьогодні?
- Який настрій у твого товариша був учора?

Зразок. *Сьогодні в мене бадьорий настрій.*

Довідка: тёплий, со́нячний, похму́рий, бадьо́рий, дощови́й, весéлий, невесéлий, га́рний.

ТЕКСТ

Ознаки тексту. Заголовок

416

- 1 Прочитай записане ліворуч і праворуч.

Де живе лисічка

Ми ходили в ліс. Там бачили лісячу нору. У норі живе руда лисічка. У лисічки є двоє малих лисеняток.

У лісі живуть дикі звірі. Білочка сушить гриби на зиму. Зайчик боїться вовка. Лисічка заховалася в норі.

- 2 Подумай, де речення пов'язані між собою, а де — ні.
- 3 Яку спільну назву мають речення, записані ліворуч? Прочитай.
- 4 Чи можна дати спільну назву реченням, які записані праворуч?

**Пов'язані за змістом речення,
що розміщені послідовно, утворюють текст.**
До тексту можна дібрати **назву (заголовок)**.

417

- 1 Прочитай речення без номерів.

3. — Хочу také вбрання, як сонечко, — сказав Мурáха, дівлячись на її жовте лістя. 5. Зрадів Мурáха, схопів листóчок і потягну́в до мура́шника. 1. Позолотіла óсінь бері́зку. 4. — Візьмі́, будь ла́ска, — відповіла́ бері́зка і скинула листóчок. 2. Хто про́йде, ко́жен бері́зкою милу́ється.

- 2 Чи можна ці речення назвати текстом? Чому?
- 3 Прочитай речення за порядком номерів.

- 4 Чи можна тепер ці речення назвати текстом? Чому?
- 5 Про що йдеться в тексті?
- 6 Який заголовок можна дібрати до тексту?

Назва завжди передає головну інформацію.

Назва буває в картини, ілюстрації,
фотографії, тексту.

Заголовок — це **назва тексту**.

Заголовок є в тексті, казці, оповіданні, вірші.

заголо́вок

418

- 1 Розглянь малюнок і прочитай вірш.

?

?

— Чорна ворона
каркнула:
— Кра!
Гляньте:
за хатою біла горá!
Біло на ву́лиці.
Біло в га́ях.
Сли́ви і я́блуни
в білих шапка́х.
Білі горóди.
Білі поля.
В білому світі
чорна лиш я!

Микола Петренко

- 2 Що зображено ліворуч? Придумай назву.
- 3 Що записано праворуч? Прочитай. Придумай заголовок.
- 4 Що спільного у двох творах? Чим вони різняться?
- 5 Подумай, чи може бути однакова назва (заголовок)?

- 1 Розглянь малюнок і прочитай вірш.

Вкрив дере́ва білими крильми́
морозе́ць колю́чий,
мов шипши́на.
Білі череви́ки у зимі́,
біла-біла в не́ї кожуши́на.
Білі са́ни, білогриві ко́ні,
білі рукави́чки пухові́.
Білі щі́чки, а вуста́ черво́ні,
мов розкві́тлі ма́ки польові́.

Микола Сингаївський

- 2 Про що йдеться у вірші?
3 Що зображено на малюнку? Чи відповідає він змісту вірша?
4 Назви малюнок і придумай заголовок вірша. Запиши.

- 1 Порівняй вірші з двох попередніх вправ.
2 Подумай, чим вони схожі. Чим різняться?
3 Пригадай вірш про зиму, який ти знаєш напам'ять. Прочитай.
Назви його заголовок.

- 1 Прочитай речення.

Але йому́ потрі́бна ще й сіль.
Він їсть гі́лки й тра́ву. Лось — лісо-
ва тварі́на. Діти прино́сили ло́сям
сіль.

- 2 Розмісти речення послідовно, щоб утворився текст. Запиши.
3 Про що йдеться в тексті?
4 Добери до тексту заголовок.

- 1 Розглянь малюнки. Чи правильно їх розміщено? Як їх треба розмістити?

- 2 Склади за малюнками текст.
3 Перекажи зміст складеного тексту.
4 Добери до тексту заголовок.

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Росте на ставку біла квітка. Називається вона водяна лілія. Радісно розкриває лілія свої пелюстки до сонця. Сідає на квітку метелик, відпочиває.

- 2 Скажи одним реченням, про що цей текст.
3 Вибери найкращий заголовок. Запиши.

Довідка: Водяна лілія. На ставку. Біла квітка.

Тема і мета тексту

Текст має **тему** і **мету**.

Тема — це те, про що (про кого) розповідається в тексті.

Мета — це те, для чого текст.

те́ма ме́та

- 1 Прочитай текст.

Ведмідь і мишка

Спійма́в я́кось ведми́дь ма́леньку ми́шку. Поча́ла вона́ його́ про́сити:

— Відпу́сти мене́. Я то́бі у приго́ді ста́ну.

Посмі́явся ведми́дь із тако́ї помі́чниці і відпу́стив її.

Ось одні́го ра́зу заплу́тався ведми́дь у сі́тках. Рва́вся, рва́вся — ні́як не ві́рветься.

Тут прибі́гла ми́шка, пере́гризла пе́тлі й звільни́ла ведме́дя.

За Костянтином Ушинським

у приго́ді ста́ну — знадоблюся.

- 2 Про що йдеться в тексті? Хто його головні герої?
- 3 Для чого автор нам розповідає? Чому важливо знати цю інформацію?

- 1 Прочитай речення.

Як ведми́дь упійма́в ми́шку.

Як потрі́бно допома́гати в бі́ді.

- 2 Поміркуй, що це.
- 3 Якому тексту відповідають ці речення?
- 4 Визнач тему й мету тексту. Поясни, чому ти так думаєш.

Мета — це **основна думка, ідея тексту**.

- 1 Прочитай текст.

Ка́зка про бі́лочку-мандрі́вницю

З ко́жним днем холо́дні́шало. Ма́ленька бі́лочка заблу́ді́лася в лі́сі. Вона́ осели́лася в ду́плі о́сіки. Але́ ду́плó

було маленьке, незатишне. Чáсто вночі дощ мочів зві-
р'ятко до кісток.

Білочка дуже сумувала. Вона розпитувала всіх, як їй
переправитися на той бік ставка і знайти стару яліну,
де жили її батьки.

— Я перенесла б тебе на крилах, — сказала якась
пташка, — але боюсь, що ти зламаєш їх.

— Я повів би тебе понад ставком, — сказав кріт, —
але мені ніколи. Я маю збудувати нове житло під землею.

— Я раджу тобі не хвилюватися, — зауважив їжак. —
Краще подбай про зиму.

— Я не хочу жити сама. Мені так сумно...

Дні минали. Вітер дув сердитіше. Згорі почало щось
падати біле, пухке і холодне. Білочка лежала в дуплі і
тремтіла від холоду. Раптом вона побачила зайця.

— Здрастуй, білочко! — загуків він. — Я знайшов
твою стару яліну. Там твої батьки плачуть за тобою. Бі-
жімо до них. Уже замерз ставок, і ми пострибаємо нав-
простець.

Маленька білочка зраділа.

— Я хочу понести їм ті горішки і ягідки, що я назби-
рала, — сказала вона.

— Добре. Ти сідай мені на спину і бери в лапки гос-
тінці. Я одним духом домчу тебе до старої яліни.

Вони так і зробили.

Біля яліни чекали на білочку і тато, і мама, і брати,
і сестри.

За Оксаною Іваненко

- 2 Про кого розповідає текст?
- 3 Як жила білочка без своїх батьків?
- 4 Чи допомогли білочці пташка, кріт, їжак? Що вони сказали?
- 5 Хто допоміг білочці? Чому?
- 6 Яка основна думка казки?

- 1 Доповни й запиши речення.
Казка про білочку-мандрівницю — це ... тексту.
- 2 Що це за речення? Це заголовок чи тема казки? Обґрунтуй свою думку.

Заголовок містить тему
або **основну думку** тексту.

Будова тексту. Змістовий зв'язок між частинами тексту

- 1 Прочитай текст і розглянь малюнок.

Це щиглик. Він живе в парках, садах, лісах.

Це маленька пташка розміром з горобця. У щиглика гострий дзьоб. Дзьобом зручно добувати насіння бур'янів.

Навколо дзьоба червоне пір'я. На шії — білий шарф. Крила чорні, з жовтими смужками та білими плямами. Спінка — коричнева.

Щиглик — красива яскрава пташка.

- 2 Про кого розповідається в тексті?
- 3 Прочитай перше речення, середину й останнє речення тексту.
- 4 Спиши останнє речення.

Текст має три частини:
зачин (початок),
основна частина (середина),
кінцівка (заключна частина).

- 1 Прочитай текст. Розглянь малюнок.

Надворі січень.

Усе довкола побіліло. Ось гáр-не деревце горобіни! Спокійні червоногруді снігурі прилетіли й ласують ягодами. Ці птахі — наші гóсті. Рáзом із німи прилітають чечітки, омелюхи, юркі.

Діти, робіть годівнічки, підго-дóуйте пташо́к!

- 2 Про що йдеться в тексті?
- 3 Зачитай спочатку зачин, потім — основну частину й кінцівку тексту.
- 4 Випиши спонукальне речення.

- 1 Прочитай.

Вона́ схили́ла зеле́ні віти і дівиться у во́ду, ніби пла́че. Над ставко́м росте́ плаку́ча верба́. Біля само́го стóвбура мале́нька пта́шка примости́ла гніздéчко. Тому́ її назва́ли плаку́чою.

- 2 Побудуй текст за запитаннями до трьох частин.

Зачин	• Де росте верба?
Основна частина	• Чому вербу назвали плакучою?
Кінцівка	• Що з'явилося на вербі?

- 3 Зачитай початок тексту, далі — основну частину й кінцівку.
- 4 Придумай заголовок до тексту.

за́чин основна́ части́на кінці́вка

- 1 **Групова робота.** Прочитайте сміховинку.

Віпрала ма́ма сорóчку й ка́же Іва́нкові:
 — Несі́, си́нку, пові́сь на со́нці, хай со́хне.
 Верну́вся че́рез хвили́ну Іва́нко в ха́ту з сорóчкою.
 — Чо́му ти не пові́сив? — пита́є ма́ма.
 — Не діста́в до со́нця, — відпові́в син.

смiховiнка — жартiвливи́й текст.

- 2 Зачитайте початок, основну частину й кінцівку сміховинки.
 3 Розіграйте сміховинку за ролями: автор, мама, Іванко.

- 1 Прочитай текст-загадку. Про кого йдеться?

У барло́зі спить вели́кий волоха́тий звір. Шерсть у ньо́го гу́ста, те́мно-кори́чнева. Ву́ха мале́нькі, хвоста́ майже не ві́дно. Ла́пи міцні́, з кі́гтями. Мо́рда довга́ста, з чо́рним но́сом.

- 2 Зачитай зачин тексту.
 3 Придумай і запиши кінцівку тексту.

Прочитай зачин казки. Продовж її за запитаннями. Добери заголовок.

Зустрі́лися кі́шка з ми́шкою. Ми́шка швиде́нько захова́лася в ні́рку.

Кі́шці захоті́лося з'ї́сти ми́шку ...

- Як кі́шка вимáнювала ми́шку з ні́рки?
- Що вона́ каза́ла ми́шці?
- Що відповіла́ ми́шка кі́шці?

1 Прочитай.

Хлопчик і дівчинка їхали в метрo. Вони сиділи й жва-
во розмовляли.

На зупинці до вагoна зайшов старенький дідусь.

2 Це весь текст чи частина тексту?

3 Яка частина тексту відсутня? Чому ти так вважаєш?

4 Придумай відсутню частину. Запиши її.

Абзац

1 Прочитай оповідання і план до тексту.

Під березою діти знайшли совеня з поламаним кри-
лом. Воно не могло злетіти.

Діти перев'язали пташеняті крильця й посадили його
в клітку. Вони добре доглядали совеня.

Незбáром совеня одужало. Діти відпустили його на
волю.

План

1. Кого знайшли діти під березою?
2. Що сталося з совеням?
3. Як діти допомогли пташеняті?
4. Як вони доглядали пташеня?
5. Що зробили діти, коли пташеня одужало?

2 Поділи оповідання на частини за планом.

3 Скільки в тебе вийшло частин?

4 Зачитай кожен частину тексту.

**Абзац — це відступ праворуч
у першому рядку частини тексту.**

абзац

- 1 Прочитай текст.

На перерві

Закінчився третій урок. Я пішов у їдальню. У коридорі привітався з нашим директором школи. Він вийшов з кабінету і пішов на перший поверх. У їдальні смачно пахло свіжими пирогами з абрикосами.

- 2 Поділи текст на частини. Користуйся планом.

План

1. Після уроку.
2. Зустріч у коридорі.
3. У їдальні.

- 3 Запиши кожну частину тексту з абзацу.

- 1 Прочитай текст.

На одному далікому острові жили люди-вєлети. Одного разу море викинуло на берег скриню з книжками. Ніхто з вєлетів не знав, для чого книжки. Один юнак Валько забрав скриню з книжками й пішов у свою печеру. Там хлопець прочитав книжки і розказав усім про культуру спілкування. З того часу вєлети почали вітатися й прощатися, говорити дякую, прошу, будь ласка, робити одне одному подарунки.

За Лесею Мовчун

люди-вєлети — люди, дуже високі на зріст.

юнак — молодий хлопець.

печера — порожнина в горі.

- 2 Про що йдеться в тексті?
- 3 Чого вчить цей текст?
- 4 Поділи текст на частини. Скільки речень має кожна частина?
- 5 Запиши кожну частину тексту з абзацу.

- 1 Прочитай текст.

Біля твоєї хати цвітуть айстри,
чорнобрівці, гвоздики. Вузень-
ка стежинка біжить на лужок. Над
криницею росте калина. Червоні
ягоди горять, як жар. З поля долі-
тає гуркіт моторів. Там працює твій
батько.

Звідси починається твоя Батьківщина.

За Іваном Цюпою

горять, як жар — дуже яскраві.

- 2 Скільки частин має текст? Покажи й прочитай кожную частину.
- 3 Яку частину тексту записано з абзацу?
- 4 Як записано основну частину й кінцівку?
- 5 Запиши основну частину й кінцівку з абзацу.
- 6 Розглянь малюнок. Які квіти на ньому зображені?

Типи текстів: текст-розповідь, текст-опис, текст-міркування

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

У барлозі під гілками
спить дитятко біля мами.
Бачить вже солодкі сні
від осені до весні.
Хто оце дитятко?
Півно, ...

Марта Чопек

- 2 Про що розповідається в тексті? Як зимує дитятко?
- 3 Вивчи загадку напам'ять.

Текст, у якому про щось розповідається, — це текст-розповідь.

440

- 1 Розглянь малюнок.

- 2 Склади текст-розповідь «Свято в лісі» за малюнком і запитаннями плану.

План

1. Що роблять звірята?
2. Що робить білочка?
3. Що роблять лисички?
4. Що робить пташка?

441

- 1 Прочитай текст.

Київ — наше красиве місто

Київ — дуже велике і красиве місто. Розташований він на обох берегах Дніпра.

Вулиці Києва широкі, обсажені деревами. Серед дерев найбільше каштанів. Навесні вони квітнуть. І здається, місто прибралося на свято.

Чарівний наш Київ.

- 2 Як описано Київ у тексті?
- 3 Спиши заголовок тексту.

Текст, у якому щось описується, — це текст-опис.

- 1 Послухай розповідь учителя.

Кóжен має секрети

Худóжник малює фáрбами. Ску́льптор ліпить із гліни. Фотóграф знімає фотоапара́том. Учень малює олівце́м.

Письме́нник пи́ше слова́ми. Текст цікавий і змісто́вий. Це значить, що письменник передає в те́ксті інформа́цію і знає різні секрети слів.

Особли́ві секрети́ слів письменник використо́вує, коли пи́ше текст-о́пис. Це мо́же бу́ти словесний портре́т люди́ни, о́пис твари́ни, буди́нку, явища приро́ди, події, ситуа́ції...

- 2 Про що розповідається в тексті? Що нового ти дізнався?
- 3 Що може описувати текст-опис?

- 1 Розглянь малюнки із вправи 442. Прочитай речення.

Гру́ди в сині́чки жовте́нькі з чо́рною крава́ткою, а спі́нка зеленува́то-сі́ня.

Сині́чка — корі́сна пта́шка.

У сині́чки чорне́нька голі́вка і білі щі́чки. Вона́ живе́ в са́дах і лі́сах і зні́щує ба́гато кома́х.

Вона́ ме́нша від горобця́.

Сині́чка — мале́нька пта́шка.

- 2 Розмісти речення так, щоб утворився текст-опис.
- 3 Поміркуй, чому цей текст називається *текст-опис*.
- 4 Чи можна сказати, що це словесний портрет пташки? Чому?
- 5 Придумай заголовок до тексту.

- 1 Прочитай і відгадай загадку.

* * *

Джум-джум-джум —
так я співа́ю.
Мед у бджі́л я відбира́ю.
Жа́лю всіх — жа́лю не ма́ю.
Не чи́пайте, бо куса́ю!
Я краси́ва і струнка́,
в ме́не та́лія тонка́,
а зову́ть мене́ ...

жа́лю — кусаю.

жа́лю — жалості.

- 2 Хто розповідає про себе?
- 3 Визнач тип тексту. Поясни свою думку.
- 4 Прочитай в тексті розповідь, а потім — опис.
- 5 Випиши речення, що стосується опису. Підкресли слова-ознаки.

- 1 Прочитай текст у лівому й правому стовпчиках.

1. Снігу́р — невели́кий птах.

Дзьоб у снігу́ра корóткий, але міцний. Ніжня части́на тіла снігу́ра — черво́на, а ве́рхня блакíтно-сі́ра. Голова́, кри́ла, хві́ст — черво́ні.

2. Хто там сиді́ть на де́реві? То ж снігу́рі! Вони́ прилеті́ли до нас зимува́ти з півночі. Тому́ й назива́ються снігу́рами.

Снігу́рі не бо́яться зимі́. Харчу́ються вони́ насінням і кома́хами.

- 2 Що спільного в цих текстах?
- 3 Що відмінного в цих текстах?
- 4 Як описано пташку в тексті ліворуч? Який це текст?
- 5 Що розповідається про снігу́ра в тексті праворуч? Який це текст?

- 1 Розглянь малюнок.
- 2 Склади текст-опис за малюнком і планом. Користуйся словами з довідки.

План

1. Яка білочка?
2. Де живе білочка?
3. Яка в білочки шерсть?
4. Які лапки?
5. Які вушка?
6. Який хвіст?

Довідка: діка, швидка, у лісі, руда, золотá, малéнькі, до́вгий, пухна́стий, га́рний.

- 1 Прочитай вірш.

Чи є в світі
що дорóжче,
як ма́ма коха́на,
що тру́диться
для дити́ни
до но́чі від ра́на!

Іванна Блажкевич

від ра́на — від ранку.

- 2 Про кого міркується у вірші? У чому нас переконує вірш?
- 3 Добери до вірша заголовок.
- 4 Вивчи вірш напам'ять.

Текст, у якому щось пояснюється,
доводиться, обґрунтовується, —
це **текст-міркування**.

Текст-міркування містить такі слова:
*я вважаю, на мою думку, я переконаний,
по-перше, по-друге, тому, отже.*

- 1 Прочитай текст.

Кажуть: «міцний, як дуб». І справді, дуб дуже міцний. По-перше, навіть у воді він лежить дуже довго. Тільки стає чорним і твердим, мов залізо.

По-друге, дуб розвивається пізніше за всі дерева. Зате він довше від усіх дерев стоїть із лісьям.

По-третє, у дубовому лісі живуть дікі кабані. Вони їдять жолуді.

- 2 Про що мовиться в цьому тексті?
- 3 Знайди слова, які підтверджують, що це — текст-міркування.
- 4 Прочитай початок тексту.

- 1 Розглянь малюнки. Прочитай.

Наш вихідний на дачі

У гарну погоду ми проводимо вихідний день на дачі. У нас є улюблене місце — невелика галявина в саду біля молодих яблунь і черешень.

Тому, по-перше,

По-друге,

І вже

Увечері ми

Тому вихідний день

- 2 Склади текст-міркування за початком і ключовими словами.

Ключові слова: звéчора спланувáли; зібра́ли рéчі й продúкти; ráно вста́ли, щоб усти́гнути на авто́бус; коли́ приї́хали на да́чу; обі́дали в саду́; гуля́ли; увéчері діли́лися вра́женнями; був га́рний, нам дúже сподо́бався.

450

- 1 Прочитай текст.

Чому мені подобається професія лікаря?

Професія лікаря дúже важли́ва й потрі́бна усі́м.

По-пе́рше, лікар ряту́є від хворо́б. Без ліка́рів загінуло б ба́гато люде́й. По-дру́ге, хоро́ші ліка́рі є чу́йними, до́бними, терпля́чими людьми́. По-тре́тє, мій дідúсь — га́рний лікар. Я пиша́юся ним. По-четве́рте, лікар прино́сить раді́сть лю́дям, які́х він вілікував. По-п'яте, ліка́рі ма́ють пості́йно вчі́тися, бо з'явля́ються нові хворо́би та лі́ки.

По́ки є різні хворо́би, професія ліка́ря не змо́же зникнути. Вона́ за́вжди потрі́бна.

- 2 Про що міркує учень? Яка професія йому подобається?
- 3 Які ключові слова підтверджують, що це текст-міркування?

451

- 1 Прочитай план.

План

1. Яка в мене є мрія?
2. Що я роблю, аби мрія здійснилася:
 - а) як учуся;
 - б) що вивчаю додатково;
 - в) навіщо вивчаю?
3. Які риси характеру допомагають у здійсненні мрії?
4. Яка в мене поведінка?
5. Чому моя мрія важлива?

- 2 Пригадай свою мрію. Побудуй текст-міркування за запитаннями плану.

- 1 Прочитай текст і розглянь малюнок.

Прилетіли леліки...

Почáток прислів'я «прилетіли леліки» має своє продовження — «принесли весну́ здалеку». **Справді**, з прильóтом лелéк наступає весна́.

Я знаю, що ці великі птахи́ на зиму́ відлітають у те́плі краї́. Тому́ взимку́ ми не побачимо лелéк. **Мені відóмо**, що навесні́ птахи́ повертаються до своїх гнізд для віведення пташеня́т. **На мою́ думку**, вони́ ніко́ли не забувають про рідний край.

Óтже, бе́резень — пе́рший місяць весні́. У цей час прилітають лелéки й прино́сять пе́рше весня́нне те́плó.

- 2 Про що йдеться в тексті?
 3 Чому в тексті виділено слова? Що вони означають?
 4 Який це текст?

Художній текст. Науковий текст. Діловий текст. Їхні ознаки

- 1 Розглянь дві картини.

?

?

- 2 Що зображено на обох картинах? Порівняй їх.
- 3 Яка пора року на першій картині? Як її можна назвати?
- 4 Як треба розфарбувати другу картину, щоб у неї була назва «Осінь»?
- 5 Чи можна ці дві картини назвати *художні картини*?

- 1 Прочитай текст.

- 2 Про що йдеться в тексті?
- 3 Що відбувається восени?
- 4 Назви слова, які передають красу осені.
- 5 Поясни виділені слова.

Художній текст
 містить образні,
 емоційні слова й вирази.
 З їх допомогою автор передає
 своє ставлення до того, що описує.

- 1 Прочитай художній текст.

Осінь

Осінь — старша дочка Сонця. Вона останньою залишила батьківський дім і стала четвертою порою року. Посилаючи Осінь на землю, Сонце сказало:

— Забирай усе моє багатство. Я даю тобі все своє золото. Будь щедрою, і люди полюблять тебе.

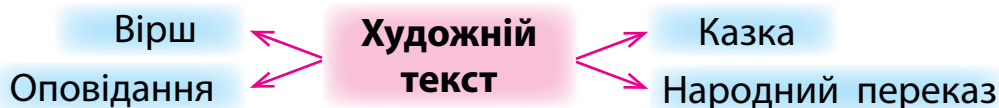
Осінь виконує наказ Сонця і кожного року дарує нам щедрі дарунки полів, садів, чарує своєю неповторною красою.

З народного переказу

- 2 Яка тема цього тексту? Що він розповідає про осінь?
- 3 Що спільного в художніх текстах із цієї й попередньої вправ? Що відмінного?

багатство золото

- 1 Порівняй жести: ХУДОЖНЯ КАРТИНА і ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ.
- 2 Що спільного й відмінного в цих поняттях? Запиши.

Спільне: ... , ... ,

Відмінне: ... , ... ,

- 3 Знайди вправу з художньою картиною і художнім текстом. Запиши їхні назви.

- 1 Прочитай текст.

Осінь

Осінь — четверта пора року. Зменшується світловий день. Знижується поступово температура повітря.

Відлітають перелітні птахи. Опадає з дерев лістя. Ховаються на зиму комахи, інші тварини.

Три осінні місяці: вересень, жовтень, листопад. Українські назви осінніх місяців відображають явища, які відбуваються в природі восени.

Осінь — перехідний сезон. Вона починається після літа й триває до початку зими.

З Енциклопедії

сезон — пора року.

- 2 Що нового ти дізнався про осінь?
- 3 Чи всі слова-терміни в тексті тобі зрозумілі?
- 4 Поясни значення слів *перехідний сезон*.

Науковий текст чітко, ясно, послідовно подає інформацію. Має **слова-терміни**, не містить образних та емоційних слів.

458

- 1 Прочитай текст.

Вчасно йди завжди до школи
та не спізнюйся ніколи.

Вчись раніше пробудитись,
щоб до школи не спізнитись.

Чемним будь, завжди вітайся
і при цьому — усміхайся.

Всіх вітай: дітей, батьків,
друзів і учителів.

- 2 Яка тема тексту? Що це за текст?
- 3 Яка мета тексту? Кому адресовані слова тексту?
- 4 Спиши. Придумай заголовок.

- 1 Знайди в підручнику правило. Прочитай.
- 2 Як подається інформація в тексті правила? Розкажи.
- 3 Поміркуй, чи є правило науковим текстом?

- 1 Прочитай текст.

Оголошення

23 вересня о 12 годині

*в актовій залі школи відбудеться конкурс малюнків
«Осінь наша золоті».*

Організаційний комітет

- 2 Зверни увагу на виділені слова і числа. Що вони означають?
- 3 Де висять такі оголошення? Навіщо?

Діловий текст — короткий, чіткий, конкретний, не містить зайвих слів.

Приклади **ділового тексту** —
оголошення, лист, інструкція.

- 1 Послухайте розповідь учителя.

Наступного тижня в середу прийдуть два кореспонденти місцевої газети. Вони хочуть узяти в учнів інтерв'ю, щоб дізнатися, як ті провели канікули.

Потрібно повідомити всіх учнів. Як це зробити?

Який текст — художній, науковий, діловий — нам допоможе?

Складіть текст.

інтерв'ю — опитування (запитання й відповіді).

- 2 Про що йдеться в розповіді? Яка її мета?
- 3 Який текст потрібно скласти?
- 4 Складіть текст оголошення. Користуйтеся пам'яткою.

Пам'ятка

Як скласти оголошення

1. Заголовок.
2. Текст:
 - а) дата і час проведення заходу,
 - б) місце проведення,
 - в) зміст заходу.
3. Підпис організатора заходу.

462

- 1 Прочитай зразки оголошень.

*Гурто́к природолю́бів
бу́де працюва́ти в четве́р.
Про місце зу́стрічі спита́ти у вахте́ра.*

Ува́га!

12 ве́ресня в кабіне́ті 32
відбу́деться за́няття гу́ртка́ ю́них природолю́бів.
Поча́ток о 14 годі́ні.
Запро́шуютьс́я учні́ 3-х кла́сів.

Керівні́к гу́ртка́

- 2 Яке оголошення складено правильно? Поясни свою думку.

463

- 1 Пригадай, які оголошення є в класі на Дошці оголошень.
- 2 Прочитай.
- 3 Запиши одне оголошення і поясни, з яких частин воно складається.

1 Прочитай текст.

Вітаю, подружко Оксάνко!

Хочу тобі повідомити, що 23 жовтня о 12 годині в на́шій шко́лі відбу́деться ко́нкурс ма́люн-ків «О́сінь на́ша зо́лата».

Ти пам'ята́єш, як ми з тобою намалюва́ли два осі́нні ма́люнки? Я віддала́ їх на цей ко́нкурс.

Оксáнко, приїзди́ до мене. У субо́ту ра́зом пі-демо на ко́нкурс. Познайо́млю тебе́ зі свої́ми дру́зями.

Чека́тиму відпові́ді. Сподіва́юся на зу́стріч.

Твоя́ подруга Лі́за

2 Як називається текст?

3 З яких частин складається лист? Назви їх.

4 Чи є в листі елементи оголошення? Знайди це речення. Впиши його.

5 Розкажи, про що дівчинка повідомляє в листі.

Напиши листа своєму товаришу. Розкажи про свої успіхи в школі. Користуйся пам'яткою.

Пам'ятка

Як скласти лист

Лист має такі частини:

- зачин (звертання, привітання);
- основну частину (зміст листа);
- кінцівку (ввічливі слова прощання);
- підпис, дату.

- 1 Прочитай листа.

*Доброго дня,
наш любий братику Олэжку!*

*У мене все добре. Учора отримав гáрні бáли
з фізкультури й матемáтики.*

*Допомагаю Кóстику вчýти слова. Учора за-
бира́в його́ з дитячого садка́. Він переда́є тобі́
великий ПРИВІТ.*

Ми дýже скýчили за тобою́.

*Пиши́ про все: своїх дру́зів, різні істо́рії. Наді-
шли́ фо́то.*

Чека́ємо на твої листи́.

20 лютого 2020 ро́ку

*Твої́ ме́нші брати́
Миха́йлик і Кóстик*

- 2 Хто пише листа? Кому його адресує?
3 Що повідомляється в листі?
4 Спиши заключну частину листа.

Напиши листа другу (подрузі) із запрошенням приїхати на канікули. Користуйся пам'яткою й словами з довідки.

Довідка: до́брого дня (приві́т)!; У ме́не до те́бе вели́ке
проха́ння; дýже про́шу тебе́; бу́ду вдя́чний; до зу́стрічі.

Напиши листа бабусі чи дідусю з вдячністю за надісланий подарунок.

Довідка: Шлю приві́т з ... ; дорóг(а, ий) діду́сю (бабу́-
сю); щі́ро дя́кую за подару́нок; він мені сподо́бався; я
його́ ношу́ (користу́юся); на кані́кули при́їду; ваш ону́к
(ону́чка)

План тексту. Поділ тексту на логічно завершені частини

469

- 1 Прочитай уривок із вірша.

Їжачок-хитрячок

Їжачок-хитрячок
із голók та шпичók
пошив собі піджачók.
І у тóму піджачку́
він гуляє по садку́.

Платон Воронько

- 2 Як у вірші названо їжачка? Як іще можна назвати їжачка?
3 Прочитай план вірша.

План

1. З чого їжачок пошив піджачок?
2. Що їжачок робить у піджачку?
3. Чому їжачка називають *хитрячок*?

- 4 Перекажи зміст вірша за планом.

470

- 1 Прочитай текст.

Рости, кленочку!

Біг я́кось хлопчик горóдом. Дівиться — кленóчок. Такий кумédний, ледь від землі відно, всьóго два листóчки. Біля ньóго кúри пóрпаються, їжу шука́ють.

«Ще зламáють кленóчка», — подúмав хлопчик.

Побі́г у лозня́к, нарі́зав прúття. Обгороді́в дéревце тíном. Рости́, кленóчку, міцні́й і висóкий!

За Василем Чухлібом

ледь від землі видно — дуже маленький.
пóрпaються — гребуться.
лoзня́к — зарості верби.
пpу́ття — гілки.
обгороді́в тíном — закрив, щоб не зламали.

- 2 Відповідай на запитання за планом.

План

1. Що побачив хлопчик?
2. Який був кленочок?
3. Що зробив хлопчик?

- 3 Зі скількох частин складається текст оповідання? Про що йдеться в кожній частині?

471

- 1 Прочитай оповідання.

Чому́ ма́ма хва́лить?

Пішла́ ма́ма на робо́ту, а вдо́ма залиши́лася шести́річ-на дівчинка Лю́да.

Ма́ма сказа́ла Лю́ді, щоб вона́ куре́й нагодува́ла й кві́ти полила́.

Лю́да нагодува́ла куре́й і полила́ кві́ти. А по́тім ду́має: «Зварю́ борщу́. Ма́ма при́йде з робо́ти вто́млена. Хай відпочи́не».

Зварі́ла Лю́да борщу́.

Прийшла́ ма́ма з робо́ти. Здивува́лася, що Лю́да зва-рі́ла стра́ву. Насі́пала борщу́, їсть і хва́лить.

— От смачно́го борщу́ ти зварі́ла, до́чко.

За Васи́лем Сухомли́нським

- 2 Поділи оповідання на частини.
- 3 Склади план.
- 4 Перекажи зміст оповідання за планом.

- 1 Прочитай частини оповідання.

Кульбабки

Увесь день услід за сонцем кульбабки повертають свої голівки. Сонце сховалось. Кульбабки згорнули свої пелюстки.

Сім'я кульбабки зібране в легку пухнасту кульку. Дмухнеш на кульку — і попливе, полетить у повітрі легке сім'я.

Усю ніч міцно стиснуті золоті кошики кульбабок. Сходить сонце. Квіти розкриваються. У літній сонячний день лісова галявина здається золотію.

На зелених луках раннього літа цвітуть кульбабки. Кожна з них схожа на маленьке сонечко із золотими промінчиками.

За Іваном Соколовим-Микитовим

сім'я — насінина рослини.

кошики кульбабок — квіточки.

сім'я сім'я

- 2 Розмісти частини так, щоб вийшло оповідання. Користуйся планом.

План

1. Де і коли цвітуть кульбабки?
2. На що схожі кульбабки?
3. У що зібране сім'я кульбабки?
4. Коли розкриваються квіти кульбабок?
5. Куди кульбабки повертають свої голівки вдень?

- 3 Прочитай оповідання.

- 1 Прочитай текст.

Зранку на високе дерево вилізло мале сіреньке кошеня. Усі спішили на роботу й не знаходили часу повідомити в службу порятунку. Одна небайдужа жінка зателефонувала й викликала рятувальників. Вони приїхали й поставили драбину. На неї заліз рятувальник Мишко і зняв перелякане кошеня. Усі дякували рятувальникам за врятовану тваринку. Жінка забрала кошеня додому й дала йому клічку Мурчик.

- 2 Поділи текст на логічно завершені частини та склади план.

- 1 Пригадай, чи траплялися у твоєму житті ситуації, подібні до описаної у вправі 473?
- 2 Побудуй зв'язний текст-розповідь. Користуйся ключовими словами й словосполученнями.

Ключові слова й словосполучення: одного разу, сталася подія, всі дуже переживали, були байдужі (небайдужі), прибули вчасно, допомогли, врятували, подякували, нагодували, відпустили на волю.

- 1 Склади текст за заголовком, зачином і ключовими словами.

Погода

Зачин. Зранку ми вирушили на екскурсію. Було тепло, ясно, без вітру. Тому легко вдягліся і не брали ні шапок, ні шарфів. Але після обіду погода різко змінилася.

- 2 Спиши зачин. Запиши основну частину й кінцівку.
- 3 Які труднощі ти відчував, коли складав текст?
- 4 Який це текст?

Ключові слова: сильний вітер, холодно, дощ, дощ зі снігом, замерзли, довелося повертатися.

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО ЗА РІК

476

- 1 Прочитай оповідання. Поділи його на речення і спиши.
під березою діти знайшли пташеня з поламаним крилом
Дмитрик сказав: — якé гарне пташенятко
діти перев'язали пташеняті крильце й посадили його
в клітку вони добре доглядали пташеня
незабаром пташеня одужало діти відпустили його на
волю і сказали:
летіть до своїх друзів
- 2 Що трапилося з пташеням? Хто врятував його?
- 3 Скільки речень в оповіданні?
- 4 Які розділові знаки стоять у кінці речень?

477

- 1 Розглянь малюнки.

- 2 Склади речення за малюнками. Використовуй слова: *лягає, танцюють*.
- 3 Самостійно склади речення зі словом *танцює*.
- 4 Поясни значення дієслів у кожному реченні.

- 1 Прочитай слова. Так дитина звертається до мами.
Ма́мочко, мату́сю, ма́тінко, мату́сенько.
- 2 Поміркуй, як ти будеш звертатися до своєї бабус. Продовж рядок слів замість крапок.

Зразок. Бабо, ... , ... ,

- 3 Склади речення, використовуючи одне з цих слів (на вибір). Як називається речення зі звертанням?

- 1 Прочитай вірш чітко й виразно.

Ка́жуть всі про ме́не — схóжа я на **ма́му**.
 Ўсмішка **весéла**, ліченько **рум'я́не**.
 Не сиджу́ без діла, всім допомага́ю.
 Так менé **мату́ся** до́брого навча́є.

Олена Роговенко

- 2 Виділені слова поділи для перенесення. Постав до них питання.
- 3 Знайди слово, що відповідає орфограмі:

Написання апострофа

- 1 Розглянь малюнок. Прочитай уривок із казки.

Мухомóр-самітник

У лісі на стрункій білій ніжці віріс яскра́во-черво́ний гриб. Надзвича́йно га́рний, висóкий, але отру́йний. І всі довко́ла про це зна́ли. Переші́птувалися між собо́ю:

— Мухомóр! Мухомóр!

І ніхто **не хотів** з ним ма́ти справу.

Богдана Бойко

- 2 Подумай, чому ніхто не хоче мати справу з мухомором.
- 3 Відшукай у тексті слова, що відповідають на питання який? Що означають ці слова?
- 4 Поясни написання **не** з дієсловами.

481

- 1 Прочитай. Яке слово треба додати в кожному рядку, щоб вийшло речення? Запиши речення.

1. Багато ... залишається у нас зимувати. 2. Під землею мчать поїзди 3. У грудні в ставку замерзає

Довідка: вода, птахів, метр.

- 2 У другому реченні познач головні члени речення.

482

- 1 Прочитай речення.

1. У лісі росте гарна яліна. 2. На старій груші живе чорний шпак.

- 2 Що стоїть у кінці кожного речення?
3 Перероби речення на питальні і спонукальні.
4 Запиши й прочитай речення.

483

- 1 Прочитай і відгадай загадки.

* * *

По синьому морю
золота **тарілка** **пливе**.

* * *

Вдень у небі **гуляє**,
а ввечері на землю **сідає**.

- 2 Якими словами можна замінити виділені слова в загадках?
3 На які питання відповідають слова *золота тарілка пливе*?
4 У якому значенні вжито виділені слова?

484

- 1 Прочитай групи слів.

Вовк, бобёр, олень, заєць.

Вівця, коза, корова, собака.

- 2 Добери до кожної групи слів загальну назву. Запиши.

1 Розглянь малюнок. Побудуй діалог.

— На́то, ?

— Пётрику,

— У нас є 15 хви́лін.

— Дóбре. Перепочінемо пе-
ред до́машнім завда́нням.

2 Хто бере участь у розмові?

3 Яка тема діалогу? Назви основну ідею. Навіщо треба відпочивати?

4 Випиши останнє речення. Познач префікс у слові і службове слово.

1 Розглянь малюнок. Прочитай текст.

На день наро́дження батькі подарува́ли мені новий мобі́льний телефо́н. Він дуже суча́сний, сти́льний. Він ма́є всі необхі́дні мені фу́нкції. У телефо́на вели́кий се́нсорний екра́н. Я розверта́ю телефо́н, і цей екра́н поверта́ється сам. Тут є дуже ба́гато рі́зних карти́нок та мело́дій. Я мо́жу відправля́ти те́кстові і відео́повідомле́ння.

На телефо́ні є Інте́рнет. Телефо́н ма́є потужний проце́сор, завдя́ки яко́му я мо́жу гра́ти в рі́зні ціка́ві і́гри у вільний час. І́гри я заванта́жую безкошто́вно, завдя́ки програ́мному забезпе́ченню «Андро́їд».

Мій телефо́н з ле́гкістю мо́же замі́нити ноутбу́к або планше́т. Тут мо́жна встано́вити програ́ми для друкува́ння те́кстових докуме́нтів, словни́кі та переклада́чі.

Він для ме́не все: за́сіб зв'язку́, іграшка та помі́чник у навча́нні. Я дуже вдя́чний батька́м за такий подару́нок.

2 Про що розповідається в тексті? Яка основна ідея тексту?

3 Визнач тип тексту. Випиши кінцівку тексту.

4 Які слова тобі не відомі?

- 1 Прочитай і спиши текст. Розкрий дужки, пиши слова в потрібній формі.

На за́ході на́шої держа́ви є чудо́-
ві го́ри Карпа́ти. З висо́ких верши́н
(текти́) в доли́ни гірські річки́:
Прут, Бістриця, Ті́са, Черемо́ш.

У карпа́тських ліса́х (води́тися)
оле́ні, ведме́ді, ри́сі, вовки́. На ске́-
лях (гнізди́тися) могу́тні бе́ркути,
(кві́тнути) дивови́жні едельве́йси.

Карпа́ти (зачаро́вувати) усі́х своєю́ красо́ю.

- 2 Де розташовані гори Карпати? Які вони?
- 3 Які річки течуть з вершин?
- 4 Які тварини водяться у лісах?

- 1 Прочитай вірш чітко й виразно.

Рі́дна мо́ва

Як то га́рно, лю́бі ді́ти,
у вікно́ вам вигляда́ти!
В ньо́му все — топо́лі, кві́ти,
со́нце й по́ле бі́ля ха́ти.
На оте́ вікно́ ранко́ве,
що голо́вки ва́ші грі́є,
схо́жа на́ша рі́дна мо́ва —
ці́лий сві́т вона́ відкри́є.

Віктор Терен

- 2 На що схожа наша рідна мова?
- 3 Про що дізнаємося завдяки рідній мові? Випиши іменники у множині. Познач закінчення.

Відгадки до загадок і ребусів

- С. 41. Лисиця.
- С. 54. Жаба.
- С. 66. Осінь.
- С. 70. ...лисиця. ...сова.
- С. 74. Ковзани.
- С. 83. ...зима. ...Тиша.
- С. 91. Ведмідь.
- С. 92. Дятел.
- С. 109. Горіх. Ім'я. Морква.
- С. 112. Зима. Взимку.
- С. 121. Барвінок.
- С. 132. Капуста. Кіт. Бджола.
- С. 141. Кінь.
- С. 162. Ведмідь.
- С. 165. ...ведмежатко.
- С. 168. ...оса.
- С. 186. Місяць. Сонце.

ЗМІСТ

МОВА І МОВЛЕННЯ

Мова — засіб спілкування	4
Державна і рідна мова	12
Діалог і монолог	15
Звертання	22
Слова ввічливості	25

БУДОВА СЛОВА

Закінчення	33
Основа	39
Корінь	41
Префікс	46
Суфікс	52

ОРФОГРАМА 58

ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Багатозначні слова	67
Пряме і переносне значення слова	72
Синоніми	77
Антоніми	82

ЧАСТИНИ МОВИ

Загальне поняття про частини мови	88
Іменник	96
Прикметник	113
Займенник	126
Дієслово	131
Прислівник	150

ТЕКСТ

Ознаки тексту. Заголовок.....	154
Тема і мета тексту.....	157
Будова тексту.	
Змістовий зв'язок між частинами тексту.....	160
Абзац.....	163
Типи текстів: текст-розповідь, текст-опис, текст-міркування.....	165
Художній текст. Науковий текст. Діловий текст. Їхні ознаки.....	172
План тексту.	
Поділ тексту на логічно завершені частини.....	180
Повторення вивченого за рік.....	184
Відгадки до загадок і ребусів.....	189

Навчальне видання

Кульбіда Світлана Вікторівна

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник
для осіб з особливими
освітніми потребами (Н 90)

3 клас

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Головний редактор А. С. Мнишенко
Головний художник М. Б. Гутман
Редактор К. Д. Протасова
Коректори А. В. Дрожжина, Л. Ф. Іванова

Формат 70х100/16.
Ум. друк. арк. 15,60. Обл.-вид. арк. 8,40.
Тираж 502 пр. Зам. № .

Державне підприємство «Спеціалізоване видавництво «Либідь»,
вул. Пушкінська, 32. м. Київ, 01004
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3055 від 12.12.2007

Віддруковано в ПП «Видавництво “Фенікс”»,
вул. Шутова, 136, м. Київ, 03067
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 271 від 07.12.2000